T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA 1927 KOMÜNİST TEVKİFATI

MEHMET YILDIRIM

TEZ DANIŞMANI:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDÜLKERİM ASILSOY

EKİM – 2019

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Yıldırım'ın "Türk Siyasi Hayatına Etkileri Bağlamında 1927 Komünist Tevkifatı" başlıklı tezi 04/10/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Faruk DOĞAN

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim ASILSOY

Tez Danışmanı

Jüri Üyeler:

Doç.Dr. V.Türkan DOĞRUÖZ	Kırklareli Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Abdülkerim ASILSOY	Kırklareli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ayşe ZAMACI	Trakya Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mehmet YILDIRIM

04/10/2019

ÖZ

TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA 1927 KOMÜNİST TEVKİFATI

Yıldırım, Mehmet

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim Asılsoy

Ekim 2019

1927 Komünist Tevkifatı, Türkiye sol hareketleri için önemli bir kırılma noktasını işaret etmektedir. Bu tarihte yapılan tutuklamalar neticesinde ülkemizdeki sol hareketin önemli isimleri Komünist Partiyi bırakıp yeni cumhuriyetin bürokrasi kadrosuna geçmişlerdir. Bu geçişin birçok farklı nedeni söz konusu olmuştur. Bu nedenler, CHP'nin Altı Ok'u ekseninde CHP ve komünistlerin birbirilerine benzer ve birbirlerinden farklı yönleri ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra bu geçişte dönemin yönetim anlayışı ve parti içi tartışmaların olduğu tespit edilmiş ve tezimizde bu tespitlere yer verilmiştir. Tez, Komünizmin Osmanlı'ya girişinden başlatılmış, 1927'e kadar olan sürede sol hareketlere yer verilerek parça bütün ilişkisi sağlanmaya çalışılmıştır. Komünizmin Osmanlı ve sonrasında Türkiye'de var olan temsilcileri için ne anlama geldiği ortaya konularak gerek Osmanlı gerekse Türkiye'de 1927 yılına kadar çeşitli düşünsel, toplumsal ve siyasal nedenlerden dolayı komünizmin yeteri kadar büyüyüp güçlenemediği tespit edilmiştir. 1927 yılında ise tutuklamalar ile Türkiye'de sol hareketin bir yol ayrımına girdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Solu, Kemalizm, Komünizm, Sosyalizm, Bolşevik, Emek, Sovyetler Birliği

ABSTRACT

IN 1927 ARRESTS OF COMMUNISTS IN THE TERMS OF IMPACT ON TURKISH POLITICAL LIFE

Yıldırım, Mehmet

Master of Arts, History

Supervisor: Assistant Professor Abdülkerim Asılsoy

October 2019

Arrest of communists in 1927 is a significant breaking point for Turkish Left movements. As a result of the arrests happened at the time, the important names of the left movement in our country left the communist party and transferred to the bureaucracy of the new republic. There have been many different reasons for this transfer. These reasons have been tried to put forward by considering similar and different aspects of CHP and Communists on the base of CHP's Six Arrows.

In addition, it was determined that there was a management approach of the period and discussions within the party during this transfer and we included these findings in our thesis. The thesis was initiated with the entrance of Communism to the Ottoman Empire and left movements were included in the period until 1927 and the whole relation was tried to be provided. It was determined that communism couldn’t grow up enough because of intellectual, social and political reasons until 1927 for both Turkey and Ottoman, by showing what it means to the representatives of communism in Ottoman and later in Turkey. In 1927 with the arrests, it has come to conclusion that the left movements in Turkey has separated their ways.

Keyword: Turkish Left, Kemalism, Communism, Socialism, Bolshevik, Labor, The Soviet Union.

ÖNSÖZ

Bir tezi başarıyla tamamlamamız ve savunmamız, bize her türlü desteği sunan kıymetli hocalarımız, ailemiz ve arkadaşlarımızın varlığı ile mümkün olmaktadır. Bu anlamda tez önerimi kabul eden ve her türlü katkıyı sunan Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim Asılsoy hocama, tez konusunu seçmemde yol gösteren ve cesaretlendiren Doç. Dr. Lütfi Sunar hocama, tez yazım aşamasında yazınsal ve düşünsel anlamda her zaman sabırla ve en iyi biçimde katkı sunan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Balcı hocama, tez sürecimi kolaylaştıran eşime ve çocuklarıma, arkadaşlarım Öğr. Gör. Gökhan Şener ve Arş. Gör. Ömer Faruk Uysal'a teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Yıldırım

Ekim, 2019

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISALTMALAR

BDSİP	: Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
İMDÖ	: Makedonya İç Devrimci Örgütü
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
RKPMK	: Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi
S.	: Sayı
SS.	: Sayfa Sayısı
SDF	: Sosyal Demokrasi Fırkası
SİF	: Selanik İşçi Federasyonu
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası

GİRİŞ

Türkiye'de komünizm denilince olumsuz bir şeyin niçin anlaşıldığı sorusundan hareketle bu tez çalışmasında 1927'deki Komünist Tevkifatının Türk siyasal hayatına etkileri ele alınmıştır. Bu tevkifat komünist hareketler için bir kırılma anlamını taşımaktadır ve söz konusu kırılmanın etkisi hala daha devam etmektedir.

Konuyu ele alırken çıkış noktamız ile hazırladığımız tezin temel sorusu farklı olmakla birlikte her iki soruya da yanıt aranmıştır. Türk solunu anlama ve anlamlandırma çabalarına katkı sunacağını düşündüğümüz bu tez, Kemalizm'i anlamadan Türk siyasal hayatını anlamanın zor olduğunu göstermiştir. Kemalizm'i anlamak içinse bütün bir modernleşme tecrübemizi ve siyasi tarihimizi tüm yönleriyle ele almamız gerekmektedir.

Konunun tarihsel bir zemine oturması için komünizm ve komünist hareketler, Osmanlı İmparatorluğuna girişinden itibaren ele alınmış, 1927 yılına kadar ülke içerisinde kurulan komünist partilere yer verilmiştir. 1927 yılı sonrasında komünist hareketlerin geldiği yer ana hatlarıyla ele alınmıştır. Böylece İmparatorluk, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde komünist hareketleri ve komünistleri görme, anlama ve değerlendirme imkânı elde edilmiştir.

Konuyla ilgili olarak öncelikle detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Türkiye Komünist Partisine ve ülkedeki sol hareketlere ilişkin elinde birincil kaynaklar ve geniş bir arşiv olan Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı'nın (TÜSTAV) çıktılarından yararlanmaya azami özen gösterilmiştir. YÖK Tez Merkezinde detaylı taramalar yapılıp konuya ilişkin tüm tezlerden istifade edilmeye çalışılmıştır. Kerim Sadi, Fethi Tevetoğlu, Aclan Sayılgan, Rasuh Nuri İleri ve Mete Tunçay'ın konuya ilişkin birincil kaynaklara, belgelere, arşivlere, tanıklıklara ve gazetelere dayanan detaylı çalışmaları, tez için önemli kaynakları teşkil etmiştir.

Türkiye Komünist Partisi, 1926 Viyana Konferansının tutanakları, parti içi tartışmaların anlaşılması için büyük önemi haizdir. TÜSTAV bünyesinde Sinan Dervişoğlu tarafından yayına hazırlanarak araştırmacıların istifadesine

sunulmuştur. Tutanakların önemini binaen tez kapsamında sıkça atıfta bulunulmuştur.

Teze konu olan isimlerin anıları, yazıları, biyografileri ve kendileri hakkında yazılmış tezleri incelenmiş ve tezde bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Burada zikredilen çalışmalara, sayılan özelliklerinden dolayı tez içerisinde sıkça atıfta bulunulmuştur.

Birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğuna komünizmin girişi, Türk basınında bulduğu yer, farklı milletler üzerindeki etkisi, devletin komünizme bakış açısı ve komünistlere yaklaşımları ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle komünizm tanımlanmış ve bu eksende komünizmin Osmanlı'ya gelişinden I. Dünya Savaşına kadar olan tarihsel seyri ortaya konmuştur.

İkinci bölümde Milli Mücadele'den Takrir-i Sükûn'a kadar geçen sürede sol hareketlere değinilmiştir. Bu dönem gerçek anlamda sol hareketlerin sahneye çıktığı ve siyasetin gündemine taşındığı bir dönem olması itibariyle önem taşımaktadır. Bu bölümde ilgili zaman içerisinde ortaya çıkan komünist parti ve bu partilerin önemli kişileri hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, ülkedeki sol hareketlere dair ilk iki bölümde çizilen resmin tamamlanması amaçlanmıştır. 1927 yılının burada bir dönüm noktası olduğu gösterilerek, Türkiye Komünist Partisi'nin parti içi tartışmaları ve Komintern'in bu tartışmalardaki yeri ele alınmıştır. Kırılmanın anlaşılabilir olması adına CHP'nin Altı Ok'u ekseninde Mustafa Kemal özelinde cumhuriyet kadrolarının ve komünistlerin birbirilerine benzer ve birbirlerinden farklı yönleri ortaya konulmuştur.

Varılan nokta itibarıyla son dönem Türk siyasi tarihine ilişkin tartışmaların anlaşılması için ilgili tartışma konularının, yurtiçi ve yurtdışı siyasi konjonktür ekseninde düşünülmesi ve siyasi tarih çalışmalarının bu bakış açısıyla çalışılması gerektiği açığa çıkmıştır.

I. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNA ÇAĞDAŞ SOSYALİZMİN GİRİŞİ (1871-1914)

Avrupa'da XV. yüzyılda ortaya çıkmaya başladığı kabul edilen coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri, büyük bir toplumsal dönüşüme neden olmuştur. Sermaye sahiplerinin, üretim araçlarının ve üretim modellerinin değişmesi Avrupa'da yaşanan toplumsal dönüşümün başlıca sebebidir. Avrupalı aydınlar, dönüşüm karşısında susmamış, dönüşümü anlamaya anlamlandırmaya çalışmışlardır. Anlama ve anlamlandırma süreciyle beraber birçok düşünce ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ve sosyalizm-komünizm bu süreçte ortaya çıkan başlıca fikir akımlarındandır. "Kapitalizme karşı duruş olan sosyalizm kelimesinin ilk defa 1803'te İtalyan muharrirlerden Giuliani tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hatta yalnız "sosyalizm-socialismo" kelimesi değil bu kelimenin sıfatı "sosyalist-socialista" ile mastarı olan ve XIX. yüzyıl boyunca içtimaî ve iktisadi politikaların parolasını teşkil eden "sosyalize etmek- socializzare" de ilk defa bu muharrir tarafından kullanılmıştır.[1] Fındıkoğlu, XIX. asırdan önce de sosyalizm anlayışın mevcut olduğu ifade ederek XIX. asırda ortaya çıkan sosyalizmin ayırt edici noktasının işçilerin menfaatine uygun bir sosyal düzen arayışı doğrultusunda algılanması gerektiğini ve bu anlamda kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir."[2]

Modern sosyalizmin fikir babası kabul edilen Marx, kendisinden önceki dönemlerdeki sosyalizmi, ütopyacı sosyalizm[3] olarak tanımlamış ve kendi yarattığı sosyalizme, bilimsel sosyalizm demiştir. Fındıkoğlu, XIX. asrın sosyalizmi bir takım derin içtimai değişmelerin tesiri altında beliren sosyolojik bir varsayıma benzer"[4] diyerek, sosyalizmin ciddiyetini ortaya

---

[1] Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Sosyalizm*, C.1., İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1976, s. 36.

[2] Fındıkoğlu, *Sosyalizm,* s. 40.

[3] Karl Marx ve Frederich Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1993, ss. 84-87.

[4] Fındıkoğlu, Sosyalizm, s.45.

koymuştur. Biz de bu bağlamda Osmanlı imparatorluğuna modern sosyalizmin girişini bu bölümde ele alarak, imparatorluk coğrafyasında proletarizmin bulduğu yankıyı anlatmaya çalışacağız. Bu bölümde çağdaş sosyalist düşüncelerin Osmanlı İmparatorluğunda yansımalarını ele alacağız. İmparatorluk coğrafyasında çağdaş sosyalizmin ortaya çıkış yerleri, imparatorluk sınırları dâhilinde yaşayan milletler üzerindeki etkisi, milletlerin sosyalizme yaklaşımları, Osmanlı yönetimlerinin bu hareketlere yaklaşımı ele alınmıştır. Sosyalizmin yayılma alanları, aydınlar üzerindeki etkisi ve işçiler üzerindeki etkisi başlıkları kendilerine yer bulmuşlardır.

1.1 Osmanlı İmparatorluğunda Marksist Fikir Hareketlerinin Başlaması

Osmanlı İmparatorluğunda sosyalist hareketlerinin başladığı dönemin ulusal isyanlara denk gelmesi hem sosyalist hareketlerin ortaya çıkmasında hem de sosyalist hareketler üzerinde doğrudan rol oynamıştır. Mevcut bilgilere göre Türkler arasında çağdaş sosyalizm pek yankı bulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde Marksist fikirleri ilk yayanlar, Ermeni ve Balkan komitacıları olmuştur.[5] Bu durum ilk sosyalist hareketlerde daha çok Bulgar, Ermeni, Yahudi ve Rum unsurların ön planda görünmesine neden olmuştur. İlk sosyalist hareketlerin Balkanlarda ve Ermeniler arasında ortaya çıkması ise tesadüf değildir. Nitekim sanayinin ve ticaretin buralarda daha fazla olması ve sosyalist hareketlerin kaynağı olan ülkelere yakın olmaları bu durumun ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Ancak Çağdaş Sosyalist düşüncelerin bu milletler arasında çıkmasının sebebini yalnızca bulundukları coğrafi konumuyla açıklamak doğru bir hareket olmayacaktır. Ortaya çıkan sosyalist düşünceler emek-sermaye çelişkisinden ziyade yöneten-yönetilen çelişkisinden doğmaktaydı.[6] Dolayısıyla milletinin ezildiğini düşünen halkların aydınları, sosyalizmi ulusal devlet kurmak için bir araç olarak görmüşler ve sosyalist devrim için bunun kesinlikle olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde sosyalist hareketler, az önce de belirttiğimiz gibi ulusal isyanların çıktığı dönemde

[5] Aclan Sayılgan, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, İstanbul: Otağ Yayınları, 1976, s. 36.

[6] Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler(1909-1949)*, C.1., İstanbul: Promete Yayınları, s. 29.

meydana geldiği için her ulus sosyalizmden farklı çıkarımlar yapmış ve sosyalist hareketlerin birlikte hareket etmesinin önüne geçmiştir.

Bu yazdıklarımıza paralel olarak ünlü sosyalistlerden Rosa Luxemburg, Osmanlı İmparatorluğunda sosyalizm hususunda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Luxemburg, Osmanlı İmparatorluğunda ulusal savaşım sorununu incelemiş ve sosyal demokratların takınacağı tavrı şu şekilde açıklamıştır:

> "*Türk yönetiminin hantallığı kapitalizmi bile üretmekte yetersiz olmuştur. Nerede kaldı ki, sosyalizmi türetebilsin; onun için, ne kadar çabuk yıkılır ve ulusal kurucu öğelerine ayrılırsa o kadar iyi olur, o zaman bu geri bölge, tarih diyalektiğinin olağan sürecine katılabilecektir. Lüxemburg'un tavrını bilen azınlık topluluklarının sosyalistleri, kendi düşüncelerine meşruluk sağlayan bu görüşü çekici bulmuş olmalılar.*"[7]

Avrupa dünyasında büyük bir dönüşüme yol açan kapitalizmin mevcut olmadığı topraklarda, sosyalist devrim sosyalist düşünceye göre mümkün değildir. Bu düşünceye göre de Osmanlı İmparatorluğunda kapitalizm olmadığı için devrimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Kapitalizmin tüm yıkıcılığına rağmen sosyalist devrim için ön koşul olması ve Luxemburg'un bunun için ulusların bağımsızlığını desteklemesi, sosyalizmin, emperyalizmin bir aracı olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Avrupa topraklarında ortaya çıkan sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'nda olmaması bir eksiklik olarak görülmemelidir. Toplumlar zamanı geldiğinde tarihin akışına göre çeşitli fikirleri üretirler. Dolayısıyla Luxemburg'un farkında olarak ya da olmayarak bu düşünceleri ile emperyalizmin bir aracı olmuştur yorumu çıkarılabilir. Luxemburg, Osmanlı İmparatorluğunun bir sanayi toplumu olmadığından hareketle farklı bir ekonomi-politiğe ve sosyolojiye sahip olduğunu dikkate almalı ve buna uygun çözüm üretmeliydi düşüncesindeyiz. Feroz Ahmad'ın dile getirdiği gibi Luxemburg'un bu düşünceleri bağımsızlık sevdasında bulunan milletler arasında yankı bulmuştu. Sosyalistlerin bu tutumu, imparatorluğun yalnızca dağılmasının

---

[7] Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçik ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler", çev. Mete Tunçay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 17.

değil aynı zamanda yüzlerce yıllık düşmanlıkların da ortaya çıkmasının bir nedeni olmuştur.

1.2 Türklerin Arasında Sosyalizmin Yayılışı

Osmanlı İmparatorluğunun 3 kıtada toprağının olması ve sömürgecilerin bu topraklara saldırmasıyla ile beraber imparatorluk coğrafyasında da değişimler başlamıştı. İmparatorluk sömürgelerin açık hedefi olmasından dolayı sürekli bir savaş halindeydi. Bilindiği üzere savaşlar hem değişimin itici gücüdür hem de değişime ayak uyduramamanın başlıca nedenidir. Bu paradoks imparatorluk coğrafyasında da baş göstermişti. Osmanlılar savaşları kazanmak istedikleri için değişen teknolojiye ayak uydurmanın gayretindeydiler. Ancak savaşın getirdiği maliyet teknolojiye ayak uyduramamasına neden olmaktaydı. Hal böyle olunca İmparatorluk için yapılan savaşları kaybetmek kaçınılmaz bir sondu. Kaçınılmaz son aynı zamanda toplumsal değişimlere yol açacak olan sömürgecilerin, İmparatorluk coğrafyasında rahat iş yapabilmesinin önünü açacaktı. Bu durum diğer bir değişle kapitalizmin Osmanlı coğrafyası sınırlarında da kendisine yer bulması anlamına gelmekteydi. Kapitalizm ise beraberinde sosyalizm düşüncelerini getirecekti.

Osmanlı imparatorluğunda işçi hareketlerinin ne zaman başladığı tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Bizim burada tespit etmeye çalışacağımız şey ortaya çıkan işçi hareketlerinin çağdaş komünizm düşüncesiyle doğrudan bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı sorusunun yanıtıdır. "1838 Ticaret sözleşmesi, bağımsız bir gümrük politikası izlenmesi konusunda son şansı da ortadan kaldırmıştır."[8] Tanzimat ise, Osmanlı imparatorluğunu o güne kadar iktisaden bağımsız tutmaya çalışan gruplara karşı, Avrupa sermayesinin Osmanlı imparatorluğu içinde korkusuzca iş görmesini sağlayabilmek için yapılmış bir hareketti."[9] Osmanlı imparatorluğunu yarı sömürge haline getiren 1838 Ticaret Anlaşması, Tanzimat ve sonraki süreç aslında işveren ile işçi arasında sömürüye dayanan yeni bir ilişki tarzı ortaya çıkarmış ve işçi

---

[8] Ersal Yavi, *Türkler Ermeniler Kürtler 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında*, İzmir: Yazıcı Yayınevi, 2001, s. 2.

[9] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 31.

hareketlerini tetiklemiştir. Hüseyin Avni Şanda eserinde Osmanlı imparatorluğunda, işçilerin nasıl sömürüldüğünü anlatarak bu işçi hareketlerinin haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır.[10] Ne var ki bu işçi hareketleri, Marksist literatürdeki bir devrim için değil, sosyalist literatürdeki hak arama iddiaları, daha iyi şartlar oluşturma iddialarını kanıtlar niteliktedir. Çünkü işçiler herhangi bir devrim peşinde değil kendi emeklerinin karşılığını alabilmenin peşinde koşmuşlardır. Marksist anlamda işçi hareketleri ve hak arama söylemleri, ilk olarak devleti kutsal sayan Türklerden ziyade gayrimüslimler ve ülke dışarısından gelen işçiler[11] tarafından dile getirmiştir.

Devleti kutsal saymak yalnızca Osmanlı halkına ait bir inanç değildi. toplumun güzide sınıfını oluşturan aydınlar da aynı inancı taşımaktaydı. Gerek aydınların gerekse toplumun temel düşüncesi devleti yıkıp yeniden kurmaktan ziyade devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak, devleti yeniden ayağa kaldırmak ve devleti muhteşem yüzyıla yeniden götürmekti.

Osmanlı Türkleri arasında sosyalizm kelimesi ilk olarak 'iştirâkiye', sosyalistler veya komünistler kelimelerine mukabil de 'iştirâkiyyûn'[12] kelimesi olarak kullanılmıştır. Kelime anlamı olarak 'iştirak ortaklık'[13] 'iştirakiye ise komünizm'[14] kavramına karşılık gelmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi İmparatorluk coğrafyasında da kamuoyu oluşturmayı kendisine görev edinmiş olan gazeteler aracılığıyla, Türk okurları sosyalizmden haberdar olacaktı. Osmanlılar, *Ceride-i Havadis* gazetesinde 1848 Avrupa İhtilâlleri vasıtasıyla Proudhon, Blanqui, Louis Blanc ve Leroux gibi ünlü Fransız sosyalistleri ile karşılaşmışlar bu ihtilâller ile ilgili pek çok bilgi edinmişlerdir.[15]

---

[10] Hüseyin Avni Şanda, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1978.

[11] M. Şehmus Güzel, *İşçi Tarihine Bakmak*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007, s. 69.

[12] Fındıkoğlu, *Sosyalizm*, ss. 36-37.

[13] "İştirak", *Osmanlıca - Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü*, Ankara: Doğuş Matbaası, 1964.

[14] "İştirakiye", *Osmanlıca - Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü*, Ankara: Doğuş Matbaası, 1964.

[15] Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı,* İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, ss. 14-16.

Osmanlı İmparatorluğunda bilinen ilk işçi cemiyeti ise 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyetidir.[16] Komünist Manifesto'nun yayınlanması, Birinci Enternasyonal'in ve başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerindeki işçi hareketlerinin, bu cemiyetin kurulması üzerinde etkin rolleri olmuştur.[17] Şehmus Güzel, "Ameleperver Cemiyetinin bir hayır derneği olduğunu ve masonlar tarafından kurulduğunu"[18] ifade ederek, bu hareketin uluslararası bir bağının veya etkileşiminin olmadığını belirtmiştir. Ameleperver Cemiyeti'nin oluşturulma sebebi proletarizm olarak gösterilse de faaliyetlerinin sürekli olmadığı ve faaliyetleriyle amaçladıklarının işçilerin çalışma şartlarının düzeltilmek ve emeklerinin karşılığını hakkıyla almak olduğu, yerinde bir tespit olacaktır. Ameleperver Cemiyeti 1872 Ocak ayında tersane işçilerinin grevlerinde rol almıştır. Bu grev "Türk olanlar ile Türk olmayanlar arasındaki sınıf dayanışmasının ilk örneği sayılır."[19] Aynı tarihlerde de Beykoz deri ve kundura fabrikasında da işçiler grev yaptılar. Grevlerin temel amacı işçilerin biriken ücretlerini almak ve emek karşılıklarını yükseltmek istemeleriydi. "Her iki grev de amacına ulaşmıştı."[20] Ameleperver Cemiyeti bir süre sonra 1845 tarihli Polis Nizamnamesinin 12. maddesine dayandırılarak kapatıldı. Madde şöyle diyordu: "işini gücünü terk ile mücerret tatil mesalih-i ibad garezinde olan amele ve işçi makulelerinin def' ve izalesiyle ihtilal vukuunun önü kestirilmesi." Polis Nizamnamesinin bu maddesi Osmanlılarda daha önce grevlerin yapıldığının göstergesi olabileceği gibi sermaye yandaşlarının ya da Osmanlı bürokratlarının Avrupa'da meydana gelen grev olaylarından ders çıkarıp burada olası grevlerin önünü erkenden almak istemelerinden de kaynaklanma ihtimalleri söz konusudur. Burada tam bir şey söylemek mümkün olmamakla beraber şunu da belirtmekte yarar vardır. Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu andan itibaren çeşitli hak arama mücadelelerin yaşandığı bir devlet olmuştur. Hak arama mücadelelerin devleti hedef

[16] Kemal Sülker, *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu,* İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998, s. 71.

[17] Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, çev. A.R. Zarakolu, İstanbul: Belge Yayınları, 1978, s. 31.

[18] Güzel, *İşçi*, s. 75.

[19] Kemal Sülker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, İstanbul: Vakit Matbaası, 1955, ss. 8-9.

[20] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 30.

almaması ve modern anlamda devrimci nitelikte olmaması nedeniyledir ki Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Müslüman işçiler arasında çağdaş sosyalizmden bahsedemeyiz. Maddede geçen ihtilal sözcüğü de dikkatimizi çekmektedir. Burada ihtilalden kastın ne olduğunu sorgulamak yerinde olacaktır. Büyük bir coğrafyaya yayılan İmparatorlukta sayısı çok fazla olmayan işçilerin ihtilal yapabileceğini düşünmek tartışılması gereken bir konu olarak önümüze çıkmaktadır. İmparatorluk acaba en ufak bir hak arama mücadelesini bile kendisine tehdit olarak mı algılamaktadır? sorusu zihinlerde uyanmaktadır.

Osmanlı Türklerinde, işçi sınıfından bahseden ilk siyasi parti Prens Sabahattin'in kurduğu "Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"dir. Memleketin içinde bulunduğu ağır şartlar, işçileri siyasi ve mesleki anlamda kendi haklarını aramaya sevk etti. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, merkezini Paris'e taşıyınca (1889) işçiler de Osmanlı Amele Cemiyeti'ni kurdular (1895). Tophane işçilerinin üye olduğu bu cemiyet gizli faaliyetlerde bulunuyordu.[21] Osmanlı Amele Cemiyeti ile ilgili Şişmanov şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

> *"1895 yılında İstanbul'da silah fabrikalarında çalışan bir grup işçi "Amele Cemiyeti"ni kurdu. Daha çok Paris proletaryasını örnek alan cemiyetin kurucuları, bir yandan işçilerin ekonomik faaliyetlerini örgütlerken bir yandan da illegal siyasi faaliyetlerde bulunuyorlardı. İşçiler arasında Komünist Manifesto'daki düşünceleri yaymaya çalışan cemiyet yöneticileri, onları aynı zamanda padişahın istibdat rejimini yıkmaya çağırıyordu."*[22]

Cemiyetin faaliyetleri ancak bir yıl kadar sürebildi. 1896'da kurucuları tevkif edildiler ve cemiyet dağıtıldı. 8-10 yıl hapis cezasına çarptırılan kurucular, hapis ve sürgün hayatından sonra, "gizlice İstanbul'a gelerek işçiler arasında tahrikât ve beyannameler dağıtmaya başladılar. Cemiyetin kurucuları bu sefer Osmanlı Terakki Sanayi Cemiyeti'ni teşkil ettiler."[23].

"Feshedilmiş olan teşekküllerin yerlerini, beynelmilel işçi teşkilatları ile temasa geçmiş olan *Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti*, 31 Mart isyanından

---

[21] Sülker, *Dünyada*, s. 60.
[22] Şişmanov, *Türkiye*, s. 32.
[23] Sayılgan, *Türkiye'de*, ss. 30-31.

sonra *Uhuvvet-i Müstahdemîn Muhtelite Cemiyeti, Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti* gibi cemiyetler almıştır."[24]

"Türkiye'de kendisine "Sosyalist" sıfatını yakıştıran ilk derginin 1908 Kasım ayında İzmir'de çıkan, İzmir Boykotaj Cemiyeti'nin yayın organı olan *Gave* olarak belirtilmişse de[25] Y. Doğan Çetinkaya "*Gave*'nin 1, 3 ve 5'inci sayılarında Sosyalist ve Liberal ibaresinin bulunmadığını"[26] ifade etmiştir. Çetinkaya *Gave* için dergi değil gazete kelimesini kullanmış ve konu hakkında şunları ifade etmiştir:

> *"İzmir'de Gave gazetesi zengin bir içeriğe sahiptir. Sosyalizm, liberalizm gibi batılı evrensel kavramları, Doğu mitolojisinden, yerel unsurlarla harmanlamaya, bağdaştırmaya çalışmaktadır. İleride Türk solunun önemli bir geleneği haline gelecek "evrensel sol değerleri yerel motiflerle harmanlama ve sentezleme" amacını güden düşünce damarının ilk habercisi, temsilcisi olarak da kabul edilebilir."*[27]

Çetinkaya'nın ifadelerinden çağdaş sosyalizmin henüz tam olarak anlaşılamadığını çıkarabiliriz. Şimdi biraz geriye giderek Osmanlı İmparatorluğunda büyük yankı uyandırmış olan Paris Komünü ve Komün üzerine imparatorlukta sosyalizm üzerine yapılan tartışmaları ele alacağız.

1.2.1 1871 Paris Komününün Osmanlılarda Yansıması

1871 Paris Komünü, komünizm algısının Osmanlıdan günümüze kadar Türkiye'de oluşmasında büyük bir öneme sahiptir. Paris Komünü vesilesiyle, komünizm ve sosyalizm Türk basınında kendisine geniş yer bulmuştur. "Basın vasıtasıyla komünizm ve sosyalizm Osmanlı sınırlarında konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır."[28]

Türkiye'de I. Enternasyonal'e ve 1871 Paris Komününe dair yayımlanmış en eski resmi vesika, Sadrazam Ali Paşa'nın kaleminden çıkan bir emirnamedir. Ali Paşa'ya göre "bu fesatçı fikrin imparatorluk sınırları içine girmemesini sağlamak ve bu fesatçı fikre saplananların maksat ve emellerine ulaşmalarına kesin olarak fırsat verilmemesi için gerekli tedbirler

[24] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 31.
[25] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925),* İstanbul: BDS Yayınları, 1991, s. 31.
[26] Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 333.
[27] Çetinkaya, *1908 Osmanlı*, ss. 332-345.
[28] Sadi, *Türkiye'de*, ss. 17-21.

almak hükümetin görevidir."[29] Hangi bilgilere dayanarak bu ifadeleri kullandığını bilemediğimiz Sadrazam Ali Paşa'nın, bir sanayi toplumu olmayan Osmanlıların içinde de bu fikirlerin yankı bulacağını düşünmesi de son derece ilgi çekicidir. Bu dönem Osmanlı aydınının ve devlet adamlarının temel sorunlarından biri de batı dünyasında ortaya çıkan değişmelerin, batı dünyasında yaşanan değişmelere paralel olarak çıktığını göz ardı etmeleri ve bu değişmeler karşısında ortaya çıkan düşüncelerin doğrudan Osmanlı İmparatorluğunda da uygulanabilir olabileceğini düşünmeleridir. Türk basınında, Marx'tan yapılan ilk çeviri de bu dönemde yapılır:

> *"Marx'ın imzasını taşıyan yazı Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaasında çıkarılan Hakayık-ul Vakayi gazetesinde 9 Şubat efrenci 21, 1871 tarihinde yayımlandı. Terakki gazetesi, Marx'ın 1871 Paris Komünü ile ilgili mektubunu sunarken onu Enternasyonal adındaki asi şirketinin başı olarak takdim etmişti."*[30]

1871 Paris Komünü, dönemin gerek Türk basınını, gerekse yabancı basını ikiye bölmüştür. Basının bir kısmı Paris Komünü'nü haklı görürken diğer kısmı ise bunları haksız olarak görmekteydi. "*Takvim-i Vekayi* gazetesine göre, komün, *bağilerden* meydana gelmiş bir heyettir; komünarlar da *bağilerdir* ve I. Enternasyonal bir fesat topluluğundan, fesatçı bir dernekten başka bir şey değildi."[31] Buradaki temel soru komüne *baği* denmesinin nedeni nedir? Komün'ün *baği* olduğuna dair sonuca nasıl ulaşılmıştır. "*İbret* gazetesinden Nuri Bey ise, makalesinde *Enternasyonal*'in, cehil yüzünden memleketçe tanınmadığını söyleyerek"[32] bu cemiyeti, "medeniyet'in bir lütfu olarak kabul etmiştir."[33] Nuri Bey, batıdaki kapitalist-işçi savaşına temas ettikten sonra grevlerin haklı olduğu sonucuna varmıştır. Sadi'ye göre Nuri Bey'in bu tavrı "*Takvim-i Vekayi* gazetesinde çıkan yorumlar ile ilgili sormuş olduğumuz soruların yanıtı ile ilgilidir."[34] Dönemindeki sendika faaliyetlerini medeniyetin bir gereği olarak zikreden[35]

---

[29] Sadi, *Türkiye'de*, ss. 87-90.
[30] Sadi, *Türkiye'de*, ss. 22-25.
[31] Sadi, *Türkiye'de*, ss. 28-29.
[32] Sadi, *Türkiye'de*, s. 30.
[33] Şemseddin Şeker, *Sadık Bir Muhalif Yeni Osmanlılar'dan Menapirzade Nuri Bey*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012, s. 121.
[34] Sadi, *Türkiye'de*, s. 31.
[35] Şeker, *Sadık Bir*, s. 123.

Nuri Bey, “kapitalist dünyanın tenkidini ve *Enternasyonal*’in savunmasını Müslüman-Osmanlı sıfatıyla ve İslamcı açıdan yapmıştı.”[36]

1.2.2 Osmanlı Aydınlarının Gözünden Paris Komünü

Basınımıza yansımasıyla birlikte Paris Komünü aydınlarımızın da gündemine girmiştir. Komün vesilesiyle ön plana çıkan isimlerden bir tanesi de Namık Kemal’dir. Namık Kemal’in bu dönemde Komünü savunması dolayısıyla komünist sayılması kanaatimizce yanlış bir hareket olacaktır. “Komün’e karşı sempatisi olan Emile Acollas’dan ders alan Namık Kemal’de çağdaş sosyalist düşünürlerin –bir Marx’ın, bir Kropotkin’in ifadeleri hatta bazen kelimesi kelimesine bulunabilir.”[37] Ancak Namık Kemal’in kurucularından olduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nde tam batılı düşünceyi göremeyeceğimiz gibi, cemiyet üyeleri “padişahlı bir meşrutiyet idaresine taraftardırlar.”[38] Namık Kemal de aynı düşünceleri paylaşmaktadır. “Namık Kemal’in, İslam şeraitini (fıkhı) önemsemesi de onunla ilgili dikkat çekici bir diğer husustur.”[39] Ülken, Namık Kemal’in gazete yazılarına göre, “medeniyetçi, terakkici, hürriyetçi ve orta çapta bir aydınlanma düşünürü olarak göründüğünü”[40] ifade eder.

Nihai amacı devrim ve proletaryanın iktidarı olan komünizm düşüncesine göre de Namık Kemal’i komünist saymak doğru bir düşünce olmayacaktır. Namık Kemal’in komünist düşüncelerden etkilenmesi, onun komünist olduğunun bir kanıtı olarak görülmemelidir. Düşünen ve muhakeme yeteneği olan insanın tek bir düşünceye bağımlı kalmasını düşünmek insanı yanlış tanımlamamıza, yanlış anlamamıza yol açacaktır. Gerek Nuri Bey’in gerekse Namık Kemal’in, Paris Komünü’nü savunmalarına rağmen herhangi bir komünist faaliyet içinde olmamaları, buna yönelik çalışmalar yapmamaları onların komünist olmadıklarını gösteren en önemli kanıtlardan biri olarak karşımızda durmaktadır.

---

[36] Sadi, *Türkiye’de*, s. 31.
[37] Sadi, *Türkiye’de*, ss. 82-87.
[38] Fürüzan Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul: Elif Yayınları, 1965. s. 19.
[39] Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Bütün Makaleler 1*, haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu - İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 7.
[40] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya: Selçuk Yayınları, 1966, s. 133.

Ahmet Cevdet Paşa da Paris Komünü vesilesiyle görüşlerini dile getirmiştir. Paşa'ya "göre ister *komünist* ve *sosyalist*, ister *nihilist* olsun, bütün bu doktrinler tek bir temele dayanmaktadır. Bu da, mülkiyet, izdivaç ve ailenin kaldırılmasıdır ki, *mezdekçiler'*in doktrininden başka bir şey değildir[41] dedikten sonra bunların kökenine inmiştir. "Haçlı seferleri yoluyla *mezdeğilik*, Avrupa'da daha sonraki yıllarda *sosyalist* ve *nihilist* fikirleri olarak ortaya çıkmıştır"[42] diyerek bu şekilde sosyalizmi açıklamıştır. Sosyalizme son derece katı bir yaklaşım sergilemiş olarak görülen Ahmet Cevdet Paşa'nın bu tutumu mutlaka sorgulanmalıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın beyan etmiş olduğu bu fikirler toplumda kendisine yer bulmuştur. Günümüzde dahi komünist ya da sosyalist dendiğinde kamuoyunda bu ve buna benzer tepkileri almaya devam etmektedir.

Şemseddin Sami Bey de Ahmet Cevdet gibi komünizm'in kaynağını Asya'ya ve İran'a dayandıranlar arasındaydı.[43] Ancak O, 10 Haziran 1878 tarihli *Tercüman-ı Şark* gazetesinin 74'üncü sayısının başmakalesinde Sosyalizm ve İştirak-i Emval'i birbirinden ayırıyordu:

> *"Sosyalizm kelimesini iştirak-i emval (yani mallarda iştirak) şeklinde çeviremeyiz. Niçin? Çünkü iştirak-i emval (yani komünizm), sosyalizmin zıddıdır. Şemsettin Sami, sosyalizmi insanları refaha ve mutluluğa götürecek yol olarak görüyor ve bunu yüceltiyordu. İştirak-i emval ise adalet ve hakka olduğu gibi insan tabiatına da aykırıdır. İnsanları hayvanlaştırdığı için beğenilmemiştir."*[44]

Şemseddin Sami Bey'in *komünizm* ve *sosyalizm* ayrımına değinmesi dikkate değer bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır. Şemseddin Sami anlaşılan ütopik sosyalizmden etkilenmiştir ve bu düşüncelerini şu şekilde kaleme almıştır:

> *"Bu doktrininin insan topluluğunu mutluluğa götüreceğini; insanları özgürlüğe ve eşitliğe kavuşturacağını söylüyordu. Sosyalizm ona göre bir kurtuluş yoludur. Tabiatın nimetlerinden herkese pay verecek, insanları hak ve adalet güneşi ile ısıtacaktır. Sosyalizmden başka çıkar yol görmeyen makale yazarı bundan sonra idealize ettiği doktrinin amacını ve dayandığı temel prensibi anlatmak için, Gotha programına geçmektedir. Ve sonuç olarak makalenin yazarı bu programın hemen her bendinin şeriat-i Ahmeddiyye'ye tamamıyla*

---

41 Sadi, *Türkiye'de*, s. 96.
42 Sadi, *Türkiye'de*, s. 96-98.
43 Sadi, *Türkiye'de*, s. 105.
44 Sadi, *Türkiye'de*, s. 105-106.

muvafık olduğunu bundan dolayı da buna iştirak-ı emval demek hatadır."[45]

Kerim Sadi, Şemsettin Sami'nin bu makalesine muhalif bir yazı yazıldığını yazının sahibinin bilinmediğini belirtmiştir. Ancak Kerim Sadi burada yazının nerede yazıldığına dair bir bilgide vermemiştir. Karşı yazıda sosyalizmin, iştirak-ı emval olduğu ve aralarında bir ayrım yapılamayacağı belirtilmiştir. Yine burada sosyalizmin "Hz. Peygamberin şeriat'a uymak şöyle dursun şeriatın beğenmeyip ayıp saydığı ve nefret ettiği şeydir denilmiştir."[46]

Sava Paşa'ya göre *sosyalizmin* tehlikeli olmaması için taşıdıkları ad ne olursa olsun müesses otoritelere, kanunun emir ettiği şeye saygı göstermesi ve itaat etmesi gerekir. Devlet makamlarının emirlerine karşı her çeşit direnme bir suçtur, cinayettir demiştir. "Yine Sava Paşa, İslam'da zekât kurumu ile *sosyalizmin* Müslümanlara kabul ettirilebileceğini düşünmüştür."[47] "Azımzade Refik, Safvet Hoca, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi Bey gibi isimler *sosyalizmin* bir çözüm olmayacağını, çözümün kaynağını İslam dininde aramak lazım geldiğini beyan etmişlerdir."[48] İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar tartışmalar bu şekilde gitmiştir. Paris Komünü vesilesiyle sosyalizm ve komünizm tartışmaları yaşanmıştır. Tartışmalarda bir zihin bulanıklığı ön plana çıkmaktadır. Anladığımız kadarıyla sosyalizm ve/ya komünizm kavramları tam olarak birbirlerinden ayrılmamış ve anlaşılamamıştır. Komünizmin ya da sosyalizmin birbirleri yerine kullanılması bir eksiklik olarak görülmemelidir. Çünkü Karl Marks'ın düşüncelerinin ortaya çıktığı yer ile Osmanlı aydınının yaşadığı yerler aynı yerler değildir. Her iki dünyanın insanları, kültürleri, ekonomi ve politiği birbirinden çok farklıdır. Bu bağlamda Yeni Osmanlılardan Namık Kemal ve *İbret* gazetesindeki arkadaşlarının komünün savunmasını yapması ne kadar doğru ise Ahmet Cevdet Paşa'nın, Azımzade Refik'in, Filibeli Ahmet Hilmi Bey'in de sosyalizm ya da komünizm karşıtı olmaları, toplumsal meselelerin çözümü noktasında İslam'ı referans almaları o kadar doğrudur. Burada

---

[45] Sadi, *Türkiye'de*, s. 109.
[46] Sadi, *Türkiye'de*, s. 111.
[47] Sadi, *Türkiye'de*, s. 115.
[48] Sadi, *Türkiye'de*, ss. 117-130.

yapmaya çalıştığımız şey, bir tarafın savunması değil hakikati ortaya koyma çabasıdır.

1.2.3 İştirakçi Hilmi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası

Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF), "1910 yılında Ağustos"[49] veya "Eylül"[50] aylarında kurulmuştur. Başkanlığını Hüseyin Hilmi'nin yaptığı partinin yöneticileri arasında, "Baha Tevfik, Pertev Tevfik, İbnül Tahir İsmail Faik, Namık Hasan ve Hamit Suphi Beyler" bulunmaktaydı.[51] Tökin, OSF'yi, Türkiye'deki siyasi mücadele tarihinde *sosyalist* doktrine sahip ilk parti[52] olarak kabul etmiştir. Tunaya, II. Meşrutiyet dönemi, siyasi fikir cereyanları içerisinde en zayıf olanının *sosyalist* cereyan olduğunu[53] dile getirmiştir. Sosyalist meselenin zayıf olması birçok sebeple açıklanabilir. OSF savunucularının, *"sosyalizmin* anlamını iyice kavramamış"[54] olmaları, işçi sınıfının azlığı, işçi sınıfının dini ve kültürel dünya görüşü sosyalizmin zayıflığının temel sebepleri arasında gösterilebilir.

Fırka, "İştirak*, İnsaniyet, Sosyalist, Medeniyet* ve *Beşeriyet* gazeteleriyle düşüncelerini aktarmıştır. Bu gazeteler "ilk çıktıkları dönemde, *sosyalizmden* görece uzak, 'liberal' görüşlü yazıların ağırlıklı olduğu, izleyen dönemlerde ise giderek *Marksizm*'e yaklaşan (….) yazıların yayımlandığı"[55] özelliğe sahiptiler. Gazetelerdeki yazılar da OSF çevresine yöneltilen sosyalizmden bihaber oldukları eleştirilerini destekler niteliktedir. OSF'nin yayın organları İTC hükümetinin çeşitli baskılarına ve yasaklamalarına maruz kalmıştır.[56]

OSF'nin ülke içindeki sosyalistlerle ciddi bir ilişkisi olduğunu mevcut bilgilere göre söyleyemeyiz. Ancak ülke içerisindeki sosyalistlerle yeterli düzeyde ilişkisi olmayan Hüseyin Hilmi'nin Fransız sosyalist Jean Jaurês ile ilişkisi, dikkatleri üzerine çeken bir olay olmuştur. Hüseyin Hilmi ünlü

---

[49] Hamit Erdem, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*, İstanbul: Sel Yayınları, 2012, s. 9.

[50] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt I. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s. 247.

[51] Tökin, *Türk Tarihinde*, s. 49; Tunaya, Türkiye'de Siyasal, s. 247.

[52] Tökin, *Türk Tarihinde*, s. 48.

[53] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 82.

[54] Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul: Baha Matbaası, s. 75.

[55] Erdem, *Osmanlı Sosyalist*, s. 10.

[56] Tunçay, *Türkiye'de*, s. 32.

Fransız sosyalist Jean Jaurês ile mektuplaşmış ve Paris'e giderek Jean Jaurês ile tanışmıştır.[57] Hüseyin Hilmi'ye yöneltilen "sığlık" eleştirileri bağlamında Hüseyin Hilmi'nin bu ilişkilerini nasıl ele almalıyız sorusu büyük bir araştırmanın ardından cevap alınabilecek bir soru olmasından dolayı bu soruyu sadece sormakla yetineceğiz. Hüseyin Hilmi'nin bu ilişkilerinin yanı sıra fırkanın Paris'te de bir şubesi bulunmaktaydı.

George Harris Paris şubesi için, "Dr. Refik Nevzat'ın önderliğindeki şube Avrupa *sosyalizmi* kalıbına daha sıkıca uyan İstanbul merkezinin görüşlerinden daha radikal ve de II. Enternasyonalle fırka adına hemen hemen bağımsız bir ilişki kurmuştu"[58] ifadelerini kullanmıştır.

OSF'ye ve Hüseyin Hilmi'ye yöneltilen en büyük eleştiri çağdaş sosyalist düşünce konusunda sığ olmalarıdır. Bu konuda birçok yazar hem fikirdir. Tevetoğlu, OSF'nin bir heva ve heves, bir özenti eseri olarak kurulduğunu ifade etmiştir.[59] Tevetoğlu, eserinde Zeki Cemal'den özetle şu ifadeleri kullanmaktadır: "Baha Tevfik[60], Hilmi'yi kandırmaya muvaffak olmuş, *İştirak*'i çıkarmaya başlamışlardır. Baha Tevfik, yazıları yazıyor Hilmi arkadaş imzasını atarak *sosyalistliği* müdafaa ediyordu."[61] Bezmi Nusret Kaygusuz'a göre ise, yegâne gayesi şöhret yapmak ve büyükler katarına karışmak olan Hüseyin Hilmi, Baha Tevfik'in elinde bir alet idi ve Ona *sosyalistliği* öğreten *İştirak*'i neşrettiren hep Baha Tevfik idi.[62]

Çoğu Müslüman sosyalist gibi Hüseyin Hilmi de zekât müessesesini sosyalizme dayanak yapmaya çalışmıştır. Hüseyin Hilmi'nin birçok tartışmaya açık bu düşüncesi güncelliğini hala korumaktadır. Tunçay, Baha

---

[57] Jean Jaurês, *Demokrasi, Barış, Sosyalizm*, çev. Asım Bezirci, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999, s. 42; Nesimi, Türkiye Komünist, s. 36-37.

[58] Goerge S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, çev. Enis Yedek, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1976, s. 33.

[59] Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1967, s. 16.

[60] Baha Tevfik (1881-1916). İzmir'de doğmuştur. Kaygusuz, Baha Tevfik için onun "Garb edebiyatını ve felsefesini Baha kadar okumuş ve hazmetmiş bir genç görmüş değilim, intikadî ve ilmi yazılarda daima muvaffak olurdu (2002: s.45)" demiştir. Materyalist olan Baha Tevfik'e göre "insanlık, en son anarşizme ulaşacak ve orada ferdiyet bütün istiklalini hissedecektir (Bolay, 1967: sf.25-29)". Daha ayrıntılı bilgi için Mehmet Ö. Alkan'ın Tarih ve Toplum Dergisi, 1998, Sayı 52. ss.42-49'daki *"Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim Baha Tevfik"* isimli makalesine bakınız.

[61] Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist*, s. 57.

[62] Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kent Yayını, 2002, s. 72.

Tevfik tarafından kaleme alındığı söylenen "*Sosyalistliğin Âtisi*" başlıklı yazının Marksçı *sosyalist* teorinin ulaştığı bazı sonuçları hayli doğru olarak anlattığını belirtmiştir.[63] Mehmet Ö. Alkan ise, Baha Tevfik hakkında *Tarih ve Toplum* dergisinde kaleme aldığı yazılarda bu yaklaşıma karşı çıkmıştır. Alkan, *Sosyalistliğin Atisi* adlı makalenin Haydar Rıfat'ın George Tournere'den çevirdiği *Sosyalizm* adlı yapıttan aktarıldığını[64] ifade etmiştir. Gerek Hüseyin Hilmi, gerekse Baha Tevfik hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddiaların doğruluğu ise titiz bir araştırmanın sonucunda ortaya çıkacaktır. Bizim burada yapmak istediğimiz şey çağdaş sosyalist fikirlerinin Türkler arasında yayılıp yayılmadığıdır. Ulaştığımız bilgiler neticesinde çağdaş sosyalizmin Türkler arasında henüz anlaşılamamış olduğu söylenebilir. Temsilcilerinin ne olduğunu tam olarak anlamadığı düşüncelerin halk tarafından yankı bulması beklenemezdi.

Hiçbir genel ve ara seçime katılmamış[65] olan OSF'nin mecliste de temsilcisi bulunmamıştır. OSF hakkında, "1910 yılı sonu ile 1911 yılı başlarında verilmiş kapatılma kararı –şimdilik- bilinmemesine rağmen, yöneticilerinin İstanbul'dan sürülmeleri ve hapis cezaları nedeniyle parti faaliyetlerine ara vermiştir."[66] Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikastın sonucunda ise, İttihatçı Hükümetin tüm muhalif siyasi hareketleri yasaklamasıyla birlikte sosyalistler de faaliyetlerine son vermişlerdi. Sosyalistler ancak cihan harbinden sonra yeniden ortaya çıkacaklardı.

1.3 Ermeniler Arasında Sosyalizmin Yayılışı

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğunda *çağdaş sosyalizmi* benimseyen ve bu düşünceyi harekete geçiren ulusların başlarında yer alırlar. Çağdaş sosyalizmi benimseyen Ermeniler bu amaçla Sosyal Demokrat Hınçakyan (Hınçak Partisi), Daşnakzutyun (Daşnak Partisi) ya da Ermeni Devrimci Federasyonu'nu kurmuşlardı. Bunların ikisi de Kafkasların Ermeni aydınlarınca kurulmuşlardı ve sosyalistlerdi.[67] İmparatorluk içerisinde ve

[63] Tunçay, *Türkiye'de*, s. 31.
[64] Mehmet Ö Alkan, "Baha Tevfik ve İştirak'teki İmzasız Yazıları", *Tarih ve Toplum*, C. 14, S. 83, (1990), s. 7.
[65] Tunaya, *Türkiye'de Siyasal*, s. 247.
[66] Erdem, *Osmanlı Sosyalist*, s. 58.
[67] Anahide Ter Minassian, 1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşu", çev. Mete Tunçay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve*

dışarısında birçok yayın faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu hareketler her ne kadar çağdaş sosyalist olarak değerlendirilseler de ulusalcılıktan korunamamışlar, işçi haklarından ziyade ulusal haklarını ön plana çıkarmışlardır. Anahide Ter Minassian'a göre, 1887-1921 döneminde, Ermeni kurtuluş hareketinde *sosyalizm* ile *milliyetçilik* birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içe girmiştir.[68]

İlk olarak Hınçak Komitesini ele almaya çalışalım. Hınçak Komitesi:

> *"1887'de İsviçre'nin Cenevre şehrinde, "Kafkas Ermenilerinden Avedis Nazarbeg ile sonradan kendisiyle evlendiği Maro adındaki kadın ve arkadaşları olan Kafkasyalı Ermeni öğrenciler tarafından kurulmuştur. Karl Marx'ın prensiplerini esas alan bu teşekkülün başında ve üyeleri arasında Rusyalı Ermeniler de vardı. Faaliyet alanı olarak Türkiye Ermenistan'ının doğu bölgesi seçilmişti."*[69]

Uras'a göre, "Hınçak komitesinin asıl takip ettiği siyasi gaye, Türkiye Ermenistan'ını kurtarmak; burayı Rus, İran Ermenistanlarıyla birleştirerek bu üç Ermenistan'dan hür, bağımsız bir Ermenistan yaratmaktı."[70] Stefanos Yerasimos ise, Hınçakların amacını, hemen *sosyalist* bir devlet halinde teşkilatlandırılacak olan bir Ermenistan'ın siyasal bağımsızlığı[71] olarak belirtmiştir. "Siyasi programı, *sosyalist-marksist* ve merkeziyetçi olan Hınçaklar, 1890 yılında Türkiye teşkilatını tamamladı."[72] Ermeni Patriği Matyos İzmirliyan, 1894'de Hınçak'ın başkanı oldu.

Hınçaklar, 1889-1895 arasında Erzurum isyanı, Musa Bey vak'asını, Kumkapı nümayişi, Merzifon-Kayseri-Yozgat olaylarını, Birinci Sason isyanı, Bab-ı Âli isyanı, 1895'te Zeytun isyanlarını tahrik, teşvik ve organize etti.[73] "Osmanlı yönetimi Van ve yöresinde etkin olan komite ve üyeleri hakkında takibata girişmiş; yayın organı *Armenia* gazetesinin ülkeye girişini yasaklamıştır."[74]

Milliyetçilik (1876-1923), ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 167.

[68] Minassian, *1876-1923 Döneminde*, s. 165.

[69] Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976, s. 431; Delirorman, "Türklere Karşı", 17.

[70] Uras, *Tarihte Ermeniler* s. 432.

[71] Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, çev. Babür Kuzucu, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977, s. 1010.

[72] Sayılgan, *Türkiye'de*, s.37.

[73] Sayılgan, *Türkiye'de*, ss.37-38.

[74] Tunaya, *Türkiye'de Siyasal*, s. 568.

Ermenilerin bir diğer organizasyonu Taşnak Partisi diye bilinen Ermeni Devrimci Federasyonudur.[75] Bu teşkilat, Moskova civarındaki Petrovsky Razumouskaya Tarım Enstitüsünde talebe olan Simon Zavariyan ve Kristofer Mikaelyan adlı Ermeniler[76] tarafından kurulmuştur. Tunaya Taşnaklar için, "1890 yılında Tiflis'te dağınık ve iç kavgalardan kurtulamayan Rusya (Kafkasya) Ermenilerini bir arada ve federasyon halinde toplamak için kurulmuştur. Bir amaç da Hınçakyan Komitesi'ni ikinci plana atmaktır."[77] ifadelerini kullanmıştır. Daha çok ulusal hakları ön planda tutan Taşnakların emri "Türkü, Kürdü her yerde, her türlü şartlar altında vur. Gericileri, sözünden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainlerini öldür. İntikam al"[78] idi. Hartıll Taşnaklar için:

> *"Rusya'da beliren ihtilalcı akımlar Taşnak derneğinin de belirli bazı sosyalist prensipler benimsemesine yol açtı. Bununla birlikte dernek amaçlarından ayrılmadı ve Rus sosyalist partilerinden tamamen bağımsız olarak kaldı. Derneğe sosyalizmin aşılanması Taşnaklar arasında bir bölünmeye yol olup tamamen ulusal amaç güden Taşnak kolu ile ulusal-sosyalist amaçlar taşıyan kol arasında açılmış olan uçurum bugüne kadar kapanmamıştır."*[79]

Taşnaklar, 1896'da Van isyanı, 1896'da Osmanlı Bankası'na taarruz, 1904'te II. Sason isyanı, 1905'te II. Abdülhamit Han'a suikast[80] eylemlerini gerçekleştirdiler. Uras Hınçaklar ile Taşnaklar arasında farkı şu şekilde açıklamıştır:

> *"Hınçaklılar, Rus gençliğinin kurduğu sosyal-demokrat programını takip ediyor Türkiye'de de bu esas dairesinde, Karl Marx'ın düşünceleri üzerinde Ermeni işçi sınıfı adına çalışmak istiyorlardı. Hâlbuki Türkiye'de, sınıf farkı, fabrikalar, kapitalistler, büyük sanayi, burjuvazi yoktu bundan ötürü sosyal-demokrat sistemi de verimli sonuçlar veremezdi. Taşnaklar ise, milliyetçi-sosyalist bir politika izleyeceklerdi.*[81]

Ermeni sosyalistleri, 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ve meclisin yeniden açılmasının ardından Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında kendilerine yer

---

[75] Leonard Ramsden Hartill, *Bir Ermeni'nin Anılarında Azerbaycan Olayları (1918-1922),* çev. Sipahi Çataltepe, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1990, s.90.
[76] Hartill, *Bir Ermeni'nin*, s. 90.
[77] Tunaya, *Türkiye'de Siyasal*, s. 569.
[78] Uras, *Tarihte Ermeniler*, s. 443.
[79] Hartill, *Bir Ermeni'nin*, s. 94.
[80] Sayılgan, *Türkiye'de*, s.38.
[81] Uras, *Tarihte Ermeniler*, s. 444.

bulmuşlardı. Erzurum, İstanbul, Sivas, Kozan, Van ve Muş illerinden Hınçak ve Taşnak adına yedi mebus bulunmaktaydı.[82]

Ermenilerin "ruhban-zengin" ticaret kesiminin temsilcisi olan Patrikhane, kozmopolit bir imparatorlukta çıkarlarını daha iyi koruyabileceğini düşünüyordu. Patrik ve bu sınıf için Doğu Anadolu'da özerklik ya da bağımsızlık, ancak tecrit ve gerileme anlamına gelebilirdi ve bu yüzden de Taşnaksutyun'un programına karşı çıkıyorlardı. Ancak aynı Patrik için yukarıda Tunaya'dan yaptığımız alıntıda Hınçakların başkanı olduğunu yazmıştık. Bu çelişkili bilgileri tam olarak açıklamamız mümkün görünmemektedir. Patrik eldeki bilgilere göre konumu gereği her iki tarafa yakın olma arzusu ya da her iki grubu da kaybetmeme adına bu eylemleri gerçekleştirmiş olabilir. Mevcut bilgilere göre ifade ettiğimiz bu görüşlerin doğruluk payının tartışmaya açık olduğunu belirtmeliyiz.

Ermeni toplumunun bu hareketlere karşı tutumu da bizim için son derece önemlidir. Bu hareketler kendisine çok büyük taraftar bulmasına rağmen eleştirilerden de kurtulamamışlardır. Minassian, Ermeni mizah dergisi olan *Gavroş'*ta Hınçaklara ve Taşnaklara yapılan eleştirileri şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Ermeni günlük gazetelerine özellikle Taşnakların yayın organı olan Azamard'a Taşnak Partisi ve Hınçak Partisine verip veriştirir. Bu partilerin rekabeti, seçim taktiği, "devrimci efsanesi" ve milliyetçi mübalağaları acımasız bir şekilde ifşa edilir. Devrimcilere karşı acımasız eleştiriler getiren Gavroş, Ermeni tüccarı için daha hoş görülüdür."*[83]

İngiliz Sefaretinde çeşitli görevlerde bulunan ve Ermeni burjuvazisiyle epey içli dışlı olan Adam Block, Ermenistan meselesi Avrupalı ve Amerikalı devlet adamları tarafından tartışılırken şu düşünceleri aktarmıştır. "Konstantinopl Ermenileri, Ermenistan'a gitmek istemiyorlardı; aynı şekilde başka ülkelere göç etmiş olanların çoğu da, geri koşullara ve gerçek zorluklara dönmek niyetinde değillerdi."[84]

Ermeni toplumunda anlaşılan o ki güvercinin ürkekliği ve şahinin keskinliği birbirine geçmiş durumdaydı. Bu duruma sebep ise kuşkusuz

---

[82] Erdem, *İştirakçi*, s. 33.

[83] Anahide Ter Minassian, *Ermeni Kültürü ve* Modernleşme, çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul: Aras Yayınları, 2006, ss. 76-86.

[84] Feroz Ahmad, İttihatçılar ve Ermeniler, der. Ersal Yavi, *Türkler Ermeniler Kürtler 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında*, İzmir: Yazıcı Yayınevi, 2001, ss. 89-100.

emperyalizmdir. Emperyalizm çıkarları uğruna Ermeniler ve aynı durumda olan halkları kendi aleyhlerinde kullanmışlardı. Katı bir milliyetçilik eşliğinde Ermeniler, *sosyalizmin* ardından gitmeye çalışmışlardır. Ne var ki, Osmanlıların kadim bir parçası olan Ermenilerin de Türkler gibi ne büyük bir işçi sınıfı vardı ne de güçlü bir burjuva sınıfı vardı. Hal böyle olunca sosyalizmin Ermeniler için bağımsız devlete doğru giden bir araç olarak kullanıldığını söylemek onlara karşı pek de yanlış olmaz

1.4 Balkanlarda Sosyalizmin Yayılışı

19. yüzyılda imparatorluk coğrafyasında daha önce de belirttiğimiz gibi sanayi işçileri daha çok gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Balkanlar ise bu işçilerin yoğun olduğu yerlerin başında gelmekteydi. "Kozmopolit bir yapıya sahip olan bu coğrafyada, *sosyalizm* marjinal bir olguyken siyasal gündemin tepesinde *milliyetçi* düşünceler hâkimdi."[85] Feroz Ahmad'ın da dile getirdiği gibi azınlıklar kendilerine bağımsızlık getirecek olan sosyalizmi, milliyetçi görüşlerine meşruluk sağlamak adına benimsemişlerdir. Bu anlamda Rosa Luxemburg'un Osmanlı'daki ulusal sorun hakkındaki ifadelerini tekrardan göz önünde bulundurmamız bu bölümde Balkan sosyalistlerini ve faaliyetlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Osmanlı mülki idaresinde "Makedonya tanımlamasının kapsadığı yerler, Selanik, Manastır ve Kosova"[86] olarak ifade edilse de aslında Makedonya, "bir coğrafi terim olarak tarihte sınırları hiçbir zaman kesinlikle belirlenmemiş bir ülkeyi anlatır."[87] Makedonya, Bulgar, Sırp, Rum, Türk, Yahudi ve daha birçok ulustan ve dinden insanın yaşadığı kozmopolit bir Osmanlı bölgesiydi. Bizim burada dikkat çekeceğimiz husus, bahsi geçen bu ulusların Makedonya üzerindeki "hâkimiyet mücadelesinin"[88] sosyalist düşünce üzerinde yaratmış olduğu etkidir.

---

[85] Ahmad, Osmanlı İmparatorluğunda, s. 10.

[86] Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Mes'elesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 9 (1989), İstanbul, 1989, s. 79; Tekeli, "Tanzimat" s. 1807.

[87] Fikret Adanır, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği, çev. Mete Tunçay, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 34.

[88] Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 82.

Balkanlarda sosyalist hareket “ilk olarak Makedon gruplar arasında 1890 yılından sonra ortaya çıkmıştır.”[89] Bu grupların (ulusların) Makedonya’ya hâkim olma arzusu, milliyetçi duygularını daha da keskinleştirmiştir. Milliyetçi duyguları hayli yüksek olan bu ulusların sosyalizm tecrübeleri bizim için son derece önemlidir. Çünkü Makedonya üzerinden başlayan mücadele bu ulusların ortak hareket etme kabiliyetini ortadan kaldırmış ve ulusların ayrı ayrı örgütlenmesine yol açmıştır. Örgütlenmedeki bölünmüşlükler, işçilerin büyük bir güç olmasının önüne geçmiştir. Ayrıca sosyalist düşünceyi savunanlar da aynı zamanda milliyetçi duygularıyla, işçi devriminden ziyade bağımsız ulus devlet hedefi paralelinde çalışmışlardır. Bu durum ise Osmanlıların parçalanmasını daha da hızlandırmıştır.

Makedonya’da öncelikle Bulgar ve Yahudilerin sosyalist faaliyetleri dikkatleri çekmektedir. “Bulgarlar, 1893 yılında Makedonya İç Devrimci Örgütü (İMDÖ) olarak adlandırılan örgütü kurdular”[90] “Bu örgütün amacı ilk olarak Makedonya’nın otonom bir bölge olmasını sağlamak ve ardından burayı Bulgaristan’a bağlamaktı.[91] Bu örgütün önde gelen üyeleri, küçük tüccarlar, zanaatkârlar, öğretmenler ve üniversite mezunlarıydı.[92] İMDÖ devrimci karakter taşımakla beraber farklı anlayışa sahip insanlar da grubun içerisinde bulunmaktaydı. 1890’ın ilk yarısında sosyalist bir siyasi Makedon hareket oluştu. Bu oluşum Sofya’da bir marangoz olan Vasil Glavinov önderliğinde ortaya çıktı ve 1896 başında “Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin kapsamında bir “Makedonya Devrimci Sosyal Demokrat Grubu” oluşturdu. Bu hareket tanınmış Bulgar sosyalisti Dimitar Blagoev’in nüfuzu altındaydı.”[93] Adanır, Makedonya devrimci sosyalistlerinin temel amacını şöyle açıklamıştır:

> *“Makedonya ve Edirne bölgesi halklarının bağımsızlığı ve buna paralel olarak devrimi gerçekleştirmekti. Bu yüzden bu bölgelerin Osmanlıdan kurtuluşu için sosyalistler Osmanlı İmparatorluğunun*

---

[89] George Haupt ve Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, çev. Tuğrul Artunkal, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977, s. 37.

[90] Adanır, Osmanlı, s.42.

[91] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Çatay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 43; Aydın, “Arşiv Belgeleriyle”, s.211.

[92] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20.Yüzyıl*, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s.98.

[93] Hacısalihoğlu, *Jön Türkler*, ss. 48-49.

bütün milliyetleriyle işbirliği yapmaya hazırdı. Ancak tüm bunlar yalnızca Bulgar sosyalistlerinin amacıydı."[94]

Diğer ulusların böyle bir amacı olmamakla birlikte Bulgarlarla işbirliği yapmayı da düşündüklerini söylemek pek mümkün görünmüyor. Yeni yüzyılın başlarında Bulgar partisi, ulusal sorun hakkındaki tutumunu anlamlı bir ölçüde değiştirmiştir. Bu II. Enternasyonal'deki gelişmeleri yansıtıyordu. Blagoev, Ortodoks Marksizmin önde gelen temsilcisi Karl Kautsky çizgisini izleyerek işçi sınıfının ulusalcı siyasetten uzak durmasını arzuluyordu. Blagoev'in bu tutumundan sonra parti içerisinde görüş ayrılıkları başladı. Bu görüş ayrılıkları bir kopmayla sonuçlandı. İbrahim Yalımov bu kopmayı şu şekilde ifade etmiştir:

"1903'te BSDİP'nin 10. Kongresi'nde merkezinde Makedonya olan bir sorun nedeniyle parti "Darlar" ve "Genişler" olarak ikiye ayrıldı. 1903'ten sonra, Yanko Sakasov'un önderliğindeki "Geniş" sosyalistler İMDÖ' nün çalışmalarına serbestçe katıldılar. "Geniş Sosyalistler" ile birlikte parti de anarko-liberal denilen bir grup da belirdi. Bunlar da partiye de merkeziyetçiliğe de karşı çıkıyor, sendikaların bağımsız olmasını istiyorlardı."[95]

"Dar sosyalistler de, partinin kesin kararlarına karşın, bundan uzak durmadılar."[96] Bulgar sosyalistler, Makedonya'da *Rabotniçeski Vestnik* (İşçi Gazetesi), *Robotniçeska Iskra* (İşçi Kıvılcımı), *Revolutsiya* (Devrim), *Politiçeska Svaboda* (Siyasal Özgürlük) gazetelerini yayımlamışlardı.

"Osmanlı İmparatorluğuna düşman olan bu yapılar Jön Türk hareketine de karşı olmuşlardır. Gerek Dar *sosyalistleri* gerek İMDÖ kanadı Jön Türklere karşı mesafeli durmuşlar hatta karşı çıkmışlardır."[97] Dar sosyalistleri, Jön Türk devriminden bir hafta sonra bir broşür yayımladı. Burada proletaryayı, burjuva ve küçük burjuva etkilerinden korumanın önemini vurguluyordu. Blagoev yoldaşlarının grev hareketlerine katılmalarını belirterek onlara siyasal talepler listesi verdi. Listede:

"Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milliyetler için kendi geleceklerini belirleme hakkı, genel, doğrudan, eşit ve gizli oy verme, köy toplulukları ve bölgeler için tam özgürlük, işçilere dernek/sendika kurma hakkı, vicdan ve inanç özgürlüğü, okullarda laik eğitim ve öğrenimin herkesin kendi ulusal dilinde olması, sürekli ordu yerine halk

---

[94] Adanır, Osmanlı, ss. 47-48.

[95] İbrahim Yalımov, 1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Topluluğu ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi, çev. Mete Tunçay, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 143.

[96] Adanır, Osmanlı, ss. 45-46.

[97] Adanır, Osmanlı, ss. 56-58.

milisi kurulması, aynî vergilerin kaldırılması ve müterakki bir gelir vergisinin konulması."[98]

Görüldüğü üzere listede eksik olan yalnızca yeni bir devletin adıdır. Adanır, bu evrede Balkan sosyal demokratların tutumunu Kautsky etkilediğini ifade ederek eserinde şu alıntıyı yapmıştır.

> *"Dönemin en önde gelen Marksist bilgini Kautsky, var olan koşullarda Balkan sosyalistlerinin dikkatlerini sınıf mücadelesi yürütmeye değil, gelecekte başarılı bir sınıf mücadelesi yapmak için hazırlanmaya odaklanmalarını istiyordu. Buysa, ulusal bağımsızlığa kavuşulmasını gerektirmekteydi, onsuz proletarya enerjisini tam olarak geliştiremezdi."*[99]

Rosa Luxemburg'un da yukarıda buna benzer bir tutum içerisine girdiğini ifade etmiştik. Dönemin önde gelen Marksistlerinin bu tavırları, batı merkezci anlayışın bir yansıması olarak okunabilir.

Ulusal sorunlardan dolayı birleşemeyen işçilerden kuşkusuz sermaye sahipleri kazançlı çıkıyordu. Ancak işçiler bu durumun farkındaydılar. Sermayedarların bu tutumundan rahatsız olan işçiler bazen topluca eylemlerde bulunurlardı. Şişmanov bize bunun bir örneğini şu şekilde anlatmıştır:

> *"1904 yılında tütün merkezlerinden biri olan İskeçe'de ayrı ayrı Bulgar, Yunan ve Türk işçi komiteleri kurulmuştur. Ancak farklı ulustan işçilerin ayrı ayrı örgütlenmelerinden işverenler yararlanmış, her fırsatta işçileri birbirlerine karşı kışkırtmışlardır. Bulgaristan'daki devrimci işçi hareketinin etkisinde olan yerli Bulgar işçiler, bu üç ayrı komitenin birleşmesinden yanaydılar. 1906'da bu birleşme gerçekleşir ve tek bir komite altında toplanırlar. Yeni komitenin ilk eylemi 1907 yılında ücretlerin artırılması ve iş gününün 14 saatten 10 saate indirilmesi için Türk, Yunan ve Bulgar işçilerini greve götürmek olmuştur ve grev başarıya ulaşmıştır."*[100]

Makedonya sınırları içerisinde bulunan ve önemli liman şehirlerinden biri olan Selanik, Yahudi sosyalistlerinin öne çıktığı bir yer olmuştur. Selanik, Yahudi cemaatin çoğunlukta olduğu bir bölge olmakla beraber kozmopolit bir yapıya sahipti. Aynı zamanda bir liman ve sanayi şehri olan Selanik büyük bir işçi kitlesine de ev sahipliği yapmaktaydı. "Sosyalist basına göre sömürülen bu işçi sınıfının sessiz kalması beklenemezdi. Selanik işçileri de edilgen bir kitle olmak şöyle dursun örnek alınacak bir direniş sergilemekte

---

[98] Adanır, Osmanlı, s. 59.
[99] Adanır, Osmanlı, ss. 59-60.
[100] Şişmanov, *Türkiye İşçi*, s. 44.

ve çeşitli grevler gerçekleştirmekteydiler."[101] Selanik'te kısa sürede büyüyecek olan sosyalist hareketin ilk adımı olarak "Alliance Israelitê'nin örgütleyicisi sıfatıyla Selanik'te bulunan Josef Nihama'nın Jaures'ci yapısı gereği başlattığı, sosyalist düşünce doğrultusundaki bir hareketi"[102] kabul edebiliriz.

Selanik'deki sosyalist harekette ön plana çıkacak olan Abraham Benaroya, "Bulgaristan'da doğmuş"[103] henüz lisedeyken sosyalizme katılmış ve özellikle de sendikalist olarak çalışmış bir Yahudi'ydi. "Önceleri Bulgar Dar sosyalistlerinin partisindeyken 1908 yılında parti bölündüğünde anarko-liberaller olarak adlandırılan Proletari grubuna katılmıştır."[104] 1908'de Benaroya Selanik'e gelmiştir. "Buradaki çalışmalarda da aktif rol alan Benaroya, başkanlığındaki Yahudi Entelektüel Araştırma Grubunu, Selanik'teki küçük Bulgar sosyalist takımı ile birleştirerek "*Sosyalist Kulübü*"nü"[105] kurmuştur. Bu kulüp 1909 yılında Selanik Sosyalist İşçi Derneği adını alır. "SİF ise 1909 yılında iki Bulgar sosyalist grubunun birleşmesi sonucu kurulur. Daha sonra bu iki gruptan biri olan Dar sosyalistler bu federasyonun kendilerinin düşmanı olan burjuvazinin kollarına attığı gerekçesiyle ayrılırlar."[106] Paul Dumont, Abram Benaroya için:

> *"Balkan sosyalizminin büyük sorunları üstüne gitmekten hiç çekinmemiştir. İlgisinin odak noktası, ulusal sorundu. "Milli bayrak" adına hareket eden burjuvazinin proleter kitlelerini sömürmesi nasıl önlenebilir? İşçilerin bilincini engelleyen etnik ve dinsel ayrılıklarının nasıl üstesinden gelinebilir? Benaroya, sosyalizmin milli husumetlere galebe çalacağından emindi."*[107]

"Glavinof'a göreyse Federasyon'un en büyük hatası işçiler arasında milliyetçi önyargıları ayakta tutan federatiflik ilkesini benimsenmesiydi. Glavinof ve Darlar için, Federasyon'un federalist stratejisi proletaryaya karşı

---

[101] Paul Dumont, Yahudi-Sosyalist-Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu, çev. Mete Tunçay, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 75.

[102] Tevfik Çavdar, *Talât Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, İstanbul: İmge Yayınları, 2001, s. 53.

[103] Joshua Starr, "The Socialist Federation of Saloniki", *Jewish Social Studies*, C. 7, S. 4 (1945), s.323.

[104] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, s. 23.

[105] Harris, *Türkiye'de*, s. 22.

[106] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, s. 24.

[107] Dumont, Yahudi-Sosyalist, s. 84.

bir sapmadır"[108] Haupt ve Dumont, Glavinof'un bu tutumunu şu şekil de ele almıştır:

> *"Glavinof'un Benaroya ve arkadaşlarının federalist stratejisini proletaryaya karşı bir sapma olarak nitelendirmesi aşırı bir tutumdu ve Federasyonun sosyalist çizgisi Jaurês'in, Fransız sosyalistlerinin ve aynı anda Bulgarca çevirilerin aracılığıyla Alman ve Rus sosyalistlerinin etkisi altındaydı. Tabii ki başta Marx ve Engels ardından da Kautsky, Rosa Luxemburg, Plehanov ve Lenin gelmekteydi."*[109]

Ayrılma gerekçesi aslında iki grubun aralarındaki ciddi zihniyet sorunundan kaynaklanıyordu. Sosyalizmi, milliyetçi arzularının bir aracı olarak kullanmak isteyen iki farklı anlayış söz konusuydu.

Bu ayrışmaya biraz daha geniş açıdan bakacak olursak Yahudilerin tarihsel süreçte yaşamış oldukları çeşitli sürgün ve baskıların onların üzerinde ciddi bir korku yaratmış olduğunu söyleyebiliriz. Bulgarların bağımsız olma arzusunun karşısında Yahudilerin güvende olma arzusu vardı. Bunun için Makedonya'da bulunan Yahudilerin önceliği statükonun korunması ve Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunmasıydı. Selanik Yahudileri, 'Osmanlı boyunduruğu' altında kavuştukları görece barış ve huzurdan memnundular, efendileri değişirse uğrayabilecekleri çeşitli güçlüklerden, hatta programlar yapılabileceğinden korkuyorlardı. Bu yüzden Siyonizm'e bile güvenip yanaşmamışlardır."[110] Buna paralel olarak "Federasyon (SİF) Osmanlıcıydı ve bu öğretiye sosyalizmin ışığı altında bakıyordu. İmparatorluğun proleter güçlerini birleştirme çabalarını pekiştirmek için ondan yararlanmayı umuyordu."[111] Bulgarlar ise önce milli bağımsız bir devlet ardından da komünist bir devrim amaçlamışlardı. Bu durum bize, sosyalist hareketlerin ulusların kendi çıkarlarından bağımsız düşünülmediğinin kanıtı niteliğindedir.

SİF baskılara ve uyuşmazlıklara rağmen çok kısa bir sürede büyük kitlelere ulaşacaktır. "Sefaratlar çoğunluğu oluşturmakla beraber, örgüt Müslüman sosyalist grubun, küçük bir Rum militan hücresinin ve içlerinde

---

108 Dumont, Yahudi-Sosyalist, s. 95.
109 Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, ss. 48-49.
110 Dumont, Yahudi-Sosyalist, s. 76-77.
111 Dumont, Yahudi-Sosyalist, s. 79.

Osmanlı parlamentosunun Selanik Mebusu Dimitar Vhalof[112] gibi önemli bir üyenin de bulunduğu bir Makedonya grubunun katılmasıyla"[113] genişler. Meropi Anastassiadou, SİF'i ön plan çıkaran başarısının birkaç basit formüle dayanmakta olduğunu belirterek şu ifadeleri kaleme almıştır:

> *"Beneroya ve yoldaşları Selanik'teki etnik ve dini karmaşıklığı ön plana sürerek ulusal temeldeki tüm eylem ve biçimleri reddediyorlar, baştan beri federatif özlemlerini ön plana çıkarıyorlardı; aynı zamanda bazı Bulgar rakiplerinin savundukları anarko-sendikalizmden pek uzak olan ılımlı bir sosyalizm yandaşı gözükmeye de özen göstermişlerdi."*[114]

Federasyon dört farklı dilde haftalık gazete çıkarmıştır. Türkçe *Amele Gazetesi*, Rumca *Efimeris tu Ergatu*, Bulgarca *Roborniçeski Vestnik* ve Ladinoca[115] *Jornal do Laborador*. *Amele Gazetesi* ve *Efimeris tu Ergatu,* okuyucu bulamadığından kapanmış, *Jornal do Laborador* ve *Roborniçeski Vestnik* gazetelerinin yayınlarıysa mali sebeplerle durdurulmuştur. *Amele Gazetesi*, Rasim Haşmet tarafından hazırlanıp yönetilirdi.[116]

"Federasyon mütevazı bir siyasi program ve siyasal reformlar programı isteyen Bütün Türkiye İşçilerine 1 Mayıs Çağrısı adlı beyannameyi yayınladı."[117] Selanik'te, ilk kez 1 Mayıs kutlandı.[118] "1910 yılında ayrışmadan dolayı sönük geçen 1 Mayıs, 1911 yılında büyük bir gösteri ile kutlanmıştı."[119]

Federasyon, Balkan Savaşları dolayısıyla bir bildiri yayınlamıştı. Dumont bu bildiri için:

> *Bildiriyi Romen sosyalist önder Christian Rakovski yazmıştı. Rakovski, Ermeni sosyalist partileri ve Federasyon'la ortak bir açıklama yapma konusunda anlaşmıştı. Balkan yarımadasıyla Anadolu'nun işçilerine seslenen ve savaştan hemen önce yayımlanan Türkiye ve Balkan Sosyalistlerinin Bildirisi'nde bütün milliyetlerin özerk yaşama hakkı tanınmakta, Türkiye'nin komşularının ekonomik yayılmacılığını ve toprak genişletmesi kınanmaktaydı. Bildiriyi hazırlayanların siyasal tercihi Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğü için mevcut statükonun korunmasıyla beraber Prens*

---

[112] Makedon kökenli İ.T.C. listesinden Selanik mebusuydu. 1908 yılına kadar İMDÖ'de görev almış daha sonra bu hareketle yolları ayrılmış ve Osmanlı sosyalizminin başlıca önderi olmuştur (Haupt ve Dumont, s.241-242).

[113] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, s. 25.

[114] Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 383.

[115] Ladino: kuzeyli Yahudilerden daha esmer olan eski İspanyol ve Portekiz Yahudilerinin torunlarının konuştukları İspanyolca ve İbranice karışımı bir dil.

[116] Harris, *Türkiye'de*, s. 24.

[117] Harris, *Türkiye'de*, s. 23.

[118] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, s. 290.

[119] Dumont, Yahudi-Sosyalist, ss. 99-101.

Sabahattin'in savunduğu ademi merkeziyetçilik yönündeydi. Bu bildiri bütün Balkan sosyalistlerince onansa da gerçek pek de öyle değildi. Balkanlarda barışın geri getirileceğine ve Balkanlar haritasının değiştirilmeyeceğine inanan yalnızca Benaroya ve arkadaşlarıydı.[120]

Federasyon, "Sosyalist Enternasyonal Başkanlık Kurulu, Ermeni Hınçak ve Taşnak Partileri ve Filistin'deki Poale-Sion Yahudi hareketi, Sırp Sosyalist Partisi, İstanbul'un Rum Sosyalist Merkezi gibi sosyalist örgütlerle işbirliği yapmıştır."[121] Federasyon bu anlamda içine kapanık bir yapıya sahip olmadığını ve dışarıya açık olduğunu göstermiştir.

Meydana gelen tüm hadiseler milliyetçiliğin ya da milli duyguların, Balkanlarda sosyalizmin hayat bulması imkânını ortadan kaldırdığını göstermektedir. Önce kendi ulus devletimizi kuralım düşüncesinden hareketle bağımsızlık amaçlayan sosyalist hareketler ulusal sınırlar belirlendikten sonra bu sınırlar içerisinde parçalanmışlıkları ile baş başa kalacaklardır. Yirminci yüzyılın sonunda bile, Balkanlar'da ulusal sorun hala çözülmeden duruyorsa, bunda Balkan sosyalistlerinin geniş bir sorumluluk payı vardır diyen Adanır da zannımızca bu fikrimizi desteklemektedir.

1.5 Rum Toplulukları Arasında Sosyalizmin Yayılması

Osmanlı İmparatorluğu'nda "çeşitli bölgelere dağılmış 1885-1914 yılları arasında yaklaşık olarak 1.800.000-2.800.000 arasında Rum nüfusu bulunmaktaydı."[122] Rum nüfusunun çoğunluğu, "Edirne, Aydın (İzmir), Trabzon, Canik (Samsun), Karesi ve İstanbul gibi en zengin ve ticaretin yoğun olduğu vilayetlerde yoğunlaşmıştı.[123] Dolayısıyla "Avrupa'daki kapitalist düzenle de ilk olarak Rumlar bütünleşti. Kapitalist düzenden en başta yararlanan, kapitalizmin savunuculuğunu yapan"[124] ve batılı devletlerin ticaret işlerinde aracılık pozisyonunu üstlenen Rumlar, hem zenginleşti[125] hem de kapitalizmin Osmanlı sınırları dâhilinde yer bulmasına yol açtı. Rum

---

[120] Dumont, Yahudi-Sosyalist, ss. 107-109.

[121] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, s. 50; Dumont, Yahudi-Sosyalist, s. 93.

[122] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, (çev.), Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 131; Shaw, "Ottoman Population" ss. 191-205.

[123] Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 131.

[124] Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 126.

[125] Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, İstanbul: Libra Yayınları, 2009, s. 31.

toplumu bu süreçte Osmanlı ekonomisinde ticaretten sanayiye, tarımdan finans sektörüne kadar birçok alanda etkin konuma geldi.[126]

"İlk dönem Rum sosyalist düşünüşü çoğunlukla bir ön gereklilik üstünde duruyor, ulusal soruna getirilebilecek herhangi bir çözümün önce toplumsal sorunun ortadan kaldırılmasına bağlı olacağını ileri sürüyordu."[127] "P. Drakoulis'in yayımladığı, *Ardin* dergisinin (1885-87) İstanbullu aboneleri vardı."[128] Abone sayıları hakkında bilgi sahibi değiliz. "Bu dergi Kropotkin'in "özerk" sosyalizmine örtük bir eğilimi olan "kooperatif devletler topluluğu" ülküsünü L.Gronlun'un çözümleyişine üstün bir değer vererek gevşek bir *sosyalist* kavramlar dizisini yaymaya çalışıyordu."[129] Noutsos, Rumların İstanbul'daki faaliyetleri ve aldıkları tepki hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Rumlar İstanbul'da 1909'da Türk Sosyalist Merkezini kurdular. Kurucuları Bulgar Dar sosyalistlerinden etkilenen Stefan Papadapulos, Zakharia Vezesthenis, V. Kontouris ve Nikos Yannios'dur. İstanbul'da Ergatis (Irgat) gazetesini çıkaran Rumlar, gazetenin amacını Türkiye sosyalistlerini bir araya getirmek ve burada uluslararası bir sosyalist parti kurmak –uluslararası çünkü Türkiye'de başka türlü bir sosyalizm olanaksızdır- onun sözcüsü olmak için yayımlanıyor şeklinde açıklamıştır. Ergatis'in yanı sıra Laos (Halk) gazetesi de aynı amaçla kurulmuştur. Yannios gazetenin başyazarlığına atanmıştır. 1910 Aralık ayında "Merkez"i tanımayı reddetmesinden dolayı Türk hükümetini eleştiren bir makale yayımlayınca gazete kapatıldı ve Yannios Yunanistan'a sürüldü."*[130]

"Parvus'un[131] öğütlemesiyle, Vezesthenis "Sosyalist Merkez"in adını değiştirip "Tetebbuat-ı İçtimaiye (Toplumsal İncelemeler Grubu)" yaptı. Bu grup bünyesinde sendika faaliyetlerinde bulunduracak ve TKP'nin siyasal eğitimini üstlenecekti."[132]

---

[126] Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, s.31.

[127] Panayot Noutsos, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Oluşmasında ve Gelişmesinde Rum Topluluğunun Rolü: 1876-1925", çev. Mete Tunçay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, ed. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 114.

[128] Noutsos, Osmanlı, s. 117.

[129] Noutsos, Osmanlı, s. 118.

[130] Noutsos, Osmanlı, ss. 123-126.

[131] Asıl adı "Alexander Helphand olan Parvus, Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesi, Lenin Troçki, Rosa Luxemburg gibi komünist liderlerin mesai arkadaşıdır. Parvus'e göre sosyalist devrim için tek şans olarak emperyalist devlet arasında büyük bir dünya savaşının patlaması öngörmekteydi. Parvus'ün bir takım gizli çalışmalar içerisinde olduğunun kanıtlandığını ifade eden Niyazi Berkes, Parvus'ün gizli çalışmalarına paralel olarak Türkiye'de vagon ticaretinden sonra Almanya, Hollanda ve İsveç'te kömür ve çelik işlerinden milyoner oluşunun hikâyesinden bahseder (Niyazi Berkes,2011: s.467-472)."

[132] Noutsos, Osmanlı, ss. 126-127.

İzmir'de Rum sosyalistleri "Leandros Kokkinidis, Dimitris Kotzamanis ile Mehmet Mejdet'in yönettiği *Ergatis'*i yayımlamışlardı. "İşçi sınıfı için" çıkan bu gazete, İzmir demotistlerini "Eşitlik" ve "Kardeşlik" ilkelerinin gerçekleştirilmesi yolunda seferber ilan ettikten sonra, 1909 Nisan'ında kesin olarak kapatıldı."[133]

Rum topluluklarının sosyalizme bakış açıları hususunda kaynakların yetersizliği nedeniyle ancak bu kadar bilgiye ulaşmış bulunuyoruz. Bu durumun en önemli sebebi olarak Yunanistan'ın çağdaş sosyalizmin ortaya çıkışından evvel bağımsızlığını elde etmiş olması gösterilebilir. İmparatorluk sınırlarında kalan Rumların ticaretle uğraşmaları sonucu zenginleşmeleri ve bağımsızlıklarını da kazanmış olmaları, Rumların *sosyalist* düşünceden ziyade eskiye olan arzularını ön plana çıkarmıştır.

1.6 II. Meşrutiyet'in İlanı ve İttihat Terakki'nin İşçilere Yaklaşımı

İttihat ve Terakki Partisi'nin öncülüğünü yaptığı 1908 devrimi ya da darbesi birçok düşünceyi beraberinde getirmiştir. Aykut Kansu 1908 hareketi için şu sözleri ifade etmiştir:

> *"Ekonomik anlamda kapitalist üretim ilişkilerini destekleyen ve bunun önündeki engelleri ortadan kaldırmaya kararlı, siyasal alanda ise meclis üstünlüğü ilkesini ön plana çıkaran liberal demokratik bir yönetimi yerleştirmeye çalışan azimli modern ve merkezi bir devlet, adı II. Abdülhamid'le özdeşleşmiş olan 'keyfi' ve mutlakıyetçi devletin yerini aldı*."[134]

1908 hareketini darbe olarak nitelendiren Sayılgan'a göreyse, "II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı İmparatorluğunda, siyaset ve düşünce alanında kısa süreli de olsa bir rahatlama dönemi söz konusudur." Bu rahatlama ile aydınlar ve düşünce adamları, birçok gazete ve dergi çıkarmıştır. Bu rahatlamadan istifade eden bir diğer kesim ise işçiler olmuştur. Bütün imparatorlukta, Temmuz sonundan Ekim sonuna değin 111 grev sayılmıştır.[135] Ancak yapılan bu grevlerin sosyalist amaçtan çok sendikal faaliyetler[136] olduğunu belirtmemiz gerekir. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi imparatorluk sınırları içerisindeki işçilerin temel amacı Marksist bir

---

[133] Noutsos, Osmanlı, s. 129.

[134] Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. XV.

[135] Adanır, Osmanlı, s. 67.

[136] Sayılgan, *Türkiye'de,* s. 63.

devrim değil; emeklerinin karşılığını tam olarak almak, daha insancıl bir şekilde çalışmaktır. Sendikaların başını çektiği grev hareketlerinin sebepleri hakkında bazı soru işaretleri vardır. Sermaye sahiplerinin pazarlara hâkim olma arzusu, bünyesinde, öteki sermaye sahiplerine karşı faaliyetlerde bulunma zorunluluğunu bulundurmaktadır. İngilizler, Fransızların projelerinde çalışan işçileri kışkırtır, Fransızlar ise İngilizlerin veya Almanların projelerinde çalışan işçileri kışkırtırdı. Bu hareketlerle sermayedarlar birbirlerinin önlerini keseceklerini düşünmüşlerdi.

Ne var ki İttihatçıların yapmış olduğu darbe ya da devrim sonucunda hürriyet bekleyen tüm gruplar kısa süre sonra hayal kırıklığına uğrayacaktı. İttihatçılar herkesi şaşırtmış, hürriyet kısa sürmüştü. Kemal Sülker yaşanan bu değişimi şu şekilde ifade etmiştir:

> *"İstibdat devrinde, göğüsleri nişan dolu sakallı paşalar, Avrupa komisyoncuları ile ortaklık eden devlet adamları sahneden çekilmişler, yerlerine aynı münasebetleri devam ettiren yeni bir parti gelmişti. Bu parti de Avrupalı sermayedarları ile beraber, fakir köylü, işçi ve halk tabakalarını istismar etmek yollarını tuttu."*[137]

Meşruti idare, daha başlangıcından itibaren karşısına dikilen iş eylemlerine karşı insaflı davranmamış ve işçilerin üzerine polis ve asker göndererek grevleri zorla bastırmıştır. "Hükümet bir yandan bu hareketlerinde hukuki bir belgeye dayanmak gereğini duyduğu, bir yandan da yabancı sermayeye karşı teminat vermek zorunda kaldığı için 25 Eylül 1324'de (1908) "Tatil-i Eşgal Kanun-ı Muvakkatı" adı ile yayımladığı kararında grevleri tamamen yasakladı."[138] Böylece İttihat ve Terakki Hükümeti resmen sermaye sahiplerinin yanında olduğunu ilan etmiş oluyordu.

Maliye Nazırı Cavit Bey, 1912 yılında Selanik'te ülkenin menfaatlerine göre "*sosyalizme* müsaade edilemeyeceğini ve işçi hareketlerinin mutlaka önüne geçilerek bu hareketlere prim vermeyeceklerini dile getirerek bu hareketleri engellemek için her türlü önlemi alacaklarını"[139] belirtmiştir.

Dediklerini yerine getiren bir İTC hükümeti gerek Abram Benaroya'yı gerekse Hüseyin Hilmi'yi tutuklamalara ve sürgünlere maruz bırakarak bu

---

[137] Sülker, *Dünyada*, s. 62.
[138] Tunçay, *Türkiye'de*, s. 30; Sülker, "Dünyada", s. 63.
[139] Haupt ve Dumont, *Osmanlı*, ss. 236-239.

hareketlerin önüne geçmeye çalışmıştır. İTC'nin işçilere karşı patronların yanında yer alması tartışmaya açık bir konudur. Bu tutumun benzerinin daha sonra cumhuriyetin ilk yıllarından da görüldüğünü belirtmeliyiz.

1.7 Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşmeye başlamasıyla beraber işçi hareketleri de çok geçmeden ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan işçi hareketlerinin temel amacı mevcut çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve emeklerinin karşılıklarını tam anlamıyla alabilmekti. İşçiler arasında işçi sınıfının iktidarını amaçlayan bir yapıdan söz etmemiz mümkün görünmemektedir. Osmanlılarda Avrupa'ya okumaya giden öğrenciler ve aydınlar, çağdaş sosyalizmi ilk savunanlar arasında yer almışlardır. Bunlar, ulusal isyanlara denk gelen bir dönemde çağdaş sosyalizmi kendi uluslarının temel hedefleri doğrultusunda yorumlamışlardır. Bu durum bütün dünya işçilerinin birleşmesinden yana olan Marksizmin, Osmanlı İmparatorluğunda başlıca sorunu olmuştur.

Ulusların kendi bağımsız devletlerini kazanma arzusuyla beraber, aynı dönemde ortaya çıkan çağdaş sosyalizm, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde işçilerin birleşmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Bu durum işçi dernek ve partilerinin ayrı ayrı kurulmasına yol açmıştır. Osmanlıların bütünlüğünü savunan yapılar ise yine kendi milletlerinin istekleri dâhilinde sosyalizmi düşünmüşlerdir. Uluslar birbirine güvenmemişlerdir. Bu durum devrimcilerin ya da çağdaş sosyalistlerin, Marksizme ne kadar uygun olup olmadığı sorusunun da küçük bir cevabı niteliğinde kabul edilebilir

Osmanlı Türklerinde de görülen sosyalizm, çağdaş sosyalizmden uzaktı. Osmanlı Türklerinde sosyalizm erken dönemde yankı bulmuş olsa da sosyalistler çok az taraftar bulmuştur. Sosyalizmin geniş kitlelere yayılmamasının temel sebebi olarak ise George Harris'in şu tespitlerini burada ifade etmemiz yeterli olacaktır.

> *"Sosyalizm, bütün entelektüel güçlerin gayretine rağmen, hiçbir surette bir kitle hareketi değildi. Türk toplumunda işçi, henüz önemli bir güç halinde oluşmuş değildi. Birkaç sınai müessesede istihdam edilen işçilerin sayısı bir avuçtan biraz fazlaydı. Bundan başka, çoğu işçiler, köylü toplumu ile olan bağlarını sıkı sıkıya korumaktaydılar.*

Birçoğu sadece tarım mevsiminin durgun aylarında çalışıp, hasat zamanı, köylerine dönmekteydiler. Tam gün çalışan seçkin on binlerce işçi bile, hükmünü sürdüren köylü tutumlarına bağlıydılar.(…) Genellikle olanla nefsini körelten pek aza kanaat eden kimselerdi. Sosyalist kışkırtıcılar, geleneksel değer sistemlerini bir yana bırakıp bu zengin kaynaktan el çekmek zorunda kaldılar."[140]

[140] Harris, *Türkiye'de*, ss. 31-32.

II. BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOL HAREKETLER (1918-1925)

Bu bölümde 1922 yılına kadar olan dönemde Komünist Tevkifatı öncesi Türkiye'de sol hareketlerin tarihsel arka planını tanımlayarak 1922 yılına kadar neler yaşandığı sorusunun yanıtı aranacaktır. Bu arka planı oluşturmamızın temel sebebi, 1927 Komünist Tevkifatına giden yol ve sonrasında komünist hareketin siyasi ve ideolojik tutumlarını daha iyi kavrayabilmektir. Türk siyasi hayatında yer almak istedikleri andan itibaren Komünistleri sürekli olarak baskı ve kontrol altında tutmaya çalışan Cumhuriyet'in kurucu iradesi, komünistler ile politik ortama göre dalgalı ilişki kurmuştur. Uluslararası konjonktür ve Anadolu'nun işgaline karşı ortaya koyulan mücadelenin seyri bu dalgalı ilişkide önemli bir yere sahiptir. Komünist partilerin kapatılması, üyelerinin tutuklanmaları ve serbest bırakılmaları dış siyasetle doğrudan alakalı olduğu gözlemlenmektedir. Bu bölümde bu dalgalı ilişkinin seyri ortaya konacaktır.

2.1 I. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasal Hayatında Sol'un Doğuşu

Türk siyasal hayatında savaş sonrası birçok sol parti ortaya çıkmıştır. Sol partilerin ortaya çıkış nedenleri birbirinden farklıdır. Partilerin ortaya çıkış sürecinde Avrupa, İstanbul-Anadolu ve Rusya gibi farklı tecrübeleri edinmiş kimselerin varlığı, bu farklılığın temel nedeni arasında görülebilir. Bu farklılıklar kendisini, daha çok birbirini beğenmeme ve düşmanlık olarak göstermiştir. Sol'un ortaya çıkışında görünen bu farklılığın yansımalarını günümüze kadar sürdüğünü görmekteyiz.

Farklılığın birleşip bir güç olarak meydana çıktığı sol hareket, sol siyaseti iktidar kılar mıydı? sorusu akıllara gelebilir. Gücün yukarıdan aşağıya doğru kendisini gösterdiği bir ortamda siyaset ve askeriye (aslında tek başına siyaset de denilebilir çünkü güç eski asker yeni siyasetçilerde) solu çıkar için kullanmıştır. Ancak Sol'u hiçbir zaman muktedir kılmayı düşünmemiştir. Nitekim yeni bir milli burjuva yaratma fikriyatının hayata geçirilmesi bunun

en somut kanıtıdır. Dolayısıyla dönemin siyasal ortamı buna müsaade etmemiştir demek ihtimal dâhilinde sorulabilecek bir soruya cevap niteliği taşıyabilir.

İşgal dönemi boyunca İstanbul basınında Sovyetlere ilişkin haberlerin yasaklanmış[1] olması sadece kurucu iradenin değil İngilizlerin de komünizme karşı olduğunu gösterir. Kuşkusuz bu yasak ile Bolşevizm'in olası etkilerinin ve işgale karşı durabilecek bir hareketin önüne geçmek istiyorlardı. Bu nedenle ülke dışında yayımlanan eserler gizlice ülkeye ve İstanbul'a sokulmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken şaşırtıcı biçimde sosyalizm düşüncesi, Avrupa'da hayat bulmasına rağmen, Avrupa dışında vücut bulmuş 1917 Ekim Devrimiyle Sovyetler kurulmuştu. Sovyetler ile birlikte milli mücadele döneminde gerek Osmanlı sınırlarında gerekse dünyada sol hareketler de yeni bir evreye girmiş oldu. Sosyalizm, savaş sonrası Milli Mücadele sürecinde siyasetin önemli unsurlarından biri olmuştur. Sosyalistler de bu gelişmeler ekseninde kendisine zaman zaman hareket alanı bulmuş zaman zaman ise hareket alanları daraltılmıştır. Çok çeşitli partiler kurulmuş, bazıları kapatılmış, bazıları kapanmış ve bazıları ise günümüze kadar ulaşmıştır. Şimdi bu partileri inceleyelim.

2.1.1 Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF)

20 Şubat 1919'da İstanbul'da kurulmuştur. Parti Osmanlı Sosyalist Fırkasının devamıdır ve partinin başında yine Hüseyin Hilmi vardır. Tevetoğluna göre; fırka ilk kurulduğu dönem dikkate alındığında daha solcu idi.[2] Bu düşünce diğer emek tarihi çalışan akademisyenler tarafından da desteklenmektedir. Bu düşüncenin temel kaynağı partinin yeni programıdır. Ancak uygulamalara ve Hüseyin Hilmi'nin yaşam tarzı dikkate alındığında Hüseyin Hilmi'nin çok değiştiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Tevetoğlu bu dönemde TSF'nin daha solcu olduğu düşüncesini partiye bu dönemde katılan isimleri (Sadrettin Celal, Refik Nevzad) dikkate alarak,

[1] Affan Hikmet, Büyük Oktobr Sosyalist İnkılabı ve Türkiye, *Milli Azadlık Savaşı Anıları*, ed. Erden Akbulut, İstanbul: TÜSTAV, 2006, s. 20.

[2] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 70.

TSF'ye yönelik bir sızma olarak değerlendirir ve Marksist düşünce yapısının, 'cahil, etiket ve unvan düşkünü' olan Hilmi'nin düşüncesi ile alakası olmadığını ifade eder. Ancak sosyalist partiye komünistlerin sızdığını belirten Tevetoğlu'nun bu yaklaşımı, tartışmaya açık bir konudur. Nitekim dönemin ilk sosyalist fırkası Hüseyin Hilmi'nin fırkasıdır. Tabii olarak komünistlerin, öncelikli olarak var olan partiye dâhil olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Bu isimlerin ikinci bir sosyalist parti açmaları beraberinde neden iki sosyalist parti var sorusunu da gündeme getirecekti. Bu isimler, Hüseyin Hilmi'nin komünizm ya da sosyalizme dair bilgilerinin sınırlı olduğunu anlayınca partiden ayrılmışlardır. Dolayısıyla Sadrettin Celal ve Refik Nevzad gibi isimlerin ilk adreslerinin TSF olmasını bir sızma olarak nitelendirmek ihtimal dahilinde olmakla birlikte bu isimlerin, zaten bir sosyalist parti var deyip Hüseyin Hilmi'nin partisine katılım göstermiş olmaları normal karşılanabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir.

Hüseyin Hilmi'nin özellikle İngilizlerle olan ilişkisi dikkat çekici bir olaydır. Bu dönemde Fransız istihbarat servisi tarafından, Hüseyin Hilmi'nin tramvay grevini tertip etmek için İngilizlerden para aldığı rapor edilmiştir.[3] Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'nden Ethem Nejat Bakü'de katıldığı Türkiye Komünist Partisi kongresinde hem Sosyal Demokrat Fırka'yı (SDF) hem Türkiye Sosyalist Fırkasını yalan ve hain sosyalist fırkalar olarak ilan etmiş hem de bu partileri, sermayedarlık esaretinin devam etmesinin nedeni olarak göstermiştir. İddialarını bunlarla sınırlamayan Ethem Nejat, SDF'nin Amerikan mandasını taraftarı olduğunu TSF'nin de İngilizlerin desteğiyle kurulduğunu ifade etmiştir.[4] Hüseyin Hilmi'nin İngilizlerle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda Ethem Nejat'ın fikirleri makul görünmekle birlikte Hüseyin Hilmi'nin oportünist yanını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu noktada Tevetoğlu'nun eserinde Enver Esenkova'dan alıntılanan bir makalede "TSF'nın milli harekete karşı olduğu ve milli kuvvetlerin İstanbul'a girince faaliyetlerine son verildiği"[5] bilgisi de önemli bir ayrıntıdır.

---

[3] Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, İstanbul: Epos Yayınları, 2010, s. 102.
[4] Mete Tunçay, *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler.* İstanbul: Belge Yayınları, 1982, s. 123-124.
[5] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 71.

Fırka, İstanbul'un birçok noktasında şube açmıştır. Özellikle de tramvay işçileri arasında nüfuz kazanmış ve Eskişehir'de de örgütlenmiştir. TSF 18 Aralık 1919 seçimlerine "Galata'da Refik Nevzad, Erenköyü'nde, Suadiye'de Sadri Celal'i (Antel) aday göstermesine rağmen her iki aday da seçimleri kazanamamıştır."[6]

İdrak gazetesi TSF'nin resmi yayın organıydı. "TSF 2. Enternasyonale bağlılığını belirtip, Avrupalı sosyalistlerin 1919'daki toplantılarına delege göndermiş ve burada delegeleri 3. Enternasyonale karşı olan sosyalistlerin yanında yer almışlardır."[7] Konuyla ilgilenen birçok araştırmacı, Hüseyin Hilmi'nin partide tek adamlığa soyunmasının siyasal kariyerini bitirdiği kanısındadır. Fırka, 1922 yılına gelindiğinde "tabeladan ibaret bir cemiyet haline"[8] gelmiş, Hüseyin Hilmi'nin 16 Kasım 1922'de öldürülmesiyle de tarihe karışmıştır.

2.1.2 Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, ilk olarak Almanya'da temelleri atılmış ve ardından Türkiye'de 22 Eylül 1919 yılında kurulmuş 17 Aralık'ta yasallık kazanmıştır.[9] Almanya'daki bu oluşumda "Mehmet Vehbi Sarıdal, Vedat Nedim Tör, Ali Nizami (Nizamettin Ali Sav), Ethem Nejat, Mustafa Nermi, İsmail Hakkı (Arap namı ile maruf), Sadık Ahi (sonradan Mehmet Eti), İlhami Nafiz Pamir, Mümtaz Fazlı Taylan, Nurullah Esat Sümer, Lem'i Nihat ve Namık İsmail"[10] yer almaktaydı. Mehmed Eti yurda döndükten sonra İnebolu'da rastladığı Nazım Hikmet ve Vala Nurettin'e komünizm düşüncesini aktaran kişi olarak bilinmektedir."[11]

Tezimizin en önemli aktörlerinin bulunduğu TİÇSF, Türkiye'de bilimsel sosyalizmi ideoloji olarak kabul eden ve Marksist-Leninist düşünceleri kitlelere yaymayı amaçlayan ilk siyasi kuruluş olarak kabul edilmektedir.[12]

---

[6] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 78.
[7] Harris, *Türkiye'de*, s. 51.
[8] Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922),* İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 178.
[9] Tunaya, *Türkiye'de Siyasal*, s. 494.
[10] Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926*, C.1, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2012, s. 13.
[11] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 84.
[12] Şişmanov, *Türkiye'de İşçi*, s. 70.

Fırka, Tevetoğlu tarafından Ortodoks Marksist olarak tanımlanmıştır.[13] TKP'nin Bakü kongresinde söz alan Hilmi oğlu Hakkı, partinin Almanya'da bulunan Türk işçileri tarafından kurulduğunu ifade ederek Almanya'da inkılâp başladığı zaman Türkiye işçileri Spartakların yanında mevki almaktan çekinmemiş, Liebknect ve Rosa Luxemburg etrafında Spartaküs hareketine bilfiil eşlik ettiğini[14] belirtmiştir. Türkiye'de ise "Mütareke'den sonra İstanbul'a gelen (Fransa'dan Dr. Şefik Hüsnü; Almanya'dan Edhem Nejat, Nâfi Atuf ve Namık İsmail; İsviçre'den Sadrettin Celal), İstanbul'daki bazı sosyalistler ile birleşerek, Almanya'da kurulmuş olan partiyi, Dr. Şefik Hüsnü liderliğinde, İstanbul'da yeniden faaliyete geçirmişlerdir."[15] Başka bir deyişle bu partinin kurulmasında başat aktör işçiler değil; işçiler üzerinden söz söylemek isteyen öğrenciler olmuştur.

Kendisi de bir öğrenci olarak Almanya'da bulunan Hilmi oğlu Hakkı'nın söz konusu Bakü'deki kongrede yapmış olduğu konuşma elbette ki tartışmaya son derece açıktır. Çünkü parti işçiler tarafından değil yurtdışında eğitim için bulunan öğrenciler tarafından kurulmuştur ve bu bilgi neredeyse tüm kaynaklarda sabittir.

Bu noktada Tevetoğlu'nun TİÇSF ile ilgili önemli bir tespitini paylaşmayı önemli görüyoruz. Tevetoğlu'na göre TİÇSF işçilerin içerisinde örgütlenmek istemiş ancak başarılı olamamıştır. Çünkü İstanbul amelesi Hüseyin Hilmi'ye güvenmektedir. Bu durumun başlıca sebebi olarak; Hüseyin Hilmi'nin eskiden beri işçilere öncülük etmesi ve de tartışmalı da olsa işçilerin doğrudan hakkını savunuyor olması gösterilebilir. Hüseyin Hilmi'nin işçilerin arasında yıllar önce kendine yer bulması ve eskiden beri grevlere öncülük etmesi de bu durumun nedenleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte TİÇSF'nın yeni bir teşkilat oluşu, üyelerinin yurt dışından gelip işçilerin arasına çok kısa bir süre önce katılmaları ve işçilerin siyasal diline pek de uymayan entelektüel bir ortamdan gelmeleri fırkanın işçiler arasında başarılı olamamasının sebepleri arasında gösterilebilir. Şüphesiz dönemin işçileri için ideolojiden ziyade temel haklarını ve emeklerinin tam

13 Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 84.
14 Tunçay, *Eski Sol*, s. 120.
15 Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 85.

karşılığını almak en temel amaçtır. Zaten Hüseyin Hilmi'nin geçmişteki başarısı da işçilerin kültürel dünyasına uyumlu bir siyasal dili tercih etmesi ve yalnızca işçilerin haklarını iyileştirmeyi amaçlamasından gelir. Dolayısıyla Hüseyin Hilmi'nin TİÇSF'nın vurguladığı ideolojik zayıflığı, onun grev ve işçilerin hakkını elde etmedeki katkılarını görmemize engel olmamalıdır.

Partinin yayın organları *Kurtuluş* ve *Aydınlık* dergileridir. İlk sayısı Almanya'da yayınlanan *Kurtuluş* dergisi 1919'da İstanbul'da çıkarılmaya başlanmıştır. Dergi yazarlarının çoğunun zaman içerisinde Atatürk'ün yakın fikir ve mücadele arkadaşı olduğu gözlemlenmiştir.[16] Fırka, ayrıca Almanya'dan bir işçiyi Eskişehir'e göndermiş ve o işçi tarafından Eskişehir'de bir muallim ile "*İşçi*" adıyla gündelik bir sosyalist gazete yayımlamaya başlamıştır.[17]

Şişmanov'a göre "bilimsel sosyalizmi savunmak amacıyla kurulmasına ve üçüncü enternasyonalin kararlarını benimsemesine rağmen bu parti, Marksist-Leninist bir parti haline gelememiş, Türk proleteryasının siyasi örgütü olamamış, emekçi köylüler arasında yaygınlık kazanamamıştır."[18] Bu durumu Harris şu şekilde özetlemektedir:

> *"Kurtuluş grubunun Bolşevizm'den ziyade Fransız radikal sosyalizmi ile benzeşen yanı vardır. Ve Fransız sosyalisti Henri Barbusse'nin düşüncelerine meyillidirler. Barbusse'ün ancak aydın olanların aydın olmayanları kurtarabileceği temel inancı hatta Kurtuluş çevresinden öteki Türk seçkinler sınıfının dilimlerinde bile derinlemesine ortak duygulu karşılık gördü. Bu dönemdeki bütün Türk Marksistleri, Barbusse'ün kendilerine rağmen kurtarılacak olan kitlelerin kısa görüşlülüğünü, basiretsizliğini, tutuculuğunu ve gericiliğini bunların küçümsenmesini paylaşmaktaydılar. Bu sebeple Kurtuluş mesajında vazifeleri hedef ve gayeye varmak için en uygun olan "genç proleteryayı bir örgüt ve mücadele metotları ile donatmak" bulunan devlet memurları, doktorlar, mühendisler ve yazarlara hitap etmekteydi."*[19]

TİÇSF 10 Eylül 1920'de Bakü'de yapılan TKP Kongresinde Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi ile birleşmiş ve bu çizgide faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

---

[16] Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş Devlet Güvenlik Mahkemesinde-1976*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2007, s. 260.
[17] Tunçay, *Eski Sol*, s. 125.
[18] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 73.
[19] Harris, *Türkiye'de*, ss. 56- 57.

2.1.3 Yeşil Ordu

Yeşil Ordu, hakkında iddiaların ve spekülatif bilgilerin çok fazla olduğu bir harekettir. Kökeni, Enver Paşa'nın Turan maceralarına dayandırılan[20] Yeşil Ordu, gizli bir cemiyet olarak 1920 Mayıs ayında kurulmuştur.[21] Kuruluşundaki gizlilik olsa gerek Yeşil Ordu'ya dair efsane söylentileri de yayılmıştır. Gizli bir hareket olarak bu yapının ortaya çıkış amacı için çeşitli iddialar bulunsa da temel olarak bu hareket İstanbul hükümetinin fikirlerine karşı olarak ortaya çıkmış ve "halkı milli mücadeleye"[22] ikna etme amacını taşımıştır. Yeşil Ordu'nun kurulmasına bir diğer neden olarak Milli Mücadele için, Sovyet yardımını elde etmek amacı gösterilmektedir.[23] Bu hususta sın olarak Hamit Erdem'in iktidar odaklı bir tespitini paylaşmak doğru olacaktır:

> *"1920 yılı Mart ayından sonra İstanbul'da yabancı işgali altında siyaset yapma imkânı kalmayan İttihat ve Terakki Partisi milletvekillerinin yeni siyasi merkez olan Ankara'da kendi politikalarını biçimlendirmek amacıyla yeni örgütlenmelere gitme yeniden iktidar olma çabaları Yeşil Ordu'yu doğuran unsurlardır."*[24]

Yeşil Ordu'nun kuruluşu Atatürk'ün bilgisi dâhilinde olmuştur. Bu durumda Yeşil Ordu'nun varlığından hükümetin haberdar olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Derneğin kurucusu ve genel sekreteri Tokat Mebusu Nazım Bey, üyeleri ise Şeyh Servet Akdağ, Mahmut Celal Bayar, Reşit Bey (Çerkes Ethem'in ağabeyi), Dr. Adnan Adıvar, Yunus Nadi Abalıoğlu, Muhittin Baha Pars gibi gerek milli mücadele döneminin gerekse cumhuriyet döneminin önde gelen isimlerdir.

Üyeler arasında bulunan ve yukarıda sayılan isimler, Sayılgan'ın Yeşil Ordu'ya dair tespiti ve Erdem'in İttihat ve Terakki Partisine yönelik tespiti dikkate alındığında hareketin ilk olarak milli mücadele kapsamında değerlendirilmesinin daha doğru olduğu muhtemeldir. Mezkur isimlerin büyük kısmının daha sonradan Resmi TKP içerisinde yer alması, daha sonra da cumhuriyet kadrolarında görev almaları, Yeşil Ordu'nun iktidar amacı

---

[20] İlhan Akdere ve Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1.* İstanbul: İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1996, s. 88.

[21] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,* Ankara: İmge Yayınları, 2008, s. 251.

[22] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 176.

[23] Hamit Erdem, *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*,* İstanbul: Sel Yayınları, 2010, s. 55.

[24] Erdem, *1920 Yılı,* s. 55.

olup olmadığını sorgulamamıza yol açsa da Erdem gibi bir okuma yapmak da mümkündür.

Sovyet Komünizmini benimseyen bir kısım üyeleri için Yeşil Ordu'yu Marksistlerin siyasal iktidarı ele geçirme stratejisi gereği, devletin kilit noktalarına, basına, orduya ve halk arasına sızmaları; bunun için de Sovyet Hükümetinden para almaları yolunu ilk olarak açan[25] hareket olarak görmek doğru bir düşünce olmayacaktır. Nitekim Yeşil Ordu'nun üyelerini ve davranış biçimlerini göz önüne aldığımız takdirde bu düşüncenin yanlışlığı kendisini göstermektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu üyeler kısa süre sonra cumhuriyet kadrolarında önemli kadrolarda görev yapacaklardı.

Gelişen olaylar neticesinde Yeşil Ordu'nun farklı noktalara doğru yöneldiğini müşahede etmekteyiz. 1920 Haziranında Tokat Mebusu Nazım Bey'in hareketin genel sekreteri sıfatıyla hazırlamış olduğu Yeşil Ordu Nizamnamesi, bu hareketin Sovyetleştiğini ve Sovyet komünizmini doğrudan benimsediğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.[26] Yeşil Ordu'nun Ankara ve Eskişehir'de şubeleri açılmıştır. "Ankara şubesinde Vakkas Ferit, Şerif Manatov, Ziynetullah Nevşirvanov ve Baytar Salih Hocaoğlu gibi isimler faaliyet göstermiştir."[27] Kuşkusuz bu tanışıklıklar Nazım Bey'in hayatında ve fikir dünyasında değişikliklere yol açmıştır. Hareketin giderek Sovyetleşmesi de Nazım Bey'in değişen dünyası ile ilgiliydi. Nazım Bey'in değişen dünyası ile birlikte Çerkes Ethem'in Yeşil Ordu'ya girişi Yeşil Ordu'nun kapatılmasına ve Resmi TKF'nin açılmasına giden yolu açacaktır.

"Bütün devrimci görüntülere rağmen Yeşil Ordu, köylü sınıfının bir örgütü olmuş -bu durum daha sonra eleştirilecektir-, yönetimde proleterya bulunmadığından sınıf örgütü olma niteliği kazanamamıştır. Ayrıca azınlıklara karşı da şovenist bir tutum sergilemeleri önemli bir zafiyettir."[28] Şişmanov'un dile getirdiği bu eleştiriler Yeşil Ordu'nun ortadan kaldırılmasını oluşturan sebepler arasında gösterilebilir. Hareket bu hali ile birçok taraftarı etrafına çekebilecek niteliktedir. Hem anti-emperyalist bir

---

[25] Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Bir Harf Yayınları, 2006, s. 19.
[26] Çavdar, *Türkiye'nin*, s. 251.
[27] Erdem, *1920 Yılı*, s. 58.
[28] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 77.

vurgu hem de gücünü halktan alacak olan bir hareketin kısa süre içerisinde yeni bir güç olarak ortaya çıkması güçlü bir ihtimaldir. Nitekim Yeşil Ordu var olan siyasi yapısının yanı sıra Çerkes Ethem'in katılmasıyla askeri yapıya (güce) da kavuşmuştur.

Yeşil Ordu'ya Çerkes Ethem'in dahil olması hareketin sonunu getiren olay olarak kabul edilebilir. Çünkü Çerkes Ethem'in Yeşil Ordu'ya katılması üzerine Anadolu'da askeri ve siyasi ikinci bir güç ortaya çıkmıştır. Kemalist hareketse ortaya çıktığı andan milli mücadelenin başarıya ulaşması için siyasal temsil gücünü bölüşmeyi asla kabul etmemiştir. Bu nedenle hareketin önünün kesilmesi ve ortadan kaldırılması düşünülmüştür. Neticesinde ise "Yeşil Ordu, hem Çerkes Ethem sorunu hem de saflarında yer alan bazılarının sosyalizmi telaffuz etmede aşırıya kaçmaları nedeniyle lağvedilmiştir."[29] Yeşil Ordu lağvedildikten sonra ikiye ayrılır. Kadrosunun bir kısmı Resmi Türkiye Komünist Fırkasına, bir kısmı ise önce Gizli Türkiye Komünist Partisine ardından ise Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkasına geçiş yapmıştır. Kuruluş amaçları belli olan bu partilere geçiş yapan üyeler bize kimin hangi amaç ve düşüncelere sahip olduğunu gösteren önemli bir ayrıntıdır.

2.1.4 Resmi Türkiye Komünist Fırkası

Türkiye Komünist Fırkası, 18 Ekim 1920[30] tarihinde kurulmuştur. Parti dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları içerisinde Mustafa Kemal'in sosyalizm yorumunun bir sonucu olmasının yanı sıra iç ve dış politikaya yönelik önemli bir hamledir. "Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan yeni iktidarın genel eğilimi, muhalefet hareketlerini ezmeden düzene bağlamaya çalışmak"[31] düşüncesi iç politika adımlarının tezahürü olarak görülebilir. Atatürk, bu davranış biçimiyle radikal sosyal reformlar için çalışan kimselerin enerjilerini milli inkılâbın hizmetine yönlendirebileceğini[32] düşünmüştür.

Atatürk, Mustafa Suphi ve çevresinin yurtdışındaki faaliyetlerinden haberdardır. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gelme isteği sonucunda Ankara ile aralarındaki yazışmalardan Ankara'nın Mustafa

[29] Akdere ve Karadeniz, *Türkiye Solu'nun*, s. 91.
[30] Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007, s. 31.
[31] Akdere ve Karadeniz, *Türkiye Solu'nun*, s. 92.
[32] Harris, *Türkiye'de*, s. 115.

Suphi'ye şöyle bir mesajın iletildiği çıkarımını yapmaktadır: "Bizim burada bir partimiz var. Büyük Millet Meclisinde kurulan ilk parti Türkiye Komünist Fırkası. Bu, Hakkı Beyin Katib-i Umumiliğini yaptığı parti, gelip ona katılın. Onun dışında bir iş yapmayın."[33] Partinin genel sekreterliği Hakkı Behiç Bey'e tevdi edilmiştir.[34] Çerkes kökenli olan Hakkı Behiç Bey de, partinin kuruluş amacı için şu sözleri ifade etmiştir:

> *"Bir taraftan Rusya'dan ve Mustafa Suphi gibi serserilerden gelecek ve gayelerimize uygunluk edemeyecek inkılâp cereyanlarını durdurabilmek, yani hareket-i inkılâbiyenin istinat noktalarını elimizde tutabilmek, diğer taraftan Rus inkılâbının açacağı kanallardan istifade ederek âlem-i İslam ile samimi münasebata girişebilmek maksatlarını hedef edindik."*[35]

Mustafa Kemal ile Hakkı Behiç Bey'in ortak kanıda olmaları çeşitli düşüncelerle ifade edilebilir. İttihatçı gelenekten gelen iki isimden Mustafa Kemal, Hakkı Behiç Bey'i ziyadesiyle etkileyebileceği gibi, bu dönemde İttihatçıların yönetici kadroları ile iletişimini sürdüren[36] Hakkı Behiç Bey de dönemin siyasi şartlarından yola çıkarak bu düşünceye de varmış olabilir.

TKF'nin resmen tanınması bu hareket ile Anadolu'da mevcut olan komünist hareketlerin kontrol altına alınmak istenmesi düşüncesi neredeyse konuyu çalışan tüm araştırmacıların ortak noktasıdır. George Harris'e göre bu parti sayesinde Ankara, komünist yanlısı görünüp, Sovyet yanlısı komünistlerin önüne engel koyabilecekti.[37]

"Resmi TKP kurulurken 16 Ekim 1920'de Adnan Adıvar'ın genelgesi ile resmi partiye üye olmayan ve oradan mühürlü üyelik kartı almayan kimselerin komünizm propagandası yapmaları ve komünizmle ilgili herhangi bir faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır."[38] Bu yasaklama komünistleri doğrudan tanıma imkânı verebilecek bir hareketti. Ancak Mustafa Suphi ve THİF üyelerinin Resmi TKF'ye üye olmasını beklemek kuşkusuz karşılığı olmayan bir davranıştı. Dolayısıyla bu genelge aslında kimin İttihatçı-Komünist eğilimli kimin Sovyetlere bağlı olduğunu gösteren önemli bir

---

[33] Mete Tunçay, "Sorular-Cevaplar-Katkılar", *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü Sempozyumu İstanbul*, *(18 Aralık 2014)*, *Sempozyum Kitabı*, s.40

[34] Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, İstanbul: Sinan Matbaası, (t.y.), s. 116.

[35] Erdem, *1920 Yılı*, s. 64.

[36] Erdem, *1920 Yılı*, s. 64.

[37] Harris, Türkiye'de, ss. 115-116.

[38] Erdem, *1920 Yılı*, s. 248.

ayrıntıdır. Bu genelge ayrıca “Resmi TKP dışında faaliyet göstermekte olan sol hareketin yer altına itilmesinin başlangıcı olarak”[39] görülmüştür.

Ancak bu değerlendirmelerin yanı sıra Mete Tunçay’ın, şu yorumu da göz ardı edilmemelidir. Tunçay, 1920’de TKF’nin kuruluşu askeri-stratejik durumla da ilgili olarak, Türk kuvvetlerinin henüz bu tarihe kadar pek bir varlık gösterememesi ve yenilgiler sonrasında Milli Hükümetin Doğuya kayması ve Rus güçlerinin etkisi altında kalabileceği düşüncesinin[40] TKF’nin kurulmasında rol oynamış olabileceğini ifade etmektedir. Resmi TKF’nin kurulması askeri-stratejik bir düşünce olabileceği gibi yapılan okumaların çoğunluğundan çıkarılabilecek temel düşünce Resmi TKF’nin politik bir kararla kurulduğudur. Ancak bu politik karar muhtemeldir ki iç ve dış politikalar bağlamında askeri-stratejik düşünceleri de içinde barındırmaktadır.

Kuşkusuz bu partinin en dikkat çekici yanlarından biri yönetim kadrosudur. Hakkı Behiç’in yanı sıra İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Mahmut Esat Bozkurt, Kılıç Ali ve Adnan Adıvar gibi dönemin önde gelen askeri siyasi isimleri de partide yer almıştır. Mustafa Kemal bu partiye Çerkes Ethem’i de davet etmiş ve Çerkes Ethem bu daveti kabul etmiştir. Parti üyeleri *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi ve başka platformlarda, Anadolu’nun kendine özgü bir yapıya sahip olduğunu, bu özgünlüğün Sovyet komünizmine uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Mahmut Esat Bozkurt, komünizmin Türkler için bir ideal olmadığını, Türklerin ideali olan Türk milletinin bütünlüğü için bir araç olabileceğini çeşitli yerlerde aktarmıştır. Bu düşünceler bize, siyasal kadronun komünizme yaklaşımını oldukça açık bir şekilde göstermektedir.

Resmi Türkiye Komünist Fırkası Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet ile Rusya gitmiş ve komintern üyeliğine başvurmuş ise de bu istek kabul görmemiştir. Ancak Sovyetler Mustafa Suphi ve TKF’sini üçüncü enternasyonale (kominterne) kabul etmiştir. “Resmi TKF’nin ömrü üç ay

[39] Erdem, *1920 Yılı*, s. 248.
[40] Tunçay, *Türkiye’de Sol*, s. 94.

kadar sürmüş ve Çerkes Ethem ayaklanması dolayısıyla girişilen solu bastırma dalgasının içerisinde bu parti de kendiliğinden eriyip gitmiştir."[41]

2.1.5 Gizli Türkiye Komünist Fırkası

Anadolu'da çok canlı olan sol akımlardan biri de Gizli Türkiye Komünist Fırkası'dır. Fırka Ankara ve Eskişehir çevresinde 14 Temmuz 1920'de kurulmuştur. Partinin kurucuları ve üyeleri arasında "Şerif Manatov, Ziynetullah Nuşirvan, Emekli Binbaşı Salih Hacıoğlu, Arif Oruç, Muallim Mustafa Nuri, Şeyh Kudbettin ve Tokat Mebusu Nazım Bey ve Grubu"[42] yer almaktadır. Şerif Manatov, "Sovyetlerin, B.M.M. Hükümeti nezdinde ilk resmi Sovyet temsilcidir."[43] Şerif Manatov "Mustafa Kemal ile birkaç kez görüşmüş, kendisine Sovyet Sistemi hakkında ayrıntılı bir rapor takdim etmesinin yanında Ankara ve Eskişehir'de iyi bir dinleyici kitlesine, komünizmi metheden konuşmalar vermiştir." Gizli TKP ile Bakü'de kurulan Mustafa Suphi'nin TKP'si arasında dolaylı bir ilişki olduğu tespiti, Mustafa Suphi'nin Şerif Manatov ile olan ilişkisi[44] dikkate alındığında doğrudan bir ilişkinin var olabileceğini bize göstermektedir. Zira "Mustafa Suphi gerek Anadolu'da gerekse İstanbul'da bulunan komünist gruplardan haberdar olmasının yanı sıra bu gruplar ile Bakü'de bir araya gelmek amacıyla bir kongre düzenlemeyi amaçlamıştı."[45]

Fethi Tevetoğlu eserinde "Şevket Süreyya Aydemir ve Tarık Zafer Tunaya'nın Gizli Türkiye Komünist Fırkası ile Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nın ayrı teşekküller olduğu tasnifinin yanlış olduğunu ifade etmektedir."[46] Fırkanın geleceğini incelediğimizde Tevetoğlu'nun bu düşüncesinin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak nihayetinde -Gizli- Türkiye Komünist Fırkası iktidar tarafından sindirilmek istenmiş, kendilerine yaşam hakkı tanınmaması öngörülmüş ve bu amaçla aynı isimde bir fırka açılmıştı. Dolayısıyla fırka kendisine yeni bir isim bulmak zorundaydı. Şartlar el verdiği ölçüde hareketin adı değişmeyebilir -TKP olarak kalabilir- ve bu

---

[41] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 94.
[42] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 94; Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 186.
[43] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 94.
[44] Erdem, *1920 Yılı*, ss. 153-154.
[45] Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi),* İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2008, s. 13
[46] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 190.

isimle hareket etmeye devam edebilirlerdi düşüncesini ifade etmeliyiz. Mete Tunçay'a göre "fırkanın Ankara ve Eskişehir'den başka yerlerde ve İstanbul'da örgütlenmiş olması mümkündür."[47] "Şerif Manatov'un sınır dışı edilmesinden sonra gizli TKP hem bir siyasal bir kimlik kazanmak hem de eylem tabanını genişletmek adına çeşitli temaslarda bulunmuştur."[48] Bu temasların nihayetinde parti, Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası ismi ile siyasal arenada yer almıştır.

2.1.6 Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası

Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası 14 Temmuz 1920'de kurulmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere parti Yeşil Ordu'dan ayrılan ve daha önce Gizli TKP'de yer alan isimlerin önderliğinde kurulmuştur. Şişmanov'un eserinden hareketle, Affan Hikmet'in fırkanın kurulmasında ve özellikle Anadolu'da örgütlenmesinde büyük rol oynadığını ifade edebiliriz. Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve komünist hareketin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana ve Kastamonu gibi şehirlerde komünist grup ve örgütler oluşturmuşlardı.[49] Bolşevik eğilimli bu gruplar daha sonra tek çatı altında yani THİF altında bir araya geldiler. Fırka Resmi TKP ile karıştırılmaması için bu ismi almıştır.

THİF kurucu ve yöneticileri arasında Tokat Mebusu Nazım Bey (muvakkat reis), Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü, Affan Hikmet, Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu (katip) ve Ziynetullah Nuşirevan[50] gibi isimler bulunmaktaydı. THİF'in gerek Bakü'de bulunan Mustafa Suphi'nin partisiyle gerekse Ankara'daki Sovyet heyetiyle ilişkilerini[51] sürdürdüğü düşünülmektedir. Fırka, yayımladığı bildiride, İstanbul ve Ankara hükümeti arasında ayrılıklar olsa da iki hükümetin de işçi ve komünist hareketin düşmanı olduğunu belirtmiştir.[52] Yine aynı bildiride çetelerden muntazam bir halk ordusu kurulması amaçlanmaktadır. Mete Tunçay THİF için şu ifadeleri kullanmıştır:

---

[47] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 97.
[48] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 97.
[49] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 93.
[50] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 97; Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 93.
[51] Harris, *Türkiye'de*, s. 122.
[52] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 95.

> *"THİF'in savunduğu fikirlerde, bu memleketin koşullarını göz önüne alarak komünist teoriden bazı sapmalar yapıldığı sezinlenmektedir. Bir kere işçilerle yetinmeyerek harekete sınıflar-arası bir nitelik vermek ve belki, özellikle köylüler sol devrimciliğe çekmek istenmiştir. Sonra yine geniş halk kütlelerinin (ve Meclis'teki Halk Zümresi-Yeşil Ordu mebuslarının) desteğini kazanmak amacıyla İslamiyetin sola yakınlığı üzerine durulmuştur."*[53]

Fırkanın yukarıda bahsedilen şekilde politika üretmesi, iktidarı ele geçirmek için dönemin şartlarına uyan bir stratejidir. Zira ülkede fazla miktarda işçi bulunmadığı gibi var olan işçilerin de politik dünyada yer almamaları fırkanın işçi tanımını genişletme zaruretini doğurmaktaydı. Benzer şekilde Anadolu'nun mevcut dini durumu da ister istemez hareketin dine ve din-emek ilişkisine bir vurgu yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. İdeolojik olarak tartışmaya açık olan bu durumun politik olarak doğru olduğu açıktır. Ancak politik olarak doğru olan bu hareketin hedefine ulaşamamış olması, fırkanın toplum ilişkisinden değil devlet ile ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Yeşil Ordu'ya yöneltilen eleştirilerden bir tanesinin de köylü bir hareket olduğu eleştirisini aktarmıştık. Yeşil Orduyu kuran düşünce dolayısıyla THİF'in köylüleri kendi tarafına çekmek istemesi kendi içerisinde tutarlı bir davranış olarak görülmektedir. Hareketin içerisindeki baskın düşüncenin olabileceği de göz önünden bulundurulmalıdır. Çünkü THİF yayımladığı beyannamede üçüncü enternasyonale bağlı olduğunu bildiriyordu. Yani hareket Bolşevik eksenindeydi. Buna rağmen Tunçay, Bütün-Rusya Komünist Partisi Marx-Lenin Enstitüsü tarafından yayımlanan bir kitaptan yaptığı alıntıda "THİF burjuva aydınlarının bir örgütü olduğu ve fırkanın bir küçük burjuva-köylü partisi karakterini aldığı ifade edilerek partinin, Kemalistlere muhalif yoksul köylülerin devrimci bir teşkilatı olan Yeşil Ordu ile uzlaşması bu sebepledir"[54] cümlelerine yer vermektedir. Buradan çıkarılacak en önemli husus Bolşeviklerin, Anadolu'da kim devrimci, kim Mustafa Kemal yanlısı ayrımını yapamadığıdır. Nitekim Anadolu'nun Bolşevikler tarafından yeterince tanınmaması sol hareketlerin Türkiye'de başarılı olamamasının da doğrudan nedenleri arasında yer alacaktır. Fırka, *Emek* gazetesi ile *Yeni Hayat* dergisini çıkarmaktaydı.

---

[53] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 97.
[54] Akbulut ve Tunçay, *Türkiye Halk*, s. 96.

Yeşil Ordu kısmında da belirttiğimiz üzere Mustafa Kemal'in iktidar anlayışı ikiliği kabul etmiyordu. THİF'in beyannamesi ile Mustafa Kemal'in düşünce dünyası birbirinden çok farklıydı. Burada da durum değişmedi ve partinin ömrü çok uzun sürmedi. Öncelikle THİF'ın kongre yapmasına Ankara Hükümeti izin vermedi. THİF Ankara Hükümetinin sol hareketlere karşı başlattığı tasfiye nedeniyle henüz birkaç aylık olmasına rağmen kapatıldı. Parti yalnızca kapatılmakla kalmadı partinin üyeleri 3-15 yıl[55] arası cezaya çarptırıldı. Nazım Bey 15 yıla mahkûm edilmişse de, Kayseri'de dört buçuk ay hapis yattıktan sonra 29 Eylül 1921'de özel bir af yasası ile hapishaneden çıkmıştır.[56]

Ancak burada bir husus dikkati çekmektedir. THİF kurulduğu sırada Anadolu'da 500 faal üyesi vardı ve Ankara'da yalnız silah fabrikalarında 85 üyeli bir grup faaliyet göstermekteydi.[57] Şişmanov'un vermiş olduğu bu rakamlardan hem hareketin o kadar da büyük olmadığını söylemek hem de sol hareketin bütününü düşündüğümüzde rakamlardan şüphelenmek mümkündür. O halde Mustafa Kemal neden hep komünist hareketlerden tedirgin oldu? Bize göre dönemin şartlarında halk bu olayların yani siyasetin uzağındadır. Komünist hareketin şöyle özel bir durumu vardı, Mustafa Kemal'in karşısındaki en canlı ve örgütlü hareket olmasının yanı sıra, dışarıdan destek alabilecek kapasiteye sahipti. Bu sebepledir ki sayısı az da olsa iktidarı sarsabilecek bir muhalefet asla kabul edilemezdi.

2.1.7 Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi

Babasının memuriyeti nedeniyle eğitim hayatında Kudüs, Şam, Erzurum gibi şehirler bulunan Mustafa Suphi İstanbul'da Hukuk Mektebini bitirmiştir. Mustafa Suphi eğitim hayatına Paris'te Siyasal Bilimler okuyarak devam etmiştir. Buradan "*Türkiye İtibarı Zirai Teşkilatının Hal ve İstikbali*"[58] tezi ile mezun olmuştur. Hayatının erken dönemlerinde milliyetçi bir çizgide bulunan Mustafa Suphi, Paris'teyken ünlü Fransız sosyalist Jean Jaures'ten de etkilenip sosyalizme yönelmiştir. Mahmut Şevket Paşa suikastının

---

[55] Şaban Öztürk, *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi*, İstanbul: Yar Yayınları, 2004, ss. 48-49.
[56] Akbulut ve Tunçay, *Türkiye Halk*, s. 98.
[57] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 96.
[58] Akdere ve Karadeniz, *Türkiye Solu'nun*, s. 99.

ardından o da Sinop sürgününden nasibin almış, bir ara İstanbul'a geri gönderilmişse de sonra yeniden Sinop'a gönderilmiş, akabinde buradan arkadaşlarıyla Rusya'ya kaçmıştır.[59] Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Jakoben, hatta öğretmen yaklaşımlı biri olduğunu, sonuna kadar da milliyetçi kaldığını[60] düşünmektedir.

Rusya'da Bolşevik devrimini benimseyen Suphi, artık bundan sonra kendisini devrime ve bu devrimin Anadolu'da da -bağımsız topraklarda- hayat bulmasına adamıştır diyebiliriz.

Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşuna doğru giden yolda Mustafa Suphi, 25 Temmuz 1918'de 25 delegenin katıldığı I. Müslüman Sosyalist Kongresi'nde Türk Sosyalistler Grubunu[61] kurmuştur. Suphi bunun yanı sıra bugünkü Türki devletlerin sınırları içerisinde çeşitli yerlerde Müslümanların arasında komünizmin yayılması için aktif olarak çalışmıştır.

Azerbaycan'da Sovyet devrimi yapılması üzerine Mustafa Suphi ve çevresi 27 Mayıs 1920'de Bakü'ye gelmişti.[62] Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya yaklaşması, kendisinin Milli Mücadeleyle daha fazla ilgili olmasının önünü açmıştı. Mete Tunçay onun buradaki faaliyetlerini, "Teşkilat (İstanbul'da ve daha çok Karadeniz kıyılarında), Tebligat (Yeni Dünya gazetesinin yanı sıra çeşitli çeviriler ve bildirilerin yayımlanması), İstihbarat (Türkiye'ye gönderdiği çeşitli ajanlar) ve Harbiye (Suphi ve çevresi Türk savaş tutsaklarından Bakü'de Türk Kızıl Ordusu olarak teşkilatlandırması)"[63] şeklinde özetlemiştir. Yine Tunçay, bu dönemde Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'e elçiler gönderdiğini, Anadolu'da TKP için nabız yokladığını ve Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Mustafa Kemal'e yardımcı olacağını eserinde belirtmiştir.[64] Suphi, "bu dönemde Anadolu'da komünistlerin propaganda yapmasının Ankara'ya bağlı olduğunun farkında olduğundan Sovyet-Ankara ilişkilerindeki arabulucu

---

[59] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 99

[60] Mete Tunçay, *1920'lerde Sol Hareket*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2005, s. 36.

[61] Mahmut İhsan Özgen, *TKP ve Organize Gençlik Hareketleri*, İstanbul: 14 Mayıs Vakfı Yayınları, 1982, s. 42.

[62] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 100.

[63] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 100.

[64] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 100.

rolünü"[65] üstlenmiştir. Suphi, "Temmuz 1920'de RKPMK'ne yazdığı raporda her ne pahasına olursa olsun Türkiye'de Türk komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal bir şekilde yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir"[66] düşüncesini Sovyet yetkilileri ile paylaşmıştır.

Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Fırkası, 1-8 Eylül'de Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nın hemen ardından 10 Eylül 1920'de Bakü'de kurulmuştur. Zeki Baştımar "partinin Anadolu'daki bütün sol hareketlerini birleştirdiğini belirterek Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyyun Partisi'nin yanı sıra Anadolu'daki diğer tüm Türk komünistlerinin TKP ile bir araya geldiğini"[67] ifade etmiştir. Yani Türk solu artık tek bir çatı altında birleşmiştir.

TKP'nin yekvücut olması o kadar da kolay olmamıştı. Ankara Hükümeti, TKP delegelerinin kongreye gitmelerini engellemeye çalışmıştı. Komünistleri yakın takip altına alan Ankara Hükümeti'nin, Bakü'de yapılacak kongrelere Türkiye'deki komünist gruplardan kimsenin gitmemesi için tedbirler almış ve bu tedbirler sayesinde Ankara ve Eskişehir'deki komünist gruplardan hiçbir kimsenin Bakü'ye gidemediği[68] belirlenmiştir. "TKP kongresine 75 delege katılırken bunların 51'i Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelmişlerdi."[69] Kongrede partinin genel başkanlığına Mustafa Suphi, genel sekreterliğine de Ethem Nejat getirildi.

Mustafa Suphi, kongrede alınan karar gereği Anadolu'da örgütlenmek üzere yurda giriş yapmak üzere Mustafa Kemal ile yazışmalara başlamıştı. Mustafa Kemal yazışmalarda Mustafa Suphi'ye müsaade etmiş ve bunun üzerine Mustafa Suphi Kars üzerinden Anadolu'ya giriş yapmıştı. Ancak Mustafa Suphi Anadolu'ya girdiğinden itibaren bazı şeylerin ters gittiği görülmektedir. Mustafa Suphi buradan Erzurum'a -ki burada da kendisine karşı bir gösteri yapılır- oradan da Trabzon'a geçiş yapar. Ancak ne var ki

[65] Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi)*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2008, s. 12.
[66] Atasoy ve Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun*, ss. 12-13.
[67] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 200.
[68] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 215.
[69] Tevetoğlu, *Türkiye'de*, s. 201.

Trabzon’da da kendisine karşı bir gösteri yapılarak hakaret ve saldırılara maruz kalmıştır. Burada “Sovyet Konsolosu, valiyle görüşerek Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Bakü’ye geri dönmek üzere Batum’a gönderilmelerini ister.”[70] Mustafa Suphi, hanımı ve on üç arkadaşı kayıkçılar kahyası Yahya’nın temin ettiği bir motorla yola çıkarılır. Bu yolculuk onlar için geri dönülmez olur ve hepsi, 28 Ocak 1920’de Karadeniz’de katledilir. “Yayınlanan bütün belgeler, sonradan olayı savunmak için yapılan burjuva yorumlar, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Ankara Hükümeti’nin bilgisi dâhilinde ve merkezi bir plan gereği öldürüldüklerini kanıtlamaktadır.”[71]

Bolşeviklerin önemli isimlerinden olan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmesi, Sovyetler açısından Ankara Hükümeti ile olan ilişkileri bozmamıştır. 3. Enternasyonal, Mustafa Suphi’nin sağlığı hakkında bilgi istediğinde ise Ankara’nın cevabı şu şekilde olmuştur: Suphi’nin hareketi esnasında Karadeniz fırtınalı olduğundan, açıklarda bir kazaya gitmiş olması muhtemeldir.[72] Bu duruma rağmen sonraki parti üyelerinin üçüncü enternasyonale bağlı kalmaları da son derece dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümüne rağmen TKP[73] Ankara Hükümetini desteklemeye devam etmişti. Partinin *Yeni Hayat* dergisinde Mart 1922’de bir bildiri yayımlanmış ve bu destek kamuoyuna ilan edilmiştir.[74] Ankara Hükümeti de mahkumiyeti olan solcuları, Sakarya Savaşı’nın hemen ertesinde affedip serbest bırakmıştır.[75] Mete Tunçay, iki farklı kaynaktan, affedilen komünistleri serbest bırakmak ve Mustafa Suphi’nin öldürülmesinden suçlu olanları mahkemeye sevk etmek için Ruslarla anlaşma yapıldığını[76] aktarmıştır.

Komünist Parti’nin Ankara Hükümeti’ni desteklemesinin nedenleri arasında Sovyetlerin tutumu ile Anadolu’nun siyasi şartları önemli yer

[70] Akdere ve Karadeniz, *Türkiye Solu'nun*, s. 134.
[71] Akdere ve Karadeniz, *Türkiye Solu'nun*, s. 134.
[72] Sadi, *Türkiye’de*, s. 550.
[73] Mete Tunçay bu bilgileri THİF’ın yeniden canlanması başlığı altında kullanmasına rağmen Şişmanov, aynı bilgileri TKP’nin faaliyetleri altında kullanmıştır. İsimlerin aynı isimler olmasından dolayı her ikisinin de ifade ettiği bilgiler doğru sadece parti isimleri farklıdır.

[74] Şişmanov, *Türkiye’de*, s. 112.
[75] Tunçay, *Türkiye’de Sol*, s. 107.
[76] Tunçay, *Türkiye’de Sol*, s. 159.

tutmaktadır. TKP yöneticileri, Ankara Hükümeti'ni burjuva yandaşı olarak tanımlamasına rağmen Milli Mücadelenin devam ediyor olması nedeniyle Ankara Hükümeti'ne olan desteğini çekmemiştir. Bu durumun sebebi olarak düşmanın yurttan atılmasının siyasal iktidar ile mücadele etmekten daha önemli görülmesidir. Yine benzer nedenlerle Sovyetlerin Ankara Hükümeti'ni desteklediğini görmekteyiz. Batıyı kendisine tehdit gören Sovyetler, Ankara Hükümeti'ni yanına çekmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Ankara Hükümetiyle ilişkileri sürdürmek adına Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümüne ses çıkarılmaması da bu faaliyetlerden bir tanesidir. Sovyetler, sadece Mustafa Suphi'nin katline değil, diğer solu bastırma politikalarına da göz yummuş ve bütün bunlara rağmen Ankara Hükümeti ile ilişkileri sürdürmeye devam ederek çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlamda, Sovyetlerin Mustafa Kemal'in yanında yer alması, Stalin'e yakıştırılan (özellikle Troçkistler tarafından) bir fırsatçılık kalıbının ilk örneği olarak değerlendirilmiştir.[77] Sovyetler, anlaşmalar esnasında yaptığı görüşmeler ile solcuların serbest bırakılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar, Sovyetlerin taraftarları arasındaki ideolojik bağın sürdürülmesine yönelik bir hamle olduğu söylenebilir.

Parti, Anadolu'da bir teşkilatlanma atağında[78] bulunur ve bu teşkilatlanma atağından sonra yeni bir kongre karar alınır. Partinin ikincisi yapılacak olan kongresi için de Ankara Hükümeti izin vermez. "15 Ağustos 1922'de çalışmalarına başlanılan TKP'nin ikinci kongresi Ankara bağlarında gizlice yapılır ve İstanbul ile Doğu illerindeki teşkilat üyelerinin kongreye katılmaları hükümet tarafından engellenir."[79]

Ankara'da yapılan gizli kongrede Salih Hacıoğlu, Affan Hikmet, Nazım (Tokatlı), Ahmet Hilmi, Edip, Mehmet, Ata Çelebi, Behram Lütfü, Ruşen Eşref gibi isimler merkez komiteye seçilmişlerdir. Mete Tunçay'a göre THİF'nın birinci ömründe gözlemlenen iki özellikten biri olan, köylü sınıfının üzerinde ısrarla durulması, bu dönemde de devam etmektedir fakat öteki özellik, yani İslam'la uzlaşma çabası bu defa yoktur.[80] Partinin köylü

---

[77] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 103.
[78] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 113.
[79] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 114.
[80] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 108.

vurgusunun Sovyetler tarzı sosyalizmden kaynaklanması muhtemeldir. İslam vurgusunun çıkarılması ise partinin ideolojik öğretilerine daha fazla bağlanıp, ortodokslaştıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmalarını açık ve gizli olarak sürdüren TKP'nin ömrü çok uzun olamayacaktı. "Rauf Orbay'ın başkanlığındaki Ankara Hükümeti, 1923 yılının ilk aylarında Türkiye Komünist Partisini yasaklar ve arkasından parti üyelerini ve sempatizanlarını tutuklatır."[81] Bu yasaklamanın ardından TKP çalışmalarını yer altından yapmaya başlar.

2.2 Sonuç

1918-1923 yılları arasına bakıldığında çok canlı bir sol hareket olduğu görülmektedir. İstanbul, Ankara, Eskişehir başta olmak üzere solun birçok ilde örgütlenen sol düşünce, her ne kadar belli sayıda taraftar kazanmışsa da iktidarı ele geçirecek düzeyde büyük kitlelere ulaşamamıştır. Solun bu yıllarda belirli bir etkinliğe sahip olması Bolşevik Devrimi ile Marksist ideolojinin özellikle aydın tabakası arasında bir heyecan yaratmış olmasıdır. Avrupa'da Marksizm'den etkilenen ve Bolşeviklerden eğitim alan öğrenciler Anadolu'da solun hareketlilik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'da solun yayılma nedenlerinden biri diğeri de Türk Savaş esirlerinin geri döndükten sonra Sovyet tecrübesini Anadolu'ya aktarmak istemeleri olarak gösterilebilir.

Sol hareketler, bu dönemde çok büyük kitlelere sahip olmamakla birlikte siyasetin gündemini oldukça işgal etmiştir. Milli mücadeleyi desteklemelerinin ve aktif katkı sunma çabalarının yanı sıra solun hem devrimci bir nitelikte olması hem de doğrudan politik bir tutum sergilemeleri siyasal arenada yer bulmalarını sağlamış başlıca nitelikleridir. Ancak Kemalist ideoloji sola yaşam hakkı tanımamış sürekli olarak baskı altında tutmuştur. Solun önde gelen isimleri sürekli olarak tutuklanmış ve baskı yolu ile Sovyet Rusya'ya kaçmalarına neden olmuştur. Dönemin sol hareketlerinin önde gelen isimleri toplumdan ve toplumun ananelerine uzak bir yaşam tarzını seçmiştir. Sol hareketlerin işçiler arasında geç örgütlenmesi, işçiler ile amaçlarının farklı olması da dikkat çeken bir husus olmuştur. Gücünü halktan

[81] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 120.

alması gereken sol hareketler bu sebeplerden dolayı halk tarafından desteklenmemiştir. Halktan destek bulunmamasının diğer sebebi de halkın apolitik olmasıyla açıklanabilir.

III. BÖLÜM

BENZEŞME, KESİŞME VE KIRILMA

İlk iki bölümde, komünizmin Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte tarihsel seyrinin ortaya koyulmasına çalışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak ilk iki bölümde ortaya koyduğumuz komünist hareketlerinin, milli mücadelenin başlangıcından 1927 yılına kadar milli mücadele, Ankara Hükümeti ve Cumhuriyet yönetimiyle ilişkileri ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Dünya Savaşı imparatorluğun dağılması payitahtın ve Anadolu'nun işgaliyle sonuçlanmıştır. Bu sonucu kabullenmeyenlerin başlattığı ve büyük badirelerin atlatıldığı milli mücadele sonunda Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni bir devlet kurulmuştur. Gerek aldıkları eğitim, gerekse bürokratik ve askeri tecrübeleriyle Osmanlı'nın nasıl kurtarılacağı düşüncesinde olan kimseler iş başına gelmiş, devlet yönetimine dair düşüncelerini ve tecrübelerini uygulama imkânı bulmuşlardır.

Yeni devletin yöneticileri kendilerine temel hedef olarak muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmayı belirlemiştir. Bu hedef baştan sona bir değişim ve dönüşüm gerektirmekteydi. Değişimin nasıl olacağı ise tartışmaların odağını oluşturmuştu. Kuşkusuz bu tartışmaların düşünsel ve çevresel faktörleri vardı ve değişimleri belirleyen bu faktörlerdir.

Fransız Devrimi ve Fransız düşünürler, Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti için değişimin temel dinamiği olmuştur. Fransa'da eğitim gören, Paris'i gezip gören aydınlarımız buradaki entelektüel ve yönetsel tecrübeyi Osmanlı'ya ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarmak istemişlerdir. Pozitivist düşünce yapısı özellikle ön plana çıkmış ve pozitivizm yeni Türkiye'nin temel felsefesi olmuştur. Burada Ziya Gökalp, kurucu iradenin önemli bir fikir adamı ve pozitivizmin Türkiye'ye taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişimin merkezinde bulunan Mustafa

Kemal Atatürk'ün, "hislerimin babası Namık Kemal, fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir" sözleri, Gökalp'i karşımıza çıkaran önemli bir nedendir.

Gökalp, Malta'da sürgünde iken, öğrencileri arasında yer alan eski bakan ve parlamenterlerin bir kısmı, Türkiye'ye Mustafa Kemal'in önderliğindeki milli mücadeleye katılmıştır.[1] Bu isimlerin sonraki süreçte Mustafa Kemal ile hareket etmesi ve ona destek vermesi, Gökalp'i ön plana çıkaran bir diğer nedendir.

Gökalp, "akılcı bir söylemle ve ikna yöntemiyle, insancıl ve barışçıl yollarla gerçekleşecek bir toplumsal ve ulusal ilerlemeye hizmet etmek istiyordu."[2] Bu düşünce yapısı kurucu irade için de bir rehber olmuş, özellikle ulusal ilerleme için her türlü aracı kullanmışlardır. Parla'ya göre Ziya Gökalp, batı düşüncesini ulusal kültürle (Türkçülük ve İslam) bağdaştırmaya çalışan bir kişiydi.[3] "Onun tarih felsefesi bazı Kemalistlerinki gibi, tarihi durdurup, geçmişin istenmeyen bölümünü atıp, sıfırdan yeni toplum ve yeni devlet yaratmaya imkân tanıyan bir tarih felsefesi değildir."[4] Öte yandan Batı uygarlığına ulaşma yönündeki kararlılık, Kemalist yönetimin İslam'ı ve İslam geleneği çerçevesinde oluşmuş bir Türklüğü ikinci plana atmasında önemli rol oynamıştır. Komünistlerde de İslam ve İslam geleneği çerçevesinde ya da tek başına Türklük ikinci planda kalmaktadır. Her iki hareket de antiemperyalist bir duruşa sahiptir. Milli Mücadele sonrasında, komünizm ve Kemalist kadronun arasındaki temel fark Türkiye Cumhuriyeti'nin yönü ne olacaktır sorusuna verilen yanıt olacaktır. Mustafa Kemal ve arkadaşları bir burjuva sınıfı yaratıp pozitivist bir dünya görüşü ekseninde yönünü Batıya dönerken, komünistler Sovyetler ekseninde yönünü doğuya çevirmişti. Bu bölümde bu noktada her iki grubun farklı ve ortak yanları birbirlerine yaklaşımları ele alınacak, 1927'de Komünistlerin birbirini ihbar etmesi sonucu gerçekleşen tutuklamalar sonrasında, komünistler arasındaki

---

[1] Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm,* İstanbul: Deniz Yayınları, 2009, s. 45.

[2] Parla, *Ziya Gökalp*, s. 47.

[3] Parla, *Ziya Gökalp,* s. 232.

[4] Parla, *Ziya Gökalp*, s. 232.

ayrışmanın nasıl bir kırılmaya dönüştüğü ve komünistlerin ne şekilde Kemalist kadrolara eklemlendiği gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1 Mustafa Kemal'in Komünizme Bakışı

Osmanlı İmparatorluğu son döneminde, gerilemeyi nasıl önleyebiliriz? ve "devleti nasıl ayağa kaldırabiliriz? sorularına çeşitli politikalar ile yanıt aramıştır. Bu eksende Batı'nın gelişme gösterdiği alanlardan istifade ederek gerilemenin önlenip, devletin ayağa kaldırılmasına yönelik çabalar bu politikalarının başında gelmiştir. Bu süreçte reformlar, dünya ölçeğinde sömürge alanlarının paylaşım kavgası, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı üzerinden çıkardığı isyanlar ve savaşlar yüzünden imparatorluğun toprak kayıplarına ve nihai olarak 1. Dünya Savaşı sonunda dağılmasına mani olamadı.

I. Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı'nın dağılmasının yanı sıra sonra bir yandan devrimler olmuş bir yandan da dünyanın haritası yeniden çizilerek yeni devletler kurulmuş yeni idare biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni devletlerden biri de Milli mücadele sonuncunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti olmuştur.

Yeni bir devlet kurulduktan sonra tercih edilen yönetim biçiminin ve gerçekleştirdiği inkılapların, düşünsel ve tarihi alt yapısının olması yönetici kadrosunun ne yapması gerektiği hususunda yol gösterici olmuştur. Zira, Avrupa'ya öğrenci gönderimleri, Genç Türkler'in ortaya çıkışı ve sonrasında İttihat ve Terakki hareketi, II. Meşrutiyetin siyasi ve entelektüel canlılığı, kurulacak olan yeni devlete büyük bir düşünsel miras bırakmıştır. Osman Öztürk tezinde bu süreci şöyle özetlemiştir: "Tanzimat ve II. Meşrutiyet Döneminin Cumhuriyet'e bıraktığı en önemli miras resmi bir ideolojidir. II. Meşrutiyet'te 'Türk İslam Sentezi'ne dönüşen resmi ideoloji, Cumhuriyet ile birlikte "Kemalizm" olmaya başlamıştır."[5]

Cumhuriyetle birlikte bu düşünce mirasının Kemalizm olarak adlandırılması Milli Mücadelenin liderliğini yapan Mustafa Kemal'in kurulacak yeni devletin her noktasında vefat edene kadar nihai karar mercii

[5] Osman Öztürk, *Kemalizm, İdeoloji ve Hegemonya: kuramsal bir inceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 355805), ss. 6-7.

olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle onun siyasal düşüncesini komünistlerin düşünceleriyle kıyaslamak doğru olacaktır.

Mustafa Kemal'in nasıl bir siyasal düşünceye sahip olduğu bilgisi, onun komünizme ya da diğer ideolojilere nasıl baktığını anlamamız açısından büyük bir önemi haizdir. Bu bilgiyi ortaya koyduğumuzda, onun komünizm ile neden ve nasıl bir ilişki kurduğunu anlayabiliriz. Ve tabi bu bilgi aynı zamanda komünistlerin de Mustafa Kemal ile ilişkilerini açıklamaya yardımcı olacaktır.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, İmparatorluğu içinde bulunduğu durumdan bir vatansever olarak kurtarıp yeni bir devlet kurduktan sonra pozitivizm ile yeni bir toplum inşa etmenin yollarını aramıştır. Bu durum onun milli mücadele sahnesine çıkmasından yeni bir devletin kurulmasına, yeni devletin ayakta kalarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşma çabasından ölene kadar ki süre içerisinde davranışlarını şekillendirecektir.

Atatürk ve arkadaşları, birbiriyle çatışan, sınıfların olduğu bir toplumsal yapı değil, sınıfsız, çeşitli meslek sahiplerinin olduğu, birbiriyle uyumlu bir toplum yapısını arzu etmektedir. Çatışmanın olmadığı herkesin uyum içerisinde birbirini tamamladığı toplum ile ancak muasır medeniyetler seviyesine ulaşılabilir. Taha Parla bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

> *"20. yüzyıl egemen Türk siyasal düşüncesi, hatta daha yüksek bir soyutlama düzeyinde Türk kamu felsefesi korporatisttir. Korporatizm, toplumu, Atatürk'ün deyişiyle birbirlerinin 'lazımı ve melzumu' olan, birbirlerini uyum içinde tamamlayan organlardan (meslek zümrelerinden) oluşan bir organizma olarak görür."*[6]

Taha Parla Kemalizm'i önce kalkınmacı sonrada çağdaşlaşmacı modernist bir ideoloji olarak tanımladıktan sonra şu yorumlarda bulunur:

> *"Birincisi (kalkınmacı) bayındırlığı, refahı; ikincisi (modernist) milli kültürü çağdaş uygarlık düzeyine (burada onun da üstüne) çıkarmayı öngörür. Atatürk'ün bu amaçlara ulaşılacağından kuşkusu yoktur… "Geçmiş yüzyılların gevşetici zihniyetine göre değil" (Doğulu, İslami, mütevekkil zihniyete göre değil), yüzyılın, muasır medeniyetin hız ve hareket kavramına göre (Batılı kapitalist girişimci rasyonaliteye göre) çalışılacak; milyonerler, "hatta milyarderler" yetiştirecek biçimde kalkınılacak ve· zenginleşilecektir. Burada (ne de başka yerde) iktisadi düzenin kritik bir ele alınışı (örneğin büyümenin nitel boyutları ya da adil bölüşüm ilişkileri gibi) görülmez; artan*

[6] Parla, *Ziya Gökalp*, ss. 7-8.

refahın milli birlik ve beraberlik ruhu içinde otomatik bir toplumsal huzur ve barış ortamı yaratacağı varsayılır."[7]

Mustafa Kemal'in liderliği ve bir üst-ideoloji olarak milliyetçilik; radikal Aydınlanmacı, liberal, muhafazakâr ideolojileri buluşturan ve yaklaşık 20 yıllık bir kuruluş sürecinde belli başlı politik konularda uzlaştıran bir işlev görmüştür.[8] Yani aslında girişte ifade ettiğimiz Osmanlı'nın modernleşme ve reform süreci, Mustafa Kemal'in liderliğinde yeni devletin temel motivasyonu kavgasız, sınıfsız, zenginlerimizin olduğu müreffeh bir Türkiye yaratma olmuştur.

Bir Osmanlı askeri ve devlet adamı olarak Mustafa Kemal'in, ait olduğu siyasal geleneğin etkisiyle, son derece pragmatik bir siyaset anlayışı olduğunu söylemek mümkündür.

> *"Kemalist düşüncede Sosyal Darwinizm ve Lamarckçılığın etkisi olmuştur. Bu iki düşüncenin de temelinde yatan, sadece güçlü olanın "haklı"olduğu fikri, Jön Türk ve Kemalist düşünceye büyük bir etkide bulunmuştur. Sosyal Darwinizm'in içerdiği güçsüz olanın yok olmaya mahkûm olduğu, doğal ayıklanmanın bunu gerektirdiği fikri, Lamarck'ın hayatta kalabilmek için çevreye uyum sağlamanın şart olduğu fikri ile bir bütünlük olarak kabul edilip hedef "güçlü olmak" olarak konulmuştur."*[9]

Etrafında sömürgeci güçlü devletlerin varlığı bu pragmatik denge siyasetinin temel gerekçesini oluşturmaktadır denilebilir. Milli mücadele ayakta kalmak, yeni bir devlet ve muasır medeniyet hedefiyle çevreye uyum sağlayıp güçlü olması amaçlanmıştır. Bu siyasal anlayış, sosyalizm ile Ankara Hükümetinin ilişkisinde de kendisini göstermektedir.

> *"Mustafa Kemal'in Sovyet elçisi Aralov'a hitaben söylediği "Türkiye'de sınıflar yok... Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok..."*[10] *sözlerini de zikreden Ahmad, Kemalizm'in yüz yüze olduğu görevin, sınıfları ortadan kaldırmak değil, fakat eski rejimin sınıflaşma sürecini geciktiren engelleri yıkarak sınıfların gelişimini sağlamaktı" yargısına varmaktadır."*[11]

---

[7] Parla, *Kemalist*, s. 166.

[8] İlkim Özdikmenli Çelikoğlu, *"Pozitivist Cumhuriyet"te Seküler Ahlakın Gelişimive Sınırları:Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın Karşılaştırmalı İncelemesi*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 350853), s. 210.

[9] Öztürk, *Kemalizm,* s. 14.

[10] S.İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, çev: Hasan Ali Ediz, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 253.

[11] Aylin Kılıç, *"Cumhuriyetçi Erdem" Kavramı Ekseninde Türkiye'de Tek Parti Dönemi Uygulamaları* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 328620), s. 259.

Mustafa Kemal sosyalizmi, Ankara hükümetinin çıkarları için kullanmış, böylece ilerleyen süreçte sosyalist düşüncenin Kemalizm'le organik bir bağ kurmasının yollarını açmıştır. Bu durum hem sol hareketlerin kendi ideolojik hedeflerine ulaşmasını engellemiş hem de solun insan kaynaklarını yitirmesine yol açmıştır. Atatürk, I. Dünya Savaşı'ndan sonra müttefiklerin ve Sovyetlerin artık yeni bir savaşı göze alamayacaklarını hesapladıktan sonra Emperyalist blok ile Sovyet atılımın arasındaki mücadeleden yararlanması gerektiği düşünmüştür.[12] Mustafa Kemal, Sovyetlere zaman zaman yanaşmış ve Sovyetler ile arasını iyi tutma gayretinde olmuş zaman zaman ise Batı'dan taraf olmuştur. Dimitir Şişmanov'a göre:

> *"Kemalist ideoloji komünizme tamamen karşıydı. Onların esas amacı, emperyalizme karşı savaşta, halk arasında Bolşevizm'e beslenen sempatiden yararlanmaktı. Bu nedenle, bir yandan komünist ya da komünist benzeri hareketlerle işbirliği yaparken, belirli sınırı aşan burjuva eylemcilerine karşı da derhal gereken tedbirleri almıştır."*[13]

Mahmut İhsan Özgen, Mustafa Kemal'in sol ile ilişkisi üzerine şu cümleleri aktarmıştır:

> *"Resmi Türkiye Komünist Partisini kuruluşundan bir yıl önce 22 Eylül 1919'da, Mustafa Kemal Amerikan Generali Harbord'a Sivas'da şunları söylemektedir: Bolşevizm'e gelince, onun bize nüfuz etmesini önleyen dinimiz, bu doktrinin memleketimizde hiçbir şansı olmadığı anlaşılır. Türkiye'3de ne kapitalistler ve ne de milyonlarca işçi vardır. Zira bir problem de önümüze dikilmiş değildir. İçtimai nokta-i nazardan dini kaidelerimiz bizi Bolşevikliği kabul etmekten alıkoymaktadır. Hatta Türk milleti lüzumu halinde ona karşı savaşmaya hazırdır.*[14]

Mustafa Kemal, Türkiye'nin kendisine has bir yapısı olduğunu ve bu yapının Bolşeviklik'e uygun olmadığını düşünmekteydi. Bu düşüncesinde ülkenin sanayisinin olmamasının yanı sıra muasır medeniyet seviyesine ancak Batı ile ulaşılabileceği düşüncesi önemli yer kapsamaktadır. Aslında komünistler de Türkiye'nin sanayi ülkesi olmadığını kabul ediyorlar ama buna rağmen onlar "sosyalizm sisteminin Türkiye'de uygulanmayacak bir şey olduğu sonucunu vermez"[15] düşüncesindeydiler. Keza Şefik Hüsnü de *Kurtuluş Dergisi* 2. sayısında "*Yarınki Proletarya*" başlıklı yazısında

---

[12] İleri, *Atatürk*, s. 34.

[13] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 74.

[14] Mahmut İhsan Özgen, *TKP ve Organize Gençlik Hareketleri*, İstanbul: 14 Mayıs Vakfı Yayınları, 1982, s. 50.

[15] İleri, *Kurtuluş*, s. 81.

"memleketimizde büyük endüstri mevcut olmadığı gibi, tabii bunun esareti altında yaşayan bir işçi sınıfı da yoktur"[16] sözlerine yer vererek bu durumu kabul etmektedir. Ancak aynı yazıda Şefik Hüsnü proletarya kavramının tanımını çok geniş tutarak ülkede proletaryanın var olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Hüsnü, halk, memurlar, hekimler, mühendisler, yazarlar ilh… nüfus tutarının pek büyük bir çoğunluğunu[17] proletarya olarak değerlendirir.

Mustafa Kemal, Bolşevizmin uluslararası milliyetçiliğe dönüşme korkusunu[18] taşımaktaydı. Nitekim gelecek zamanda Bolşevizm, faşizmi ortaya çıkacak ve Bolşevikler uluslararası bir devrimi değil kendi çıkarlarını merkeze alacaklardı.

Mustafa Kemal, Sovyet yardımlarını kabul ederken bile, talep ettiği miktarın üzerindeki silah ve cephane tekliflerini geri çevirmiş, kendi ordusunda olumsuz propagandaya sebep olabileceği için Kızılordu'dan yardım almayı kesinlikle reddetmiştir.[19] Mustafa Kemal ve arkadaşları sosyalizmden olabildiğince kaçınmış, devletçiğe yapılan sosyalizm yakıştırmasından hoşlanmayarak "Mutedil" devletçilik terimini kullanmışlardır."[20]

Genel olarak bakıldığında Mustafa Kemal'in Sovyetler ve Komünizm hakkında kafasının çok net olduğunu söyleyebiliriz. Milli mücadele esnasında Sovyetlere zaman zaman ihtiyaç duyulup yardım istense de onun ve arkadaşlarının dünyasında ve yönetim biçiminde komünizme yer yoktur. Bunu arkadaşları da kendisi de farklı zamanlarda farklı yerlerde dile getirmiştir. "Mustafa Kemal'in ve diğer yetkili kişilerin söylemlerinden de izlenebileceği gibi Ankara hükümeti, Batılı devletlerle uzlaşma ve işbirliği arayışı içindedir. Yeni Türkiye için yer alınması istenen, beklenen, çabalanan yer Batı blokudur; ..."[21]

---

[16] İleri, *Kurtuluş*, s. 95

[17] İleri, *Kurtuluş*, s. 97.

[18] Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1970, s. 32.

[19] Magdeleine Marx, *1921 İstanbul - 1922 Ankara*, çev: Ahmet Şensılay, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2007, s. 25.

[20] Necmiye Yıldız, *1923–1930 Yılları Arası Türkiye'nin Devletçilik Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 240106), s. 30.

[21] Özay Göztepe, *Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi: Halkçılık, Laikçilik, Batıcılık, Milliyetçilik (1918-1938)*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2008, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 229296), s. 52.

Bağımsızlıktan sonra yerini Batı bloğu olarak belirleyen Türkiye için artık komünizm ile mücadele devri başlamıştır. Necip Hablemitoğlu'na göre Türkiye'de Marksist teşekküllerle mücadelede galip çıkan Atatürk, esasların bizzat tespit edip tatbikini gerçekleştirdiği stratejisiyle çığır açan Batı'nın ilk devlet adamı olmuştur.[22]

Peki nasıl olur da komünistler kendi davalarını bırakıp Kemalizm'in saflarına geçtiler sorusuna vereceğimiz yanıt temel ilkelere bakış açıları olacaktır. Bu bakış arasındaki farklar tarafları birbirine yakınlaştıran ve uzaklaştıran şey olarak karşımıza çıkacaktır.

3.1.1 Laikliğe Bakışta Farklılıklar

Ekonomik durum dinin toplum ve siyasetteki yerini belirleyici bir unsurdur. Ülkenin içinde bulunduğu geri kalmışlığı akıl ve fen ile aşma düşüncesi dindeki hurafelerden arınma çabalarını beraberinde getirmiştir. İslam'ın bir tembellik dini olmadığı, insanın her daim aklını kullanması ve çalışması gerektiğinin altı çizilmiş ve buna yönelik devlet eliyle çeşitli adımlar atılmıştır. Her ne kadar ana fikir bu olsa da uygulama safhasında dinin özünün ve hurafelerin ne olduğu sorularına verilen farklı yanıtlar tartışmaların kaynağı olmuştur.

Mustafa Kemal'in dine dair farklı zamanlarda farklı söylemlerini görmek mümkündür. İçinde bulunulan şartlar bu söylemlerin içeriğini belirlemiştir. Milli mücadelenin öncesi ve sonrası, Lozan Antlaşması sonrası söylemlerdeki farklılıkların belirginleştiği dönemlerdir. Atatürk'ün yol arkadaşları ve II. TBMM'deki koltuk durumunun da bu farklılığa etki ettiği kanaatini taşımaktayız. "Milli Mücadele yıllarında İslam'ı ve hilafeti müdafaa eden, İslam'a ve Allah'a olan inancını açıkça ifade eden, söylemlerinde dinî terimleri sıkça kullanan Atatürk, zaferden sonra Batıya yönelmiş ve Batının pozitivist, materyalist, evrimci dünya görüşünden etkilenmiştir."[23]

Taha Parla'ya göreyse:

---

[22] Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadele'de,* s. 20.

[23] Erol Şimşek, *Atatürk Dönemi Din-Siyaset İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 363303), s. 134.

"Atatürk çeşitli dini kurumları, siyasi güç odakları olmasınlar diye kaldırmıştır. Atatürk'ün, kendi beyanlarına göre, genel olarak dinle ve doğru İslamiyet'le -bütün sadeliği ile- İslam diniyle davası yoktur. İtirazı yapay, boş dinsel inanç ve geleneklere, hurafelere ve cehaletedir. Sekülarizmi, ateistliğe ve din-karşıtlığına varan bir sekülarizm değildir. Laikliği de dinin siyasete başkaları tarafından sokulmasını önlemek isteyen, din öğretimini milli eğitim sistemi içindeki okullardan çıkaran (ki çok önemlidir), ama din öğretiminin devletin denetim ve gözetiminde ve devletçe yetiştirilecek aydın din adamlarınca halka verilmesinde de sakınca görmeyen bir laiklik biçimidir."[24]

Yine Parla'ya göre, "Atatürk'ün söylevlerindeki İslamiyet'le ilgili tutum şudur: "en son ve gelişkin din olan İslamiyet, "ara-tarihindeki" yozlaşmalardan ve hurafelerden arındırılır ve çağdaşlaştırılırsa, halka ahlaki ve vicdani planda doğru yolu gösterir."[25] Tabii ki Atatürk'ün din üzerine yaptığı yorumlar çok fazla tartışmayı beraberinde getirmektedir ancak konumuz itibariyle genel iki yaklaşımı burada paylaşmamız yeterli olacaktır.

Bu iki yaklaşımı esas olarak ortaya konan uygulamalara bakıldığında, "Cumhuriyetin laiklik siyaseti önceki dönemle bir devamlılık ilişkisi içerse de çok daha radikal, kararlı ve belirleyici bir adım olmuş, II. Meşrutiyet'teki Batıcı grubun ancak "rüya" olarak tasavvur edildiği şeyleri hayata geçirmiştir."[26] Rüya olarak tasavvur edilen bu davranışlar komünistlerin Atatürk'e destek vermesinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

Aydınlık çevresinin yayını olan *Kurtuluş*'un 1. Sayısında Meşihat Dairesinde Ahlak Komisyonunun kurulması, ahlakın bozulmasından dolayı ihtiyaç ve zaruret olarak görüldükten sonra, Ahlak Komisyonu müthiş zaruretin önünü almak için şimdiden kadın ve erkek proletaryaya iş bulursa ahlaksızlığın olağanüstü gelişmesini engellemiş olur[27] düşüncelerini paylaşmışlardır. Onlara göre dünya ahlakı ile sermaye arasında sıkı ilişkiler vardır ve ahlaksızlığın bu kadar artmasına sebep doğrudan doğruya sermaye ve sınıf ayrılıklarının etkisidir.[28] Ahlaksızlığa, özellikle fuhuş ve aldatma[29] örnekleri verilmiş olması dikkate değer bir husus olarak görülebilir.

---

[24] Parla, *Kemalist*, s.271.
[25] Parla, *Kemalist*, s.259.
[26] İlkim Özdikmenli Çelikoğlu, *Pozitivist Cumhuriyet,* s. 210.
[27] İleri, *Kurtuluş*, ss. 89-90.
[28] İleri, *Kurtuluş*, s. 90.
[29] İleri, *Kurtuluş*, s. 90.

Türkiye Sosyalist Fırkası ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasında yer alan Sadrettin Celal, I. Dünya Savaşı sona ermeden önce, kitleleri çağdaş hayata hazırlamak maksadıyla, ananevi yönelişleri tamamen yok etmek için geniş bir laik öğretim sisteminin kabulünü ileri sürmeye başlayan bir kişi[30] olarak tanımlanmıştır.

Komünistler, dine dair farklı yerlerde ve zamanlarda görüş bildirmişlerdir. Ancak TKP'nin 1926 Viyana Konferansında, komünistlerin din hakkındaki görüşlerine ve laiklik eksenindeki uygulamalara ilişkin düşüncelerine burada yer vermek, 1927 Tevkifatına yakın olması nedeniyle daha uygun olacaktır.

Viyana Konferansında, komünistlerin din ve hakkında görüş farklılıkları göze çarpmaktadır. Bir kısmı "Kemalizm'in eylemlerine yön veren radikal söylemden cesaret alarak onu daha da keskinleştirmeyi, doğa bilimlerine ait bilgileri de yaygınlaştırarak (muhtemelen Darwin ..vs kastedilmektedir) din düşmanı bir propagandaya girişilmesini savunmaktadır (Nâzım, Halim[31]).[32] Bir kısmı ise, Balya delegesi Mehmet ve Adana delegesi Şamil, ateist tavrın oluşmasının tamamen işçideki politikleşmenin doğal sonucu olarak görülmesi ve asla zorlanmaması gerektiğini belirtmektedir.[33] Şefik Hüsnü ise "toplumsal ölçekte takınılacak tavrın, laikliği aşmaması gerektiğini düşünmektedir; gelişen üretim ilişkilerinin tıpkı diğer bağımlı ülkelerde görüldüğü gibi, dini tabuları zamanla aşındıracağı görüşündedir."[34]

Dine dair farklı görüşleri olmakla beraber uygulama biçimleri arasında da farklar görülmektedir. Bir kısmı değişikliklerin tepeden baskı ile uygulanarak insanları dinin dışına çıkarmayı savunurken bir kısmıysa insanların kendi iradelerine saygı gösterip kendilerinin 'doğru yolu' bulmaları gerektiği savunmuşlardır.

---

[30] Harris, *Türkiye'de*, s. 50.

[31] Hasan Ali Ediz, Halim takma ismini kullanmıştır.

[32] Sinan Dervişoğlu (çev.), *Türkiye Komünist Partisi 1926 Viyana Kongresi*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, s. 18.

[33] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 18.

[34] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 18

Halkın laiklik adına yapılan değişikliklere tepkilerinin yer verildiği raporlardan özetle TKP'liler şu yorumlarda bulunmuşlardır:

> *Halim (Hasan Ali Ediz); "…bugün Türkiye'de de genç Türk burjuvazisinin din aleyhtarı bir cereyanı vardır. Bundan istifade etmeli ve fikirlerimizi neşretmeliyiz." Şamil "şimdi bunun sırası değil" derken Mehmet, "eğer biz din meselesini mevzubahis edecek olursak etrafımızda çok az kişi bulabiliriz. …Şapka meselesi aleyhinde amelede esasen bir cereyan vardır. Bunu takviye etmemeliyiz. Mesela tarih-i İslamı tahlil etmek lazım. Ben kendim iki senelik komünist olmama rağmen dindardım. Amele kendi kendisine dinsiz olmalıdır." Nazım (Nazım Hikmet), "…biz din aleyhinde propaganda yapamayız kelimesi bizim için varit değildir. Biz bunu düşünmemeliyiz. Rus köylüsü bizim köylüden çok daha dindardı. Fakat Lenin ve arkadaşları bunun hakkında doludizgin gitmişlerdir." Ferdi (Şefik Hüsnü) bu hususta doğrudan Nazım Hikmet'in ismini anarak "Laiklik kesin olarak din aleyhinde ve halktaki din hakkındaki kanaatleri sarsacak bir şey değildir. Bu hükümetin din işlerine karışmaması demektir. Şefik Hüsnü, aynı konuşmanın devamında özetle "sömürge ülkelerinde Müslümanların dinsizliğe doğru gittiklerini ve Afrika'da Müslümanların şarap ve domuz tüketimlerini örneklik olarak söylemeli ve göstermeliyiz."*[35]

Rapordan anlaşılacağı üzere TKP'de söz sahibi kimseler İslam'ın karşısında kendilerini konumlandırmışlardır. Sonuç olarak cumhuriyet kadrolarının diğer alanlarda görüleceği üzere dine yaklaşım biçimlerinin de hedefi "Türkiye'nin devlet ve toplum olarak Batıya intibakını sağlamak, İslamî dünya görüşünün yerine, ulusçuluğu ve laikliği yeni Türk toplumunun temeli durumuna getirmek, yani Türk toplumuna din kimliği yerine millet kimliğini aşılayarak ulus-devlet inşa etmek."[36] şeklinde olmuştur. Komünistlerinse laiklik hususunda yaklaşımları aşağıdaki gibi olmuştur.

> *"TKP içinde bu konudaki iki farklı görüş ortaya konulmaktadır. Birincisi, bugüne kadar varlığı sürdüren pro-Kemalist tavır olup, bu dönüşümlerin dinin ve taassubun belini kıracağını, dolayısıyla halkın çoğu karşı çıksa bile desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğeri ise… bu değişimlerde Kemalistlerin amacı, Avrupa'ya Türk toplumunun Batılılaştığı imajını verebilmektir…TKP sonuç olarak aldığı kararda, bunların gerçekten 'devrimci açıdan hiçbir olumlu sonuç olmadığını' kabul etmekle birlikte, 'halkın tepkisinin de çok fazla olmadığı' gerekçesiyle 'pasif onaylama' tavrıyla yetinmiştir."*[37]

[35] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 101.
[36] Şimşek, *Atatürk Dönemi,* s. 92.
[37] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 19.

3.1.2 Cumhuriyete Dair Farklılıklar

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş zamanlarında "devleti çöküşten nasıl kurtarırız?" sorusu İslamcılık, Ümmetçilik ve Milliyetçilik düşünce akımlarını meydan getirmiştir. İmparatorluğun doğal sınırları, imparatorluk içerisinde yaşayan halklar ve bu halkların inançları, siyasi faaliyetleri bu düşünce akımlarının doğal kaynağını oluşturmaktadır. Bu düşüncelerin taşıyıcıları olarak Genç Türkler ön plana çıkmış, bu hareket daha sonra İttihat ve Terakki Partisi olarak yaşamına devam etmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası imparatorluk dağılmış ve Anadolu düşman işgaline uğramış, verilen Milli Mücadele sonucunda yeni bir devlet ilan edilmiştir. Fransız İhtilali'nin etkisiyle yeni devletin bir ulus devlet olmasını düşünen kadrolar, yeni yönetim biçimi olarak da cumhuriyeti düşünmüşlerdir. Bu kadrolar tarafından Cumhuriyet, ortak yarara yaptığı vurguyla, imparatorluk mirasının zorluklarını aşabilecek bir yönetsel yapı modeli olarak görülmüştür.[38] Cumhuriyet Halk Fırkasına parti programlarına bakıldığında da, Cumhuriyet, ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenli şekilde temsil ve tatbik eden devlet biçimi olarak niteleniyor.[39] Ancak cumhuriyetin yönetim biçimi olarak seçilmesinde farklı düşünceler de söz konusu olmuştur. Plaggenborg'a göre Cumhuriyet, "hem dış politika açısından hem de ülke içinden kaynaklanan sebeplerle zaruretti, …"[40]

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet ile ilgili olarak düşüncelerini:

> *"… bu tarz-ı idare bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü biz ne Bolşevikiz ne de Komünist; ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız. Hülâsa bizim şekl-i hükûmetimiz tam bir demokrat hükûmetidir. Ve lisanımızda bu hükûmet 'halk hükûmeti' diye yadedilir"*[41]

şeklinde ifade etmiştir. Halk hükümeti vurgusunun milli ve dini söylemlerle vurgulanmış olması önemli bir ayrıntıdır. Bolşevikliğin, dolayısıyla komünizmin milli ve dini değerlerden uzaklaştırması gibi bir

---

[38] Kılıç, *Cumhuriyetçi Erdem,* s. 373.
[39] Taha Parla, *Kemalist*, s. 37.
[40] Stefan Plaggenborg, *Tarihe Emretmek*, çev: Hulki Demirel, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 110.
[41] Parla, *Kemalist*, s. 273.

durumun varlığı ya da algısı söz konusuydu denilebilir mi bundan emin değiliz.

Komünistlere geldiğimizde ise onlar çok başka düşünmektedirler. Demokrasinin bir kandırmaca olduğunu farklı zeminlerde ifade etmişlerdir. Komünistler endividüalizme (ferdiyetçiliğe) (bazen bunu liberalizm olarak da ifade ederler) doğrudan karşıdırlar. Bunu Kurtuluş dergisinde çeşitli yazı ve çevirilerde okuyabiliyoruz. Burada karşı olmak cümlesi bu karşıtlığın en hafif ifadesi olarak okunabilir. Ethem Nejat'a göre, "proletaryayı acınacak durumda bırakan hükümetlerin liberal sistemlerinden kuvvet ve kudret alan burjuvazidir. Endividüalizm başlıca sömürgecilikti."[42] Ethem Nejat'ın aynı yazısında demokrasiye yaklaşımı Mustafa Kemal'in siyaset dünyasıyla taban tabana zıttır. "Burjuvazinin parlak ve kazandırıcı bir kelimesi olan demokrasi de kendilerini insanlığın kurtuluşa lâyık sınıfı sayarak ve proletaryanın ağzına bir parmak bal çalarak yeni ekonomik faaliyetinde devam eder."[43] Ona göre, demokrasi ülkeyi felaketten kurtaramaz, ancak sosyalizm dünya kuvvetlerine karşı varlık gösterebilirdi.

Nazım Hikmet'e göre Kemalizm'in bidayette halka nisbi bir demokrasi vermesi, burjuvazinin derebeyliğe karşı mücadelesinde düşmanlarını ezinceye kadar kitlelere biraz demokrasi vermesi gibidir. Kemalizm de düşmanları imha ettikten sonra diktarorasını kurarak hakimiyetini sürer.[44] Yani bu demokrasi iktidarı tam olarak ele almak için geçici şirin gözükme çabasıdır.

Şefik Hüsnü'nün yazılarına bakıldığında ise, işçi ve köylünün Cumhuriyetperver olduğu bu yönetim biçiminin eski yönetim biçiminden iyi olduğu yorumu çıkarılmaktadır.[45] Yazılarında işçinin ve köylünün Cumhuriyeti benimsediğini dile getiren Şefik Hüsnü, işçilerin sözcülüğünü yapıyor gibi görünerek kendi görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> *"İrtica ve mürteci şeriatçılara karşı açılan mücadelede en ön safta işçiler, memlekette Cumhuriyetin kuvvetli bir surette yerleşmesi ve*

[42] İleri, Kurtuluş, s. 147.
[43] İleri, Kurtuluş, s. 148.
[44] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 49.
[45] Şefik Hüsnü, *Şefik Hüsnü Yaşamı Yazıları Yoldaşları*, haz. Hasan Basri Gürses, İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1994, s.167

köylünün kurtulması için şeyhlerin, ağaların, murabahacıların, derebeylik ve eşraf tegallübünün kökünden kırılması ve bütün Kurun-u Vustai teşkilatının mahvını istiyor".[46]

Yalnızca Mustafa Kemal Atatürk'ün değil dönemin ileri gelenlerinin almış olduğu eğitim formasyonunu düşündüğümüzde, pozitivist ve korporatist bir yönetim anlayışının komünizm gibi ülke gerçekliğine uymayan bir yönetim biçimini benimsemesinin mümkün olmadığı çıkarılacak sonuçtur. Komünistler açısından ise demokrasi, Kemalistlerin halkı kandıracak bir aracı olarak yorumlanmıştır.

3.1.3 Milliyetçiliğe Dair Farklılıklar

İmparatorluk dağılmadan evvel son olarak milliyetçilik akımına sarılmıştı. Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ulus devletler milliyetçiliğin kaynağını teşkil etmektedir. I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerse milliyetçiliği yeni devletin önemli bir parçası ve ideolojisi haline getirerek bir ulus devlet yaratılmak istendi. Ancak Türkiye Cumhuriyeti ulus devlete ne kadar hazırdı sorusu burada akla gelen temel bir soru olmaktadır. Savaştan sonra bakıldığında "… Türkiye artık bir Anadolu devleti olmuş ama etnik ve dinsel bakımdan hâlâ homojen bir siyasi topluluk değildir. Oysa, Türk milliyetçiliği, siyasî bir proje olarak, bir türdeşlik varsayımı ya da savı üzerine kurulmuştu."[47] Dolayısıyla önce bu türdeşliği sağlamak üzere adımlar atılmıştır.

Atatürk'ün söylemlerinde millilik ve yerlilik vurgusu her zaman mevcuttur. Bu vurgu hayatın ve devletin her alanında kendisini göstermektedir. Atatürk, "…'milli eğitim programı'nın 'eski dönem hurafelerinden ve doğal niteliklerimizle hiç de ilişkisi olmayan yabancı düşüncelerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden uzak, milli ve tarihi karakterimize uygun' olması gerektiğini"[48] söylemektedir. Atatürk, bir yandan ilerlemeci anlayış ile hurafelerin önünü kapatmaya çalışırken bir yandan da milli değerlerin kaybedilmemesi millet olarak kendisini var eden öğelerin yitirilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Onun bu özgünlük arayışı

---

[46] Hüsnü, *Şefik Hüsnü*, s. 183.
[47] Parla, *Ziya Gökalp*, s. 22.
[48] Parla, *Kemalist*, s. 293.

ifrat ve tefrite karşı orta yolcu olmasını zorunlu kılmaktadır. Komünizm ile beraber bu orta yolun kaybedilmesi söz konusu olabilmektedir. "Kemalist milliyetçilik ve milli eğitim ideolojisi, bilim ve teknoloji/ konusunda Batı ve çağdaş uygarlıkçı ama kültür konusunda evrenselci değil ve Gökalp'in 'hars ve medeniyet'çiliğinden daha dışa kapalıdır."[49]

Komünistlerin İstanbul'a gelen yüz bin Rus mültecisine yönelik olumsuz bir tavırları söz konusudur. *Kurtuluş* dergisinin 5. sayısının arka kapağın iç sayfasında muhacirleri asalak yaşamayı hak bilen bu güruhun İstanbul için yeni bir bela olacağını ifade ettikten sonra onlar yüzünden pahalılık artacak, mesken kiraları yükselecek, açlık çoğalacak[50] diyerek eleştirmişlerdir. *Kurtuluş* dergisinde 1. Dünya Savaşı'nın sebebi olarak kapitalist idare tarzı ve nasyonalizm-milliyetçilik[51] gösterilir. "Her memleketin kapitalist burjuvazisi öteki memleket burjuvaları zararına büyümek, zenginleşmek, özellikle dünyaya hakim olmak istiyor. (Emperyalizm) dedikleri olay bundan ibaret."[52] Mustafa Kemal'in hedefi ise hem ulus yaratmak hem de milli bir burjuvazi yaratmak. Dolayısıyla çok ciddi bir anlayış farkı söz konusudur. Türkçülük hakkında sosyalistler düşüncelerini şu şekilde açıklar:

> *"Başlangıçta halkçı bir akım olarak doğup yeni bir uygarlık yaratmak iddiasıyla ortaya çıkan Türkçülük akımı daha sonra kültür ile uygarlığı ayırarak, Avrupa'dan yalnız pozitif bilgileri, denemeye dayanan fenleri, bilgi metotlarını alıp ekonomiyi, hukuku, ahlâkı milli kültürden saymak suretile ihtiyacımıza uygun olarak özel sistemler kurmaya özendi. Fakat yıllar geçti, hâlâ müçtehitler bekliyoruz."*[53]

Sosyal yapıdaki değişimlerin bir bütün olduğunu bir şey değiştiğinde ona bağlı olarak tüm her şeyin değişmesinin kaçınılmaz olacağına düşünen sosyalistler için böyle bir düşünce makul görünmemektedir.

1926 Viyana Konferansı notlarında Komünistler Musul meselesinde İngilizlerle anlaşmayı Misak-ı Milli'ye ihanet olarak yorumlamışlardır. Bunun nedeni olarak ülke içerisinde yürütülen politikaların halkta memnuniyetsizliğe yol açması ve halkın kendilerine bu yüzden destek

---

[49] Parla, *Kemalist*, s. 294.
[50] İleri, *Kurtuluş*, 234.
[51] İleri, *Kurtuluş*, 231.
[52] İleri, *Kurtuluş*, 231.
[53] İleri, *Kurtuluş*, s. 67.

vermeleri hususunda emin olamadıklarını ifade etmişlerdir. Musul meselesinde, (…) bir iç harbin alevlenmesinden korktukları içindir ki, büyük feragatlerde bulunarak, hududu olan ülkelerle işleri yoluna koymak için acele ettiler."[54]

Komünistlere göre, edebiyat, müzik, estetik gibi unsurlar, iklimlerin hasletleri, karakterleri ile orantılıdır, enternasyonal olamaz. Onlar için bir Türkiye mimarlığı, bir Türkiye edebiyatı, bir Türkiye müziği daima vardır ve olacaktır. Milliyetçi şair: "Ey milletim uyan!" dediği zaman savaş, askerlik, zafer, kan, kavga, başka uluslara husumet öğütler ve (Kalbler Türklüğün aşkile çarpar, yok bize başka yar; elde süngü, kalbde Tanrı, biz dünyaya hakim olmak isteriz –Türk Ocağı marşından-) terennüm eder."[55]

> *"Oysaki sosyalist şair böyle istemez, böyle yazmaz, böyle hisle teganni eylemez. Nemize gerek, bir azınlığın debdebe ve mutluluğu için savaşan, zaferden, kavgadan, kandan, husumetten neden söz edelim? …Sosyalist· şair Türk edibi gibi dünyaya hakim olmak davasında değil." "Bizim edip kendi memleketinin diliyle, nezahetiyle, ikliminin duygu ve uslûbu ile harap ve mutsuz memleketi için feryad eder."*[56]

Komünistler her ne kadar enternasyonalist bir düşünce yapısında olsalar da başta Mustafa Suphi olmak üzere birçoğunun milliyetçi bir geçmiş vardır[57]. Türkiye Halk İştirakiyyun Partisi'nden Zeynullah Nevşirvanov (Zenon) Ethem Nejat için bir "milleyetperver olduğu halde, sosyalizm ve komünizm hareketlerine karışmış bir 'yabancı' nazarıyla bakabilmek ihtimalinden Ethem Nejat'ı uzak tutmak istiyoruz"[58] cümlelerini kurmuştur. Yabancıdan kastın metnin bütünlüğüne bakıldığında ajan olarak okunduğu yorumunu çıkarmak mümkündür. Aslında burada önemli olan bir husus Türkçü bir geçmişi olan Ethem Nejat'ın arkadaşlarıyla olan entelektüel tartışmalarının arkadaşlar üzerinde tesiri ne olmuştur. Erken dönem komünist

---

[54] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 166-167.

[55] İleri, *Kurtuluş*, s. 161.

[56] İleri, *Kurtuluş*, s. 161.

[57] Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisinde yer almış olan "Mehmet Vehbi Sarıdal ve Nurullah Esat Sümer Türkiye'nin modernleşmesine ilgi duyan ileri milliyetçi olarak vasıflandırabileceğimiz kimselerdi ki sonraları Kemalizm'e eklemleneceklerdi. içinde Harris, *Türkiye'de*, ss. 52-53.

[58] Burhan Tuğsavul, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları* İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004, s. 112.

hareketlerde bir çok insanın milliyetçi geçmişe sahip olması komünizmden Kemalizme geçişi kolaylaştıran bir unsur olarak değerledirilebilir

Devletçilik bahsine geçildiğinde görülecektir ki komünistler, Kemalistlerin ekonomiye dair tutum, davranış ve çıkar ilişkilerini eleştirirken kurduklarını cümleler "milli" olmalarına rağmen ile başlayacak yahut içerecektir.

3.1.4 Devletçiliğe Dair Farklılıklar

Osmanlı yıkılıp yerine Cumhuriyet kurulmasıyla beraber ortaya çıkan tabloda bir burjuva sınıfı, sanayisi ve işçisi neredeyse yok denecek kadar azdı. Yatırım ve üretim yapacak araçlardan yoksun bir durum söz konusudur. Modern bağımsız bir devletin üretimsiz ayakta kalması mümkün değildi. Özel sektör üretim yapacak nitelikte olmadığından geriye devletin üretime katılması kalmaktadır. Türkiye'de devletçiliğe dair yaygın söylem bu şekilde olmuştur ki bu söylemin oluşmasında devletin üst kademesiyle ilişkili olan ve devlet yönetiminde bulunan kimselerin ifadeleri de zemin oluşturmuştur. Bu bölümü ele alırken cumhuriyet kadrolarının amacının bir burjuva sınıfı yaratmak olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.

Atatürk'ün devletçilik ilkesi, esas itibarıyla bir kalkınma modeli olup, katı bir ideoloji olarak algılanmamalıdır.[59] Kuşkusuz bu yorum devletçilikten burjuva oluşturulmasının temel hedef olmasını göstermektedir. Cumhuriyetin yönetici kadrosu, Batının gücünün Kapitalizm'den geldiğine inanmaktaydı. Bu nedenle güçlü bir burjuvazi (orta sınıf ya da özel teşebbüs) kalkınmanın motoru olarak düşünülmüştü.[60] Necmiye Yıldız yine kendi tezinde Devletçiliğin tercih edilme nedenini şöyle açıklamaktadır: "batı tipi toplum oluşturma çabaları batının uzun bir zamanda geçirdiği aşamaları çok çabuk atlatmayı gerektirdiğinden bazı kısa yollar arandı ve bulundu. İşte bu kısa yollardan en önemlisi de "Devletçilik politikasıydı."[61]. Esasında liberal bir politika benimseyen Cumhuriyet kadrolarının devletçiliğe geçişine 1929'deki dünya ekonomik buhranı neden olmuştur. Dolayısıyla komünistlerin temel

[59] Necmiye Yıldız, *1923–1930 Yılları* s. 34.
[60] Yıldız, *1923–1930 Yılları*, s. 14.
[61] Yıldız, *1923–1930 Yılları*, s. 14.

eleştirileri erken dönem için kabul edilebilir olmakla beraber 1929 sonrası devletçi ekonomik modele nasıl yaklaştıkları özel bir çalışmadan sonra ortaya konulabilir.

Atatürk'ün ekonomik model olarak komünizmi benimsemediği, Sovyet tecrübesinin hemen yanında olmasına rağmen aklında yönetimsel olarak böyle bir model olmadığı, ifadelerinde çok açık ve nettir.

> *"Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kollektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete eriştirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir."*[62]

Kurtuluş dergisinde yer alan yazılara baktığımızda ülkenin yabancı sermaye tarafından "işgal" edilmesine karşı olduklarını bildirdiklerini görülmektedir. Bu davranış biçiminin bir sömürü olduğu ve ülkeyi esarete sürüklediği ifade edilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni bir burjuva oluşturmaya çalışması ülkenin ekonomik durumu ele alındığında yabancı sermayeyi kaçınılmaz kılıyordu. Çatışma kaynağı oluşturacak en büyük alan burasıdır. Komünistlerin bu hususta çok ciddi eleştirileri olmuştur. Bir burjuva sınıfı yaratılacak diye kamu rantının bazı kişi ve kurumlara pay edilmesini eleştirmişlerdir.

Kemalistlerin burjuva ile olan ilişkileri 1926 Viyana Konferansında detaylıca ele alınmıştır. Vedat Nedim Tör, konferansta "Türk burjuvazisinin yegane istismar menbaı yerli ameledir. Binaenaleyh ameleye karşı yapılan tazyik iktisadi inkişafların bir neticesidir."[63] Konferansta Halk Fırkası üyeleri ve ileri gelenlerinin Adana'da hem sanayide hem de tarım üretiminde ortaklıklarından, sahipliklerinden hatta zorla mal sahibi olmalarından, halkın zorbalıktan şikayetçi olduğu bankalardan aldıkları borçlardan haksız kazanç sağlayan zorbalar olduğu raporlanmaktadır.[64]

---

[62] Yıldız, *1923–1930 Yılları*, s. 33.
[63] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 50-51.
[64] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 66-69.

1926 Viyana Konferansındaki notlara göre köylüden alınan vergiler hakkında, vergilerin esasında değişmediği doğrudan vergilerin yerini dolaylı vergilerin aldığını, yeni vergi sisteminin dolaylı bir vergi sistemi olduğu yorumlarında bulunulmuştur.[65] Viyana Konferansında ülkedeki ekonomik durum aşağıdaki gibi raporlanmıştır:

> *Halkın içtimai tabakalarında derin bazı tahavvülat ve yeni teşkilat 2) Geniş kitle memnuniyetsizliği husule gelmiştir. 3) Umulan netayicin de zuhur edemeyeceği anlaşılmaya başlanmıştır." Bu derin tahavvülatlar: Hükümetin müzaharetini gören bu sayede banker, tröstcü, fabrikatör, ilh, kesbiyle mümtaz bir tabaka teşekkül etmiş bunların büyük çoğunluğu askerden yetişmedir. Yeni inhisar idarelerine ve yeni vergi ikdamına (?) bürokrat sıfatıyla atamaların yapılması ve bürokratik bir sınıf oluşmaya başlamıştır. Geniş kitleler olumsuz etkilenirken cüzi kitleler menfaat sağlamışlardır. Enflasyona oranla maaş iyileşmeleri yapılmamıştır. "Yeni iktisat sistemi tüketimi azaltmış bu da esnafın ürünlerini ve kazancını azaltmıştır. Teftiş ve tecziye usulü, defter tutma usulü ve umumiyetle şehir vergiler usulü nedeniyle esnaf gayrı memnun bırakılmakta bu yüzden mühim miktarda dükkanlar kapanmaktadır. Bu köylerden şehirlere akını da durdurmuştur. Köylü ve tüccar yaratılan yeni sınıfın ve yeni ekonomik düzenin sıkıntılarını yaşamaktadır. Yabancı sermaye ülkeden kaçmakta köylü ürettiğini ihraç edememiş, mahsülü elinde kalmış bu da beraberinde hem üretimi azalmasına neden olmuş hem de beraberinde birçok sıkıntıyı getirmiştir." Amele sayısı artmakla beraber yeni burjuva şuurlu olarak amelenin zaid kıymetlerinden mümkün olduğu kadar sermaye terâküm ettirmeye gittikçe miktarı artan ameleyi insafsızlığın derece-i imkâniyle istismara karar verdiği muhakkaktır.*[66]

Ekonominin bu derece kötü olarak resmedildiği raporda sonuç olarak sermayeye ihtiyaç duyulup yabancılardan borç alınmak durumunda kalındığı aktarılmıştır. Komünistler, Kemalistlerin emperyalist sermaye ile bir uzlaşma yapma gerekliliği sorusunu aştıklarını, uzlaşmanın zorunluluğunu kabul ettiklerini ifade ettikten sonra, milliyetçilerin son kaygısının, bu işbirliğinin bedelini mümkün olduğunca az ödeme ve milli istiklalin zaruretleri ile uyumlu bir tarz arama isteğinden ibaret[67] olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Komünistlere göre Kemalistler milli sermayenin teşekkülü gayesi gütmesine rağmen pratikte, iktisadi sahada Kemalist hükümetin tüm gayretleri, genç Anadolu burjuvazisinin küçük bir tabakasının ani zenginleşmesinden başka

[65] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 109.
[66] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 109-115.
[67] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 133.

bir sonuç vermedi ve bu da emekçilerin ve orta sınıfların tümünün yıkımı pahasına gerçekleşti.[68]

Komünistlerin tüm bu söylemlerinden sonra 1923-1929 arasında ekonomiye ilişkin, Yıldız'ın tezindeki özel teşebbüs kısa yoldan zengin olmayı, sanayici olmaya tercih etti[69] tespiti, belki de eleştirilerin temel nedenini oluşturmaktaydı. Kemalistlerin devletçiliğe geçişinde bunların yanı sıra 1929 Ekonomik Buhranı da etkili olmuştur. Hatta bu buhran belki de kuruluşundan 1929'a kadar olan sürede ekonominin defolarını da göstermiş olma ihtimali dahilindedir denilebilir.

3.1.5 Halkçılığa Dair Farklılıklar

Pozitivist dünya görüşünden beslenen Cumhuriyetin kurucu kadroları için halkçılık, ulus-devletin gereği olarak görülmekteydi. Toplum birbiriyle uyumlu biçimde iş bölümü yapacak ve uyum içerisinde kalkınma gerçekleştirecekti. Ancak halkçılık fikrinin zaman içerisinde bir anlam kaybına uğradığı yahut zaman içerisinde kendisine farklı anlamlar yüklendiği anlaşılmaktadır. Başlangıçta kuvvetin, kudretin ve hakimiyetin doğrudan halkın elinde olduğu bir halkçılık hedeflenirken gelinen noktanın çok farklı olduğu ifade edilmektedir.

> *"Tek Parti Dönemi halkçılığının siyasal boyutu yine cumhuriyetçilik ilkesinde ve ulusal egemenlik kavramıyla ifade edilmiş, ancak önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve sonra da Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri sonrasında yerleşen tek parti döneminin halkçılığı, çoğulcu bir siyasal rejime izin vermeyecek bir tarzda formüle edilmiştir. Başka bir ifadeyle, aslında 1922'den itibaren şekillenmeye başlayan, ancak Tek Parti iktidarı ile konsolide edilen ikinci aşamada halkçılık, sınıf mücadelesini reddeden, son kertede egemen sınıfların çıkarlarını korumaya yönelik bir söylem haline gelmiştir."*[70]

Komünistlerin yayın organı olan *Kurtuluş* dergisinde dünyada yayılan komünizmden bizim de etkilenmekten kaçınamayacağımız, ifade edilmiştir. Komünistlerin bu anlamda, "sosyalizmi yalnız nazari olarak incelemek de yetmez. Sosyal yapımıza uygulama hususunda bir takım içtihat ve kanaatlerin gelişmesine ihtiyaç vardır ki, bu da sosyal durumumuz iyice tespit edildikten

[68] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 161.
[69] Yıldız, *1923–1930 Yılları*, s. 31.
[70] Kılıç, *"Cumhuriyetçi Erdem"* s. 260

sonra elde edilir"[71] düşüncesine sahip olmaları ve bunu derginin ilk sayfalarına taşımaları dikkate değer bir husustur zira tepeden üstenci bir bakıştan ziyade sosyal ihtiyaçlar esas alınmaktadır. Sosyalistler derginin 5. sayısında, bir röportajın girişinde "sosyalizm akımını incelemek memleketin ihtiyaç kabiliyetine göre özel rengini vermeğe çalışan dergimiz…" diye sosyalizmin ihtiyaçlar dâhilinde tatbik edilmesi hususunu tekrardan ifade etmişlerdir.

Cumhuriyet kadrolarının önde gelen isimlerinden Şükrü Kaya'ya göre halkçılıkla hedeflenen "toplumsal sınıflar arasında yer alan feodal sınıfın ayrıcalıklarına son vermek ve kültürel temellerini silmekti."[72] Ancak Kılıç'a göre, halkçılık fikri, yalnızca siyasi iktidarın kaynağının -bir bütün olarak ulus anlamında- halkta olduğunu öngören seküler bir egemenlik ilkesinin temeli değil, fakat aynı zamanda kurucu liderlerin sınıf mücadelesine karşı kullandıkları ideolojik bir araçtır.[73]

Her ne kadar sınıfsız bir toplum yaratmak istense de komünistlerce bu amaca ulaşılamadığı düşünülmekte şöyle denilmektedir: "bu sınıfın (Anadolu'daki kapitalist burjuva), ölçüsüz ihtirasları, kendisini ve hemen hemen cemiyetin tüm diğer sınıflarını arasında her geçen gün daha büyüyen antagonizmalar yaratmaktadır."[74] Doğu illerindeki toprak ağalarına da değinen komünistler ağalığın devam ettiği sonucuna vararak şu ifadeler bulunmuşlardır:

> *"Toprak ağaları, yeni kapitalist burjuva ile ortaklaşarak yeni Türkiye'ye uyum sağlamaktadır. Parlamentoda 60'dan fazla milletvekili ile Halk Fırkasının parlamento grubunun bir parçasıdır. Durum böyle olunca radikal toprak reformu fikri Kemalistler tarafından terkedilmiştir. Hükümet feodalizmin artıklarını tasfiye etmek için hemen hemen hiçbir şey yapmamıştır."*[75]

---

[71] İleri, *Kurtuluş*, s. 66.

[72] Mustafa Solak, *Atatürk Döneminde Şükrü Kaya'nın Siyasi Hayatı (1923-1938)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 270140), s. 224.

[73] Kılıç, *"Cumhuriyetçi Erdem"* ss. 260-261

[74] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 168.

[75] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 168-169.

Buna karşılık TKP, önereceği toprak reformu hususunda, "tazminatsız mülksüzleştirmeyi ve toprağın yoksul köylülüğe ve zirai gündelikçilere bedava paylaştırılması kararını almışlardır.[76]

3.1.6 İnkılapçılığa Dair Farklılıklar

Her iki grubun varlık amacı üzerinde bulundukları ülkeyi dünyadaki gelişmelerin ekseninde değişimin bir parçası haline getirmekti. Her iki grup için de değişim kaçınılmazdı. Mustafa Kemal'in temel amacı muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktı. Komünistlerin amacı ise Sovyetler gibi komünizmi ülkeye getirmekti. İnkılabın ne için, nasıl yapılacağına dair temel görüş ayrılıkları bu iki amaç farklılığından kaynaklanmaktadır.

Atatürk'ün, ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız, şeklindeki kendilerini tanımlamasını yukarıda aktarmıştık. Burada Kemalistler, milliyetçi ve bir dine mensup kişiler olarak görülmektedir. Ancak inkılaplar, bu tanımlar çerçevesinde neleri kapsayacaktır sorusuna yanıt verilmelidir. Komünistlerin görüş farklılıkları olmakla beraber temelde inkılapların desteklendiği söylenebilir. Nazım Hikmet 1926 Viyana Konferansında "biz Kemalizme anti emperyalist olduğu müddetçe inkılapçı fırka deriz. Bunun iki üç veçhesi vardır: Harici mücadele, dahili mürteci kuvvetlerle mücadele vesaire."[77]

Kurtuluş dergisinin İstanbul'daki 1. sayısında Çağdaşçılık ve Türkçülük, gençliğin peşinden gidebileceği iki akım olarak gösterildikten sonra Çağdaşçıları, taklitçilikle itham etmişler ve güç onların elinde olduğu için de kendi düşüncelerini ayrı olarak ifade ederek onlara yol gösterme arzusunda olduklarını göstermişlerdir. Kapitalist düzene razı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak en nihayetinde komünistler çevrelerin amacı temelinde işçinin alın terinin bulunduğu muasır medeniyetlerden ziyade, proletarya iktidarını kurmaktı. Bu iktidarın ve üretim araçlarının değiştirilmesi ile mümkündü. Üretim araçları değiştiğinde toplumsal yapının değişmesi kaçınılmazdı. *Kurtuluş Dergisi* 1 ve 2. Sayısında Lemi Nihat, "Hortlak" başlıklı yazısında yenilikçi düşüncelerini edebi bir dille ele almıştır. "Emin

[76] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 144.
[77] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 51.

olunuz ki yeni takvimde hiçbir serdardan bahs etmiyoruz. Orada fert değil, hadise yaşıyor. Hadise ve tecelli! … Mesela eski fazilet, büyüğe; itaat ediniz diyordu. Yeni takvim, doğruya! itaat ediniz, diyor."[78]

Viyana Konferansında halkın inkılaplara olan yaklaşımları da ele alınmıştır. Şapka kanununun genel olarak halkta uyandırdığı tepki ve Tekkelerin kapanmasına gözlemleri aktarılmıştır.

Genel olarak bakıldığında komünistler Sovyet taraftarı olmasına rağmen yönünü batıya çeviren cumhuriyet kadrolarının gerçekleştirdiği inkılapları büyük oranda desteklemişlerdir. Kemalistler ise komünistlerin inkılapçı olmasından hareketle, komünistlikten uzaklaşmalarını sağlayarak kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.

3.2 Sovyetler Birliği-Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkiler ve İlişkilerin Türk Soluna ve İç Siyasete Yansımaları

Osmanlı – Rusya'nın savaşlar eksenindeki münasebetleri devrim ve savaş sonrası nasıl gelişeceği sadece bizi değil, yeni dünya düzeninde Batıyı da ilgilendirecekti. Devrim sonrası öncelikle içeriyi toparlamaya ve komşuları ile iyi geçinmeye çalışan Sovyetler, Milli Mücadele esnasında Anadolu ile iyi ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Sovyetlerin, Anadolu Hükümeti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyetiyle ilişkilerindeki temel felsefe, Atatürk'ün Batıya değil kendisine yönelmesini sağlamaktı. Atatürk'ün bu noktada Sovyetler ile son derece pragmatik ilişkiler kurduğunu, savaş sonrasında Batı ile iyi ilişkiler geliştirdiğini ve Sovyetler ile ilişkilerde belli bir seviyeyi yakaladığı ifade edilebilir.

Sovyetler ile Mustafa Kemal arasındaki ilişkilerde Mustafa Suphi ismi, önemli kilit taşlarından biri olarak görülebilir. Mustafa Suphi doğu toplumlarında komünist düşüncesinin yayılması için Sovyetlerin temsilcisi vazifesini üstlenmiş bu eksende çalışmalarını yürütmüştür. Suphi, bu dönemde Anadolu'da komünistlerin propaganda yapmasının Ankara'ya bağlı olduğunun farkında olduğundan Sovyet-Ankara ilişkilerindeki arabulucu

[78] İleri, *Kurtuluş*, ss. 42-49.

rolünü[79] üstlenmiştir. Suphi, "Temmuz 1920'de RKPMK'ne yazdığı raporda her ne pahasına olursa olsun Türkiye'de Türk komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal bir şekilde yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir"[80] düşüncesini Sovyet yetkilileri ile paylaşmıştır.

Mete Tunçay, bu dönemde Mustafa Suphi'nin, Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'e elçiler gönderdiğini, Anadolu'da TKP için nabız yokladığını ve Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Mustafa Kemal'e yardımcı olacağını eserinde belirtmiştir.[81] Bütün bunların neticesinde Mustafa Suphi ve arkadaşları Anadolu'ya gelmek için yola çıkmışlardır.

Ancak Anadolu'ya geldikten sonra çeşitli sıkıntılar ile karşılaşan Mustafa Suphi ve arkadaşları, sırasıyla Kars, Erzurum ve son olarak Trabzon'a yönlendirilmiş ve netice olarak 28 Ocak 1921'de Karadeniz'de öldürülerek denize atılmışlardır. Bu hadise tek başına, Sovyetler ile Ankara arasında çok ciddi krizlerin çıkması için yeterli sebep olarak görülebilir. Zira Mustafa Suphi, Sovyetler içerisinde yaptığı çalışmalar ile önemli isim haline gelmişti. Şerif Manatof'a göre yoldaş Stalin, Mustafa Suphi'yi tanıyor ve ona emniyet ediyordu.[82] Ancak onun yurda dönme isteği ve bu istek neticesinde desteklenerek ileriye yönelik planların kurulması gerekirken, öldürülmesinin çok yankı bulmadığı ilişkilerin bozulmadığı görülmektedir.

3. Enternasyonal, Mustafa Suphi'nin sağlığı hakkında bilgi istemiş, Ankara'nın cevabı şu şekilde olmuştur: "Suphi'nin hareketi esnasında Karadeniz fırtınalı olduğundan, açıklarda bir kazaya gitmiş olması muhtemeldir."[83] Bu duruma rağmen sonraki parti üyelerinin 3. Enternasyonale bağlı kalmaları da son derece dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümüne rağmen TKP, Ankara Hükümetini desteklemeye devam etmişti. Partinin, *Yeni Hayat* dergisinde

---

[79] Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi)*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2008, s. 12.

[80] Atasoy ve Bayülgen, *Türkiye İştirakiyun*, ss. 12-13.

[81] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 100.

[82] Burhan Tuğsavul, (çev.), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004, s. 39.

[83] Sadi, *Türkiye'de*, s. 550.

Mart 1922'de) yayımlanan bildiride bu durum açıkça ilan edilmiştir.[84] Ankara Hükümeti tarafından, Sakarya Savaşı'nın hemen ertesinde mahkûmiyeti bulunan solcuları affedip, serbest bırakma hamlesi gelmiştir.[85] Mete Tunçay, iki farklı kaynaktan, Ankara'nın komünistleri serbest bırakması ve Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden suçlu olanların mahkemeye sevk edilmesi için Ruslarla anlaşma yapıldığını[86] aktarmıştır.

Komünist Partinin, Ankara Hükümetini desteklemesinin nedenleri arasında Sovyetlerin tutumu ile Anadolu'nun siyasi şartları önemli yer tutmaktadır. TKP yöneticileri, Ankara Hükümetini burjuva yandaşı olarak tanımlamasına rağmen milli mücadelenin devam ediyor olması nedeniyle Ankara Hükümetine olan desteğini çekmemiştir. Bu durumun temel sebebi, emperyalistlerin yurttan atılmasının siyasal iktidar ile mücadele etmekten daha önemli görülmesidir. Yine benzer nedenlerle Sovyetlerin Ankara Hükümetini desteklediğini görmekteyiz. Batıyı kendisine tehdit gören Sovyetler, batının yenilmesi ve Ankara Hükümetinin kendi tarafında yer alması için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Ankara Hükümetiyle ilişkileri sürdürmek adına Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümüne ses çıkarılmaması da bu faaliyetlerden bir tanesidir. Sovyetler, sadece Mustafa Suphi'nin katline değil diğer solu bastırma politikalarına da göz yummuş ve bütün bunlara rağmen Ankara Hükümeti ile ilişkileri sürdürmeye devam ederek çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.

Bu anlamda, Sovyetlerin Mustafa Kemal'in yanında yer alması ise, sonradan (özellikle Troçkistler tarafından) Stalin'e yakıştırılan bir fırsatçılık kalıbının ilk örneği[87] olarak ifade edilmiştir. Sovyetlerin, anlaşmalar esnasında yapılan görüşmeler ile solcuların serbest bırakılmasına dair yaptığı çalışmalarda taraftarları arasındaki ideolojik bağın sürdürülmesine yönelik bir hamle olduğu söylenebilir. Burada düşünülmesi gereken hususlardan bir tanesi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarına sahip çıkmayan Sovyetler ile Mustafa Suphi'nin arkadaşlarının birlikte çalışması, zor zamanlarında onlara sığınması ve ilk duraklarının her zaman Sovyetler olmasıdır.

---

[84] Şişmanov, *Türkiye'de*, s. 112.
[85] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 107.
[86] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 159.
[87] Tunçay, *Türkiye'de Sol*, s. 103.

Tez ekseninde ele alınan isimlerin merkezinde yer alan kişiler (Şefik Hüsnü ve Vedat Nedim Tör) ülkeye döndükten sonra bütün bu gelişmelere rağmen neden Avrupa komünistleri ile iletişimde kalmak yerine, Sovyet eksenli düşünüp 3. Kominterne bağlı oldular sorusu sorulmalıdır. Magdeleine Marx, İstanbul ve Ankara gözlemlerini aktarırken doğudaki komünist yoldaşlarıyla, henüz kurulmamış olan ilişkilerin kurulması"[88] gerektiğine dair düşüncelerini paylaşmıştır. Milli mücadele döneminde sarf edilen bu sözler özellikle Mustafa Kemal yüzünü batıya döndükten sonra Türkiye komünistleri neden Avrupalı komünistler ile ilişki kurmaya devam etmedi sorusu beraberinde gelmektedir.

Sonuç olarak yurtiçinde ülke içerisinde komünist hareketler sürekli baskı ve takibat altında alınmış yurtdışında da Sovyetler ile pragmatik bir siyasi ilişki kurulmuştur. Ankara, Sovyetler ile ilişkilerine göre komünistleri zaman zaman serbest bırakmıştır. Ankara'nın, 1927 yılındaki tutuklamalara gelinceye kadar Sovyetlerle kurulan ilişkilerde belirleyici olan şey, Türkiye komünistlerine yönelik tutum ve davranışlar değil, uluslararası siyasi dengeler olmuştur. Sovyetler için de aynı durum geçerli olmuştur Ankara'nın komünistlerle nasıl ilişki geliştirdiğinden ziyade onlarda uluslararası dengeleri ve kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Bu anlamda komünistlerin, pragmatik siyaset karşısında tutundukları tavır, 1927 yılı itibariyle bir kırılma göstermiş ve kominterne karşı olanlar bir yol ayrımına girmiştir.

3.3 1927 Tevkifatı Öncesinde Komünistlerin Yeni Türkiye'ye Bakışı

Komünistler ile yeni Türkiye ve Mustafa Kemal arasındaki en temel fark ulus meselesi gibi durmaktadır. Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni bir ulus devlet yaratmanın peşindedir. Bu durum beraberinde bir burjuva sınıfı yaratılması düşüncesini doğurmuştu. Ve tabii olarak bir burjuva sınıfının yaratılması için bazı şeylerden ödün verilmesi, dipteki ülkenin ayağa kalkması için çok çalışmak gerekmektedir. Ne var ki Komünistlerin temel amacı ise bir işçi devrimi yapmak ve enternasyonalin bir parçası olmaktı. Komünistlerin, *Kurtuluş* dergisindeki makaleleri ve 1926 Viyana

[88] Marx, *1921 İstanbul*, s. 28

Konferansını dikkate aldığımızda enternasyonalist bir yaklaşıma sahip olduğu açıkça görülebilmektedir. Bu ikisi birbirine tamamen zıt şeylerdir.

Komünistler ülkede sınıf mücadelesinin artırılmasının vatana hıyanet suçu, "beynelmilel tesanüd ise azîm cinayet ve hıyanet-i vataniye"[89] olduğu bilgisine sahiptirler. Her ne kadar TKP, Mustafa Kemal'in yurtta sulh dünyada sulh anlayışıyla örtüşen dünya barışı vurgusunu yapsa da, bu Atatürk'ün tarafında yer almaları için yeterli değildir.

Şefik Hüsnü, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, yerli sermayenin yabancı sermaye ile bir sınıf oluşturacağı, bir ekonomik yapı ön görüsünde bulunmuştur.[90] Bu öngörünün kaynağında, kendisinin Avrupa tecrübesi görmüş olması muhtemeldir. Nitekim yeni bir sınıf milli mücadelenin ardından oluşmaya başlamış, sermaye ilişkileri onun tasvir ettiği biçimde gelişmiştir.

Şefik Hüsnü, Aydınlık'taki yazılarında hükümetin milletvekillerinin çoğunun küçük burjuva ailesine mensup olduğunu hakim sınıfın Anadolu'nun aracı zenginlerinden ve onlarla işbirliğinde bulunan aydınlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Hemen doğal olarak bunların işçi hareketlerini hoş görmeyeceğini belirtmiştir. Yazının devamında Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının ülkeden kovulmasını devrim açısından güzelliği takdir edilemeyecek denli önemli ve olumlu tedbirler olarak ifade etmiştir.[91]

Türkiye Komünist Partisi, 1926 yılında Viyana'da bir konferans[92] gerçekleştirmiştir. Ülke sınırlarındaki baskıdan dolayı konferans Viyana'da gerçekleştirilmiştir. Vedat Nedim ve merkez komite üyeleri konferansın oy birliği ile İstanbul'da yapılmasını isterken, yurtdışında olan Şefik Hüsnü ve Komintern'den[93] Kolarof mevcut terör şartlarında buna karşı çıkmışlardır.[94] Konferansın sonuç olarak Viyana'da yapılmasına kararı verilmiştir. Şevket

---

[89] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.127.
[90] İleri, *Kurtuluş*, ss. 95-100.
[91] Hüsnü, *Şefik Hüsnü*, ss. 145-151.
[92] Sinan Dervişoğlu bu şekilde isimlendirdiği için biz de konferans demeyi uygun buluyoruz. Bu buluşma bazı yerlerde kongre olarak da geçmektedir.
[93] Komintern "Dünya Devriminin Genelkurmayı" olarak Komünist Partilerin üstünde yönetici bir güç olarak yer almaktadır. Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.10.
[94] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss.35-36.

Süreyya hapiste olması nedeniyle bu konferansa katılamamıştır. Konferansa Şefik Hüsnü, Vedat Nedim, Nazım Hikmet, Hasan Ali Ediz gibi partinin önde gelen isimleri, TKP'nin diğer bazı üyeleri ve komintern temsilcileri yer almıştır. Bu konferansta bir yandan parti içi tartışmalar hararetli biçimde gerçekleştirilirken bir yandan da ülkeye dair hazırlanan raporlar sunulmuştur. Parti içi tartışmalar, 1927 yılında yaşanacak olan kırılmaya kadar devam edecektir.

1926 Türkiye Komünist Partisi Viyana Konferansı TKP Merkez Komite raporuna göre, kapitalizmin ilkel birikim dönemine ait tüm sendromlar, olanca çıplaklığı ve acımasızlığı ile karşımızdadır.[95] Peki tüm çıplaklığı ile karşı karşıya olunan duruma karşı geliştirilen tavır nasıl olmuştur. Konferanstan hareketle CHP'ye yönelik parti içinde iki tavırdan bahsetmek mümkündür:

> *"Birincisi Şefik Hüsnü'nün temsil ettiği iyimser tavırdır. Diğeri Nazım (Hikmet) ve Asım'da (Vedat Nedim Tör) varolan 'gerçekçi' ve 'mesafeli' tavırdır. Şefik Hüsnü anti-emperyalist çizgide devam ettikleri sürece onları desteklemeye hazırdır. Asım, 1926'da 'tabandan atılacak şiarlarla Kemalizmi ileriye götürme'nin bir hayal olduğunu, bu hayale TKP'nin kapılmaması gerektiğini belirtmektedir."*[96]

Komünistlerin Viyana Konferansında yeni Türkiye'nin siyasi manzarasına dair yorumları dikkate değerdir. Vergi sistemi, yeni burjuva sınıfı yaratılması, köylünün yaşamı, üretim ilişkileri, siyasilerin ekonomik ilişkileri, yeni sosyal düzene dair detaylı gözlemlerini Viyana Konferansında paylaşmışlardır. Bu düzende siyasi hayatı okuma biçimleri ve parti içi tartışmaları, gelecek zaman içerisinde kimin yanında nasıl pozisyon almaları gerektiğine dair kendilerine ön açmış mıdır sorusunu sorabiliriz.

Konferansta yeni düzene muhalefet edenler tasnif edilmiştir. Yeni düzene karşı olup eski düzeni isteyen muhaliflerin (ki bunların büyük çoğunluğu askerdir) şahsi menfaatlerinden dolayı bunu istediği raporlanmıştır.[97] İkinci Grup olarak isimlendirilen (bu gruptan terakki perverler doğmuş) bu grubun tabii yardımcıları dini mürteciler olarak görülmüştür. Yine bu grubun destekçileri ekseriyetle ittihatçılardan oluşan burjuva grubundan

---

[95] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.11.
[96] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss.13-15.
[97] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.116.

oluşmaktadır. Bunların yanı sıra eşraf denilen feodal-burjuva unsurların inkılaptan ziyanları, servete ve yüksek menasıba ihtiras beslemekten geri kalmayan genç zabit unsuları ve Darulfünun ve mektebli muhiti" diğer muhalif kişiler yahut muhalefet alanlarıdır. Son saydığımız alanlarda yine ekonomik bir okuma yapılmış feodal burjuva hem otorite hem de maddi kayba uğramış, zabitler ve mektebliler de yüksek maaşlar ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Muhalefetin tamamen ekonomik çıkarlar üzerinden okunması eksik bir okuma olarak görülebilir mi veya bir niyet okuması yapıp muhalefeti bu şekilde mi yorumladılar soruları sorulabilir.

Sınıf şuuru ve siyasi bilinci bulunmayan amele sınıfı ile fırkanın ne kadar başarılı olacağı önemli bir soru işaretiydi. Konferansta, amelenin iyi organizasyonu kuvvetiyle istikbalin en mühim unsur-ı siyasisi (mustakbel hakim sınıfı) olduğu malumdur. Fırkamız buna istinad eder denilmişti.[98] Ancak bunun nasıl yapılacağı sadece amelenin durumuyla değil ülkenin durumuyla da alakalıydı. Viyana Konferansında, parti kendisinin son çalışmalarında başarısız olduğu kabul etmiş, oldukça zayıf bir amele sınıfı tablosu ortaya konulmuştur.

Ameleye yönelik ülke içindeki faaliyetlerde hükümetin baskılarından dolayı bir korku olduğu gözlemlenmiştir. Komünistler işçilerdeki durumu yılgınlık olarak değerlendirmiş, bu durum "hükümet uzvunun korkunç ve terörist vesaitinden bu yılgınlığı anlamak kolaydır. Bu beyaz terör devrinde beyazların yüzü bile sapsarı kesilmektedir"[99] denilerek açıklanmıştır.

Konferansta hükümet kastedilerek bu derece kuvvetli silahlara karşı ancak müsellah bir isyanla karşı konabilir ki kara irtica bunu da muvaffakiyetsizlikle tecrübe etti[100] cümleleriyle muhtemelen Şeyh Sait isyanına atıf yapılıyor ve muhtemelen böyle bir durumun kendileri için de örneklik teşkil edeceğini düşünüyorlardı. Tabi burada aynı zamanda bütün gücü elinde bulunduran, silahlı bir isyanı bile bastıran hükümetin neler yapabileceği ile komünistler üzerinde nasıl bir tesir yarattığı ve bu tesirin

[98] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.118.
[99] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.124.
[100] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.118.

komünistlerin hemen birkaç yıl sonra hükümet kadrolarına eklemlenmesinde katkısı ne olmuştur soruları da akla gelmektedir.

Bu korku neticesinde partinin en bilinçlilerinde bile Komintern'den gelen talimatların uygulama yöntemine ilişkin tereddütler oluşmuştu.[101] Komünistler başlangıçta hükümetin tavırlarını küçümsemişler ancak neticelerini görünce durumun ciddiyetini fark etmişlerdir. Çünkü hükümetin tutumu neticesinde TKP en faal üyelerini kaybetmiş, İstanbul'da ve taşrada bazı taraftarları partiden uzaklaşmıştır. Dolayısıyla burada yoldaşların iş yapabileceği alan çok çok sınırlanmış olduğu gibi yakalandıklarında başlarına gelecekler de büyük oranda belliydi. O nedenle Komintern'in parti söylenileni yapmıyor eleştirilerine karşı şu savunmayı yapmıştır. Yoldaşlarımızda eksik olan ne iyi niyet, ne cesaret, ne de fedakarlık ruhuydu. Ancak vazife öylesine zor ve imkanlar öylesine mahduttu ki, her şeye rağmen, hadiseler tarafından sürüklenmelerine şaşırmamak gerekir.[102]

Komünistler Türkiye'deki durumu yukarıda bahsedildiği gibi aldıktan sonra nasıl mücadele edeceklerini şöyle ifade etmişlerdir: hakiki bir komünist taktik icabı zahiren reformist ve oportünist hareketler izhar edebilir fakat bunu yaparken "hakiki proleter şuurunu hazırlayacak vesaiti ihmal etmek caiz değildir."[103] Komünistler, sonuç olarak mümkün olandan başlayarak çeşitli çalışmalar yapmayı hedeflemişlerdir. Bu bağlamda sınıf şuuruna ulaşanların fırkaya üye olarak kabul edilmesi teklif edilmiş, üyeliğe ölçü olarak da aşağıdaki hususu belirtmişlerdir:

> *"her şeyden evvel zihniyeti hakiki beynelmilel proleter zihniyeti olmalıdır. Bundan emin olmadıktan sonra kimseye komünist namı verilmez. Sırf zihniyet de kâfi değildir. Ahlakı yüksek vasıflarda elzemdir. Komünist ahlakı, burjuva ahlakının kat kat fevkindedir. Komünizm için ilim şart değildir. Kıymet nazariyelerini bilmeye ihtiyaç yoktur. Fakat komünist zihniyet ve ahlakı, işte erişilmesi ve azalarda teşekkül ettirilmesi matlub olan budur."*[104]

[101] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.141.
[102] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss.141-142.
[103] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.128.
[104] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.128.

Komünistlere göre Mustafa Kemal'in kendisine karşı kurulan komplonun[105] keşfedilmesi, muhalefetin hizaya getirilmesi için bir araç olarak kullanılıyordu.

> *"Kemalistlere burjuva muhalefeti sert bir şekilde tasfiye imkânını veriyordu. Hadiseye karışmış partilerin peşinde giden kütleleri ürkütmek demoralize etmek için başa yeterince güçlü vurmak, bu arada burjuvazinin iki kanadının muhtemel bir uzlaşmasını göz önünde tutarak, suçluların büyük bir kısmını idare etmek." "Hapisten salınır salınmaz, beyler ve paşalar, muhalefetin tanınmış şefleri, istiklalin tahkimi işinde görev almak üzere Kemalist beşiğe sadakatli bir şekilde dönme telkinleriyle karşılaşıyorlardı."*[106]

Komünistlerin sürekli tutuklanıp serbest bırakılmasında bu düşünce ihtimal dahilindedir. Aynı şekilde kendilerinde "istiklalin tahkimi" ve "Türkiye'nin çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşması" için telkinlerde bulunulmuş olması da muhtemeldir. Nitekim raporda "üç aydından oluşan bir grup, geçici zorluklar kariyerist bir amaçla istismar etmek isteyerek fırkadan ayrılıyordu" dendikten sonra bu grup hakkında şöyle bir öngörüde bulunmuşlardır: Kemalizme iltihak etmekte gecikmeyeceklerini şimdiden tahmin edilebilir.[107]

TKP, 1925 Şubat konferansındaki Halk Fırkası hükümetinin takip ettiği siyasetin, onu kaçınılmaz olarak emperyalist sermayenin talepleri karşısında iş birliği yapmaya ve onunla az ya da çok gizlenmiş bir uzlaşma tesis etmeye sevkedecektir ön görüsünde bulunmuştu.[108] 1926 Viyana Konferansına geldiğimizde ise komünistlere göre Kemalistler için anti-emperyalist mücadelesinin mevzubahis olmadığı ancak kayıtsız şartsız bir teslim de söz konusu değildi. Komünistler nihai olarak "Kemalistlerin emperyalizm karşısındaki orta yolcu tavırların muvakkat olduğunu yakın gelecekte oldukça çekindikleri güçlerle nihayetinde her noktada anlaşacaklarını ifade

---

[105] Dervişoğlu'nun çevirdiği eserde 160.'ıncı sayfada İttihatçıların ve Terakkiperverler'in en meşhur şahsiyetlerinin (popüler bir general ve usta bir komplocu olan Cemal Mersinli gibi) karıştığı ve İzmir'de açığa çıkarılan komplo' burada bahsedilen komplo olsa gerek.

[106] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.134.

[107] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.139.

[108] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.157.

etmişlerdir. Bu neticeye yalnızca siyasi ihtiyaçlar değil iktisadi zaruretler dolayısıyla da sürükleniyorlar"[109] yorumunda bulunmuşlardır.

TKP 1926 Viyana Konferansında 58 Maddelik bir Parti programı hazırlamışlardır. Parti programı incelendiğinde apaçık Sovyet taraftarlığı görülmektedir. Türkiye neredeyse Sovyetlerin bir aparatı olarak konumlandırılmaya çalışılmıştır. Parti programında Kemalist programa karşı uzlaşmaz bir tavır içerisinde olunacağı ifade edilmiş ve ülkede sınıf mücadelesinin tam serbestisi için mücadele edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[110]

Parti programının ilk dört maddesi çok keskin bir farkı gözler önüne sermektedir. Yeni Cumhuriyet ülke içinde iş bölümü yapılmış sınıfsız toplum ile bir burjuva yaratmayı amaçlamıştı. Bu amaç doğrultusunda ülkeye sermaye akışı sağlayacak ilişkiler kurulmuştu. Uluslararası düzeyde bağımsız politikalar belirleyip ona göre hareket etmek de bu amacın bir parçasıydı. Ancak TKP programında ise yalnızca Sovyetler ile ilişkiler kurulmasını amaçlayan, sermeye olmayan ülkede sermayeye karşı olan ve işçinin neredeyse yok düzeyinde olduğu ülkede sınıf kavgalarını amaçlayan bir program söz konusudur. Dolayısıyla siyaseten iki grubun anlaşma zemini yoktur denilebilir.

TKP 1926 parti programının 12. Maddesinde, azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı olduğu ifade edilmiş ve ayrılmak istediklerinde bunu tanıyacakları belirtilmiştir. Cumhuriyet kurulmadan önce Misak-ı Milli yemini edilmiş kurulduktan sonra da ulus devlet faaliyetlerine başlanmıştır. Böyle düşüncenin fiiliyata dönüşmesinin ülke içerisinde mümkün olmadığı görülecektir.

19. Maddede, Sovyetlere karşı emperyalistler tarafından savaş açılırsa TKP buna karşı ülke içerisinde bir bilinç oluşturacağını ve Sovyetler ile omuz omuza çarpışmamızın zaruri olduğunu ispatlamaya çalışacağını bildirmiştir. Savaştan henüz çıkmış ve yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyet'inin böyle

---

[109] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s.137.
[110] 1926 TKP Parti Programı, *Şefik Hüsnü Yaşamı Yazıları Yoldaşları*, içinde ss. 255-266.

bir propagandaya izin vermesi ve zaten mesafeli durduğu Sovyetler ile omuz omuza savaşması bir ütopya olarak ifade edilebilir.

Gerek Viyana Konferansı rapor ve tutanaklarına göre gerek farklı yer ve zamanlarda paylaştıkları düşüncelerine gerekse ortaya koydukları parti programına bakıldığında komünistler ile Kemalistler arasında büyük görüş ayrılıkları göze çarpmaktadır. Komünistler ülkenin son derece kötü yönetildiğini düşünmüşler ve buna yönelik raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlardan bir yıl sonra 1927 yılında parti içinde kırılmanın yaşanması, raporların güvenirliliğini tartışmaya açarken parti içindeki kavganın daha büyük olabileceği sonucunu bizlere göstermektedir.

3.4 1927 Tevkifatı Öncesinde Komünistlerin Parti İçi Tartışmaları

Komünistler Türkiye'de var olmaya çalışmalarından itibaren hem birçok sorunla hem de birçok tehditle mücadele etmek durumunda kaldılar. Ayrıca birçok yol arkadaşını kaybettiler ve sürekli partileri yasaklanarak yahut kapatılarak cezaevine girip çıktılar. İşçinin az olduğu bir memlekette mücadeleyi verecek yoldaş bulmak, örgütsüz bir toplumu örgütlemek başlı başına bir sorun olarak komünistlerin karşısında çıkmıştır. Bu durum komünistler için mücadele nasıl verilecektir sorusunu beraberinde getirmiştir.

Tezimize konu olan komünistlere burada kısaca değinecek olursak merkezde Şefik Hüsnü Değmer, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Nazım Hikmet, Hasan Ali Ediz ve Burhan Asaf Belge'nin olduğunu söyleyebiliriz. Şefik Hüsnü, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge, Avrupa'da eğitim alıp sol hareketlere yönelirken Şevket Süreyya Aydemir, Nazım Hikmet ve Hasan Ali Ediz Sovyet Rusya'da Şark Komünist İşçileri Üniversitesinden (Komunistitcheski Universitet Troujenika Vostoka "KUTV") ihtilalcilik eğitimi görerek mezun oldular.[111]

Viyana'da 1926 yılında yaptıkları konferansta partinin genel sekreteri Vedat Nedim Tör ve bazı parti delegeleri ile konferans öncesinde olan

[111] Aclan Sayılgan, *Sovyetlerde Eğitim ve Türk Öğrencileri*, Ankara: Mars Matbaası, 1967, ss. 8-11.

görüşmeleri bizlere birçok açıdan fikir verebilir. Şefik Hüsnü bu görüşmeleri şöyle açıklıyor:

> *"Asım bir haftadır burada. Onunla ve diğerleriyle uzun fikir teatilerimiz oldu. Onları çok ciddi şekilde tenkit ettik. Onu ayrıca Kolarov[112]'un evine götürdüm; aynı şekilde M.K.'nin son seneki faaliyetlerini, bizzat Asım'ın beyanlarına istinaden, acımasız bir tetkikten geçirdi."*[113]

Konferansta genel olarak Şefik Hüsnü'nün Merkez Komite'ye yönelik ciddi eleştirileri olmakla beraber eleştirileri dizginlemeye çalıştığını söylemek mümkündür. İmkânların ve komünizme dair bilginin sınırlı olduğu bir zaman diliminde partiye katkı sunan yoldaşların doğruluğundan ve çalışkanlığından şüphe etmemek gerektiğini düşünmektedir. Şefik Hüsnü yoldaşlara bir müddet rehberlik yaparak partiyi ayakları üzerine doğrultabileceğine inanmaktadır. Aynı metinden anladığımız kadarıyla Vedat Nedim Tör'ün davranışları partiye ihanete olarak görülmekte ve kendisinin davranışlarından şüphe edilmektedir. Şefik Hüsnü bu dedikodulara aleyhte bir delil olmadıkça bu kadar aşağıya düşemeyeceğini kabul ediyorum ifadelerini kullanmıştır.

Şefik Hüsnü Azizim Cevdet diye başladığı mektubunda, bir önceki mektupta açıkladığı durumu muhatabına yine olumsuz ancak gelecekten de ümidi olduğuna dair cümlelerle bildiriyor. Burada bir husus dikkati çekiyor. Sait ve Cevat'tan temayülü sağ ve likidasyoncudur dedikten sonra Şefik Hüsnü, Vedat Nedim'in "Cevat'ın (…) amele sınıfının harekete geçirilemeyecek uyuşuk şuursuz bir kitle halinde olduğu, bugün için yegane müsbet işin Halk Fırkası arasında propaganda yaparak hükûmeti inkılap yolunda yürümekte devam etmeğe teşvik gibi bedbin ve bozguncu fikirler beslediğini"[114] paylaştığını aktarmaktadır.

Sinan Dervişoğlu'nun çalışması vesilesiyle Şefik Hüsnü'nün kaleminden komünistlerin ciddi anlamda parti içi tartışmalarına şahitlik etmekteyiz.

---

112 Vasil Kolarov (1877-1950): Bulgaristan komünist hareketinin önderlerinden. Dimitrov'la birlikte 1923 ayaklanmasının örgütleyicisi. 1926'da Komintern genel sekreteri seçildi… (Bkz. Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 35.) Kolarov ilgili görüşme esnasında Komintern Yürütme Kurulu Temsilcisidir. s. 42.

113 Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 35

114 Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 43.

Birbirini itham eden mahiyetteki sözlerin yol ayrımına neden olması kaçınılmaz bir son olarak görülebilir. Bu ithamların temelini komünistlerin sürekli baskılanması (takip edilmeler, tutuklanmalar vs.) ve bu baskının üstesinden gelinememesi görülmektedir. Komünistlerin ifadesiyle "Kemalist terör" neticesinde parti dağılma noktasına gelmiş hareket kabiliyeti daralmıştı. Ancak burada Komintern'in rolü de sorgulanmalıdır. Mete Tunçay'a göre, 1927'deki Vedat Nedim ve Şevket Süreyya çizgisi, Komintern'in (Şefik Hüsnü'nün) dikte ettiğinden daha Sosyal Demokratça ve Moskova'dan daha bağımsız davranılmasını istiyordu.[115]

Bu esnada Merkez Komiteye yapılan eleştiri "hareketin mahalli teşkilatlarla irtibatın ihmaller neticesinde kopması, hareketin yalnızca İstanbul ve Trakya bölge komitesi rolünü oynar haline gelmesi matbuat faaliyetlerinin yapılamaması"[116] üzerinedir. Konferanstaki yorumlara göre "Matbuat organı hem dağılmayı önleyeceği hem de kitleler üzerinde tesir etmeye devam edecekti." Yapılan hatalar şöyle sıralanmıştır:

1. "Sendikal faaliyetinde, bir önceki konferansta alınan karara rağmen ihmalkâr davranıldığı ifade edildi." Tabi burada daha dikkat çeken bir husus amele derneklerine yönelik tespitlerdir. "Bunların pek az mücadeleci olduğu, iktisadi taleplerin hudutlarını asla aşmak istemedikleri, politikadan vebadan kaçar gibi kaçtıkları ve tamamiyle mahalli mesleki menfaatlerin müdafaasıyla mahdut kaldıkları doğrudur. Gene de onların ehemmiyetini küçümsemek büyük bir hatadır." Bu küçümsemeye sebep işçilerin pratik tecrübesiyle komünistlerin teorik bilgisi arasındaki fark olabilir mi sorusunu sorabiliriz. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e işçi sayısı da çok az olduğu için işçi meselesi geniş zaviyeden ele alınmamıştır. İşçiler zaten Osmanlı tarihinde hep lokal hareket etmişlerdir. Konferansta da raporlarda bu durum olumlu olarak şöyle ifade edilmiştir; "…ameleler arasında on yıldır, yaşama ve mesai şartlarına bağlı olarak, çok mühim kendiliğinden hareket mevcuttur."[117] Dolayısıyla Avrupa tecrübesini görüp Türkiye'deki işçi davranışlarını küçümsemek

[115] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II (1925-1936)*, İstanbul: BDS Yayınları, 1992, s. 14.
[116] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 142-143.
[117] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 149.

yerine onlara yol gösterici olmak daha iyi bir tercih olabilirdi. Tabi burada TKP faaliyetleri üzerinde devletin baskısı ele alındığında bu tercihin akla gelmemiş bir şey olduğunu söylemek onlara haksızlık olabilir.

> *"2."M.K. muhtelif bahanelerin arkasına sığınarak, Komintern'de geliştirilen teşkilat platformunun tatbikini geciktirmekle, Fırkaya çok zarar veren bir hata yaptı."*
>
> *3."Halk" gazetesi (loncacı eğilimli küçük burjuva gazete) ile teşriki mesai büyük bir hataydı. Alınan karar ile komünistlerin burjuva gazeteleri ile tüm teşriki mesaisi yasaklanmaktadır."*
>
> *4."Amele hareketinin seviyesinin ve keskinliğinin muhafazasında, komünistlerin takdire şayan bir rol oynadıkları inkar edilemez. Fakat amele hareketinin ancak komünistler sayesinde var olduğunu söylemek yanlıştır."*
>
> *5."Gençlik ve köylüler içinde mesainin ihmaline de, bir hatanın neticesi olarak işaret edilmelidir."*[118]

Vedat Nedim ile Şefik Hüsnü'nün ve Komintern'in çalışma biçimlerinin birbirine uymadığı açıkça görülmekte hatta Komintern'in Vedat Nedim'e karşı oldukça olumsuz tavrı söz konusudur. Vedat Nedim, "keşke kominterni dinleyip partiyi batırsaydım. Yanlış emirler yüzünden çatışmalar oldu. Tramvay işçilerini ayaklandırmamızı istiyorlardı. Dinleseydim heder olurduk"[119] ifadeleri meseleyi anlamamız açısından dikkate değerdir. Ancak Şefik Hüsnü Kemalizme daha iyimser bakarken ona daha eleştirel bakan ve mesafeli olan Vedat Nedim Tör'ün neden bir yıl sonra Kemalistler ile iş birliğine gitmiştir sorusu burada sorulabilir. Verilecek olan yanıt Vedat Nedim'in gerçekçi tavrının Cevat'ın söylemlerine yaşanan tartışmalar ve yönetim uyuşmazlığından da hareketle yaklaşmış olmasıdır. Bu sadece söylemlerden çıkarılan bir yorumdur.

Komünistler, Sovyetlerin Mustafa Suphi'ye sahip çıkmamasını, kendi çıkarları için çalışma arkadaşlarının katledilmiş olmasını dikkate almayıp 3. Komintern'e tam olarak bağlanmaları Komintern'in her söylediğini yapmak istemeleri dikkate değer bir husustur. Vedat Nedim'in bu bağlamda Komintern'in her dediğini yapmaması anlaşılabilir olmakla beraber bunun Mustafa Suphi'nin akıbetinden ziyade ülke içerisinde yapacağı hareketlerin neye mal olacağını hesaplamasıyla ilgili olduğu görünmektedir. Zira

---

[118] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 148-149.
[119] Sayılgan, *Sovyetlerde*, ss. 12-13.

okumalarımız ekseninde Vedat Nedim'de Mustafa Suphi'ye yönelik bir atıf görememekteyiz.

Amelenin örgütlülüğü ve komünist olup olmaması hususunda mutlak bir ayrışma söz konusudur. Vedat Nedim Tör, memleketteki kendiliğinden gelişen hareketlerin abartılmamasını, Türkiye'de şuurlu amele hareketi denildiği zaman bu komünistlerin doğurduğu hareketin[120] akıllara gelmesi gerektiğini aktarmaktadır. Nazım ve Şamil, Vedat Nedim'in bu yaklaşımına şöyle yanıt vermişlerdir: amele yekpare bir kütle değildir, amele muhtelif ideolojik tesiratın altındadır, Türkiye'de kendiliğinden hareket varsa bunun başında komünistler bulunuyor bu hareketi inkar ediyorsak komünist arkadaşların vücudunu da inkar ediyoruz demektir.[121] Vedat Nedim sözlerinin yanlış anlaşıldığını ifade eder ve "amele başında bulunan fakat terörden sonra mevzilerini bırakanlar komünist değildir. Başında kalanlar komünisttirlerdir."[122] Ancak tartışma devam eder.

En nihayetinde bu tartışmalarda Vedat Nedim'in var olan durumdan dolayı karamsar olduğu gözlemlenirken diğerleri arasındaki (Nazım, Şamil ve Şefik Hüsnü) fikir farklılığı iki eksende gelişmektedir. Öncelikli olarak diğerleri daha ümitvardır. Bu ümidin kaynağını öyle ya da böyle amelenin hak arama çabaları oluşturmaktadır. Diğer taraftan amelenin örgütlülüğü ve amelenin komünistleştirilmesi hususlarındaki eksikliğin kendilerinden (partinin çalışmalarından, burada aynı zamanda genel sekreter olarak Vedat Nedim Tör'ün başarısız olduğu da dolayımlı olarak söylenmiş olmaktadır) kaynaklandığını ima eden ve mücadeleye katılan amele varsa bunları çeşitli çalışmalar sonucunda örgütleyebilir, partiye de dahil edebiliriz inancını taşımaktadırlar.

Bu hususta vilayet raporları okunup tartışılırken Şefik Hüsnü'nün "gerek vilayet rehberleri gerekse merkezdeki rehberler tamamiyle fırka faaliyetini bilmiyorlar. Biz de, parti kurucuları, bunlara bu terbiyeyi vermeye fırsat

---

[120] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 74.
[121] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 74.
[122] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 75.

bulamadık."[123] demesi örgütlenme sorunun kaynaklarından birine işaret ediyordu.

Proleteryanın varlığı ve rolü parti içi tartışmalarda bakılması gereken yerlerden bir tanesidir. Şefik Hüsnü proleteryayı çok geniş bir biçimde ele alır.

> *"Siz proleterya deyimini dar anlamda anlıyorsunuz ve bunu yalnız maddi kuvvetlerini kullanmak suretile işliyen ve geçimini sağlıyan amele kısmına ayırıyorsunuz. Oysaki proleterya deyimi, ilmî ve umumî anlamında miras yoliyle gelişmiş veya kazanılmış bir sermaye iradı olmıyan, fikrî veya maddî herhangi bir emek harcayarak yaşamasını sağlayan ve bir sebep dolayısiyle çalışamadığı zaman geçime yarayacak şeyden yoksun kalan insan sınıfının tümünü kapsar."*[124]

Böylece parti, kendisine çok geniş bir kitleye önderlik yapabileceğini, bu kitleyi mücadelenin içine çekebileceğini söylemiş olmaktadır. Ancak "proletarya" bu mücadelenin içine girmediğinde parti yöneticilerinde motivasyon kaybı muhtemeldir. Bu motivasyon kaybı "proleterya" tanımının yeniden yapılmasına ve buna göre hareket edilmesine yol açabilir. Bu tanım yeniden yapıldığında ne kadar sınırlı bir kesime hitap edildiği görülür ve o zaman öncelikle bir sınıf yaratmak gerektiği açığa çıkar. Burada modernleşme ise temel düşüncedir ve Kemalizm'in yapmak istediği şey de modern bir Türkiye'nin tarih sahnesinde yerini almasıdır. Dolayısıyla modernleşme öncelendiğinde komünist partiden Cumhuriyet Halk Partisine doğru bir kayma kaçınılmaz olur.

Türkiye Komünist Partisi gençlik yapılanmasının tutuklamalardan sonra dağıldığı anlaşılmaktadır. Raporlara yansıyan güçlü teşkilatın, aslında iki kişiden ibaret olduğu bunlardan birinin (Ragıp) yakalanmasından sonra diğerinin (Sedat) çalışmalardan uzaklaşmasıyla çok da güçlü olmadığı Viyana Konferansında açığa çıkmıştır. Teşkilat gerçekten güçlü müydü yoksa tutuklamalar neticesinde mi dağıldı sorusu sorulmuştur. Netice olarak dağınıklık olduğu ifade edilerek; buna sebep teşkilat mıdır yoksa hükümetin baskısından mıdır sorusuna yanıt aranarak[125] yeniden bir gençlik yapılanmasının lazım geldiği ifade edilmiştir.

---

[123] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 85.
[124] İleri, Kurtuluş, ss. 96-97.
[125] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 63.

Adana'daki komünist faaliyetler kapsamında merkezi hücrede 5, bunun yanı sıra, biri 7 diğeri 9 kişilik hücreler olduğu ifade edilmiş ayrıca partinin 7-8 sempatizanı bulunduğu ve bunların mutaassıp, dindar oldukları bildirilmiştir.[126] "Maden ocaklarındaki (Zonguldak, Balya, Kozlu) amelede sınıf şuuru ve siyasi terbiye istisnalar hariç hiçtir. En şuurlu amele unsurları hükümet fabrikalarında, şimendiferlerinde, tramvay, vapur gibi hususi teşebbüslerdedir."[127]

Yine burada ortaya konulan amele profili Vedat Nedim ile diğerleri arasındaki tartışmanın anlaşılabilir olması adına güzel bir örneklik teşkil edebilir. Vedat Nedim olaya ideolojik bakarak herkesi komünist saymaz ve bunun için bazı gereklilikleri ifade eder. Diğerleri ise olaya daha teşkilatçı yaklaşır ve bu kimseler şuurdan yoksun olsalar bile bunları kazanabilir teşkilatlanmayı başarıyla tamamlayabiliriz düşüncesindedirler. Bu aşamada sınıf şuuru ve siyasi bilinci olmayan aynı zamanda dindar olan amele ile nasıl irtibat kurulmalı sorusu önemli bir sorudur. Amele ile kuracağınız ilişki hareketinizin geleceğini belirlemesi açısından önem arz etmektedir. Tepeden bir düşünce dayatılacaksa elbette ki ameleyi ikna etmenize gerek yoktur. Ancak aşağıdan yukarıya doğru gidecek bir hareket kuşkusuz taraftar toplamak düşüncelerini aşağıdan yukarıya örmek durumundadır.

Parti içi tartışmalar nihayetinde TKP'nin Kemalizm'e ve Kemalist iktidara bakışında bir istikrarsızlık yaratmış, Komintern bu anlamda TKP'ye bir ikilemde yaratmıştır. Bu olgu, TKP'nin kuramsal anlamda teslimiyetçiliğe kapılmasına sebep olmuştur."[128] Vedat Nedim Tör, 1927 yılına kadar mücadelenin içinde kalıp illegal partinin teşkilat sekreteri olduğu bir sırada Parti'yi polise teslim etmiştir.[129] Aclan Sayılgan, Şevket Süreyya'nın yaptığı, Stalin'in dünya ihtilaline karşı oluşu, Komintern'i Rus dış politikasının bir aleti haline getirme gayreti[130] açıklamasının bu ihbarın gerçek nedeni olduğunu ifade etmiştir. Vedat Nedim'in Komintern karşısındaki tavrı ve ülke

---

[126] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, ss. 72-73.
[127] Dervişoğlu, *Türkiye Komünist*, s. 115.
[128] Özge Unsur, *Şefik Hüsnü Değmer: Türkiye sol hareketi içindeki yeri ve görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 127802), s. 149.
[129] İleri, *Kurtuluş*, s. 25.
[130] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 212.

içerisindeki gerçeklikler dikkate alındığında Şevket Süreyya Aydemir'e hak verilebilir.

3.5 Komünist Tevkifatları ve 1927 Komünist Tevkifatı

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden sonra Sovyetlerin, bu ölümlerin arkasından gitmediği ve yol arkadaşlarına yeterince sahip çıkmadığı görülmektedir. Sovyetler ile Türkiye arasında pragmatik bir ilişki kurulduğunu yukarıda ilgili bölümde aktarmıştık. Türkiye'de komünistler her tutuklamadan sonra Sovyetler ile ilişkiler ekseninde serbest bırakılmışlardır.

Komünistlerin sürekli olarak baskı altında kalmaları, onların hem kendi ajandasını oluşturmasında hem de ajandayı uygulamalarındaki en önemli engel olmuştur denilebilir. Yalnızca komünistlere değil diğer muhalif unsurlara da benzer yaklaşım söz konusudur. Takrir-i Sükun ile birlikte her türlü siyasi parti ve faaliyetlerin yasaklanmasıyla sol hareket kendisine yeni bir rota çizmiştir. "1919 – 1925 yılları döneminde sosyalistlerin bazıları bu yeni koşullara ayak uyduramayıp çekilmiş, bazıları korkmuş, bir kısmı da Türkiye'nin şartları içinde illegal mücadelenin olanaklarına inanmamışlardır."[131] Farklı zamanlarda gerçekleşen tutuklamalar şu şekilde olmuştur:

1920-1921 tutuklamalarıyla Türkiye Halk İştirâkiyun Partisi yalnızca kapatılmakla kalmadı partinin üyeleri "3-15 yıl"[132] arası cezaya çarptırıldı. Nazım Bey 15 yıla mahkum edilse de "Kayseri'de dört buçuk ay yattıktan sonra 29 Eylül 1921'de özel bir af yasası ile çıkmıştır."[133]

1923 yılında 21 Nisan ve 1 Mayıs'ta bazı komünistlerin yakalanması neticesinde 18 kişi tutuklanmış 21 kişi mahkemeye sevkedilmiştir. Vatana ihanet suçuyla yargılanan zanlılar kısa süre sonra beraat etmişlerdir."[134]

1925 yılında iki komünist gazetesi kapatıldı. İki ay sonra da, komünist önderlerin tutuklanmasına başlandı. Yargılama 13 Ağustos 1925'te, 4'ünün gıyabında, 17 komünist önderin 159 yıla varan mahkumiyetleriyle

---

[131] İleri, *Kurtuluş*, s. 24.

[132] Şaban Öztürk, *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi*, İstanbul: Yar Yayınları, 2004, ss. 48-49.

[133] Akbulut ve Tunçay, *Türkiye Halk*, s. 98.

[134] Sayılgan, *Türkiye'de*, ss. 116-118.

sonuçlandı."[135] Ancak mahkumiyetler kısa sürdü ve 23 Ekim 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla affedildiler.[136]

1927 Komünist tevkifatının sebebi yalnızca Vedat Nedim'in ihbarı değildir. Emniyetin TKP içine sızdırdığı bir ajanın verdiği bilgiler ve Pravda gazetesinde Türkiye'de komünistlere ilişkin yazılar da tevkifatın nedenleri arasında yer almıştır.[137]

Komünistlerin yönetici kadrosunun neredeyse tamamı 1927 tevkifatında yargılanmıştır. Toplam "56 sanık yargılanmış 25 kişi beraat etmiş kalanlar ise en fazla altı ay ile cezalandırılmıştır."[138] Bu tevkifat, verilen cezalara bakıldığında bir dönüm noktası olarak görülebilir. Komünist faaliyetlerin vatana ihanet olarak değerlendirilebileceği bir zeminde devlet, hafif cezalar ile "af" etme ya da barışma yoluna gitmiştir. Nitekim TKP bu tutuklamalar ile bölünmüş bir kısmı devlet ile barışmış, diğer kısmı yer altından faaliyetlerini sürdürmüştür.

Sayılgan, 1927 kırılması ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur: "bir kısım Merkez Komitesi üyeleri Sovyet, Komintern aparatı kalmak isterken, bir kısmı da milli vasıflar kazanmak için direndiler. Nitekim 1923-1927 yılları TKP'nin Kominternle mücadele yılları oldu."[139]

1927-1952 yılları arasında toplamda 20 tane daha komünist tutuklamaları gerçekleştirilmiştir.[140]

3.6 1927 Tevkifatının Türk Siyasi Hayatına Etkileri

Komünistlerin Komintern ekseninde parti içi tartışmaları, yönünü tam olarak Batı'ya dönen Türkiye'nin, yönünün Sovyetlere çevrilmek istenmesiyle ilgili bir okumaya tabi tutulabilir. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar kitabının 2. cildine Sovyetler ile İlişkiler başlığıyla başlamış ve 5. Komintern Kongresinde (Haziran-Temmuz 1924) Türk komisyonu

[135] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 16.
[136] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 207
[137] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 48.
[138] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 54.
[139] Aclan Sayılgan, *Sovyetlerde Eğitim ve Türk Öğrencileri*, Ankara: Mars Matbaası, 1967, s. 12.
[140] Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist*, s. 383.

kurulduğunu aktardıktan sonra daha etkin politika izleneceğini vaad eder gibiydi[141] yorumunda bulunur. 1926 Viyana Konferansında Vedat Nedim Tör'ün köşeye sıkıştırılması bu kararla birlikte okunduğunda meselenin sadece parti içi tartışmalarla değil Türkiye'nin yönüyle ilgili olduğu okunabilir.

1927 Sonrasında Türk Solu ikiye bölündü. Bunların bir kısmı bu tarihten sonra cumhuriyet kadrolarında yer alırken bir kısmı da TKP saflarında kalmaya devam ettiler. Ancak her iki grup da Kemalizmle ilişkilendirilecekti. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Şevket Süreyya Aydemir cumhuriyet kadrolarına katılırken, Şefik Hüsnü yaptığı çalışmalar ekseninde Kemalizm ile ilişkilendirilmiş olacaktı. Özge Unsur tezinde Şefik Hüsnü'nün Türkiye sol tarihinde, solu "Kemalizmin solu"na indirgeyen örneklerden (Örneğin TKP'de Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir) ayrıldığı ancak onun görüşlerinin ve önderliğini yaptığı hareketin tarihsel nedenlerden dolayı Kemalizm'den bağımsız olarak ortaya çıkamamış ve gelişememiş olduğunu savunmaktadır.[142]

"Kemalizm'in en belirleyici temel özelliği pragmatik bir ideoloji olup, katı doktriner bir yaklaşıma sahip olmayışı ve gelişen olaylar karşısında esnek bir tutum takınabilmesidir."[143] Denilebilir ki bu özelliği nedeniyle temel amacı Türkiye'nin modernleşmesi Batı seviyesine ulaşması olan cumhuriyet kadrolarının ortak buluşma noktası olmuştur. Ortak noktada buluşma kimi zaman gönüllü, kimi zaman zorunlu kimi zamanda kaçınılmaz olmuştur. Komünistler için bu buluşma zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Sürekli baskılara ve tutuklamalara maruz kalan hareket için Türkiye'nin modernleşmesi ortak nokta olmuş, bu baskı ve tutuklamalardan kurtulmanın bir yolu olmuştur. Kemalist yönetim komünistlere geçmişlerine rağmen farklı alanlarda yer açmış ve birikimlerinden bir şekilde istifade etmiştir.

[141] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 15.
[142] Unsur, *Şefik Hüsnü*, s. 2
[143] Lemi Atalay, *Atatürk Dönemi Düşünürlerinin Gözüyle Kemalizm ve Türk İnkılâbı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 368436), s. 76.

4 Mart 1925'te ilan edilen Takrir-i Sükun yasasından sonra 4 Mart 1929 tarihine kadar herhangi bir siyasal faaliyette bulunulamadı. Muhalif hareketler açısından oldukça sıkıntılı yılları ifade eden bu dönem, aynı zamanda komünist hareketin de bölündüğü cumhuriyet kadrolarına eklemlendiği dönemi işaret eder. Takrir-i Sükun'dan sonra "Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi (TCAÇP) 1930 yılında kurulmuş ancak aynı yıl içerisinde komünist eğilimli bulunduğundan partinin faaliyette bulunmasına izin verilmemiştir."[144]

1927 Tevkifatından sonra Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve Burhan Asaf Belge, cumhuriyet kadrolarının saflarına geçmişlerdir. Erken dönem Türk sol hareketinin en nitelikli kadrolarının taraf değiştirmesi cumhuriyet için bir kazanım olurken sol hareket için bir kayıp olmuştur.

Bu isimler inkılabın ideolojisini üretmeye çalışmışlardır. *Kadro* dergisinin yanı sıra çeşitli mecralarda yazılan makaleler ve kitaplar ile ideoloji üretmeye çalışmışlar aşağı yukarı partiliyken savundukları görüşleri bu dergi çerçevesinde[145] sürdürmüşlerdir. Şevket Süreyya'ya göre "fikir esasları prensipleştirilmeyen ve ideolojik bir fikir sistemine bağlanmayan bir inkılâp zaman içerisinde soysuzlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır."[146] Bu nedenle kendisinin ve çevresinin birikimini inkılabın geleceği için *Kadro* dergisi etrafında kamuoyuyla paylaşma ihtiyacı hissetmiştir.

Şevket Süreyya, Kemalizm kelimesini pek tercih etmemiş, Kemalizm yerine daha çok Türk İnkılâbı veya Türk Milli Kurtuluş Hareketi ifadelerini kullanmıştır.[147] Bu bilgi şu açıdan önemlidir; Şevket Süreyya için Türk halkının modernleşmesi daha önemli bir olgudur. Sırasıyla milliyetçi ve komünist ideolojiler altında Türkiye'nin modernleşmesini, güçlenmesini ve ayağa kalkması gerektiğini düşünen Şevket Süreyya, tutuklamalardan sonra bunun mevcut cumhuriyet idaresi altında yapılabileceğini görmüş ve diğer milletlere de örnek olabilmesi adına bu bağlamda daha genel ifadeler kullanmıştır.

---

[144] Atalay, *Atatürk Dönemi* s. 9.
[145] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 49.
[146] Atalay, *Atatürk Dönemi,* s. 57
[147] Atalay, *Atatürk Dönemi,* s. 57

Cumhuriyet Halk Partisi önde gelenleri Kadro dergisini ve söylemlerini benimsememiş, kısa bir süre sonra derginin faaliyetlerinde son verilmiştir. Şevket Süreyya'nın görüşleri, özellikle radikal devletçilik ve demokrasi karşıtlığı bakımından, parti önderleri tarafından pek benimsenmemiştir.[148]

"Şevket Süreyya dünyadaki ekonomik çatışmanın kaynağının emek-sermayeden değil emperyalist devletler - sömürge devletler çelişkisinden kaynaklandığını savunmaktadır."[149] Viyana konferansına bakıldığında komünistlerin cumhuriyet idaresine destek olmasının en önemli referans kaynağı da anti emperyalist bir hareket olmasıydı. Dolayısıyla bu düşünce biçimi kendilerini mevcut yönetime yaklaştıran bir diğer unsur olarak gösterilebilir.

Atatürk'ün solidarist korporatist olduğunu Taha Parla'dan alıntılamıştık bu eksende Şevket Süreyya, Kadro ile "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir millet ülküsünde ve buna sözcü olmaya" çalıştığını ifade ettiği cümleleri yan yana koyduğumuzda Komintern ve komünizm'den ne kadar uzak olduğu gözlemlenebilir. Kuşkusuz Şevket Süreyya burada bu ikisinin düşünce dünyasını bilmiyor oluşundan değil ülkesinin kendi gerçeklerinden hareket ediyor olmasından kaynaklanmaktadır.

3.7 1927 Tevkifatı Sonrası Komünistlerin Türk Siyasi Hayatındaki Faaliyetleri

1927 Tevkifatından sonra sol Türkiye'de kendisine sistem içerisinde mecra aramaya devam etmiştir. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, Şevket Süreyya Aydemir gibi isimlerin politik bilince ve geçmişe sahip olmaları ve bürokraside yer almaları bunda etkili olmuştur diyebiliriz. Bu isimler ülkenin içerisinde bulunduğu durumu kendilerinin içerisinde bulunduğu şartlardan hareketle her zaman dikkate alarak mevcut durumu iyileştirme ve geliştirme çabalarında olmaktan sakınmamışlardır. *Kadro*[150] dergisini çıkarmaları bu çabaların sonucunda olmuştur.

---

[148] Atalay, *Atatürk Dönemi,* s. 57

[149] Atalay, *Atatürk Dönemi,* s. 85

[150] Türkiye'de Sol Akımlar'ın tarihi üstüne kitabımı yazarken, Şevket Süreyya Bey'in 1932-34'te yarattığı Kadro Hareketi'nde 1925 öncesindeki çizgisinden sapmadığını gözlemlemiştik. Gerçekten, Kadrocular hakkında dillere dolanan 'dönüş' hikâyesi pek doğru değildir. Asıl, görüşünü değiştiren, parti olmuştur. (Kitabımda Ankara hükümetinin de bu

Şevket Süreyya Aydemir'e göre "Türk Sosyalizmi, 1920'lerde gerçekleşen Milli Kurtuluş Hareketi'ni tamamlayıcı nitelikte bir siyasal yaklaşımdı. Bu dönemde sosyalizmin iki biçimde gerçekleştiğini, Türkiye'nin Sovyetlerde görüldüğü gibi komünist bir yolu benimsemek yerine Batı Avrupa'da görülen devletin sınıf farklılaşmalarını önlemeye yönelik politikalarını model alması gerektiğini söylüyor, düşüncelerini bu çerçevede konumlandırıyordu. Türk sosyalizminin temel ilkelerini; anti-emperyalist, anti-kapitalist, istismarcılığı reddeden bir devletçilik, Atatürkçü vatan ve millet anlayışı, demokratik düzende sosyal devlet anlayışlı biçiminde belirliyordu."[151]

Kadro ile birlikte Türkiye'de ulusalcı sol hareketlerin başladığı düşünülmektedir.[152] *Kadro*'dan on yıllar sonra YÖN ve Milli Demokratik Devrim hareketleri ortaya çıkacaktı. İktisadi kalkınmayı sağlayacak yolun sosyalizm olduğunu savunan bu hareketler, Kemalist devrimlerin, kendilerine açtığı yolda ilerleme fikrini benimsemişlerdi.[153] *Kadro*'dan sonra ortaya çıkan YÖN ve MDD hareketlerinin ulusalcı sol olarak adlandırılması her üç hareketinde ana hareket noktasının Kemalizm olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadrocular Kemalizm'in ideoloğu olup devrimin ideolojisini oluşturmak isterken diğer iki hareket ise "Kemalist devrimlerin sürekliliği bozulmuş ve kapitalist sistem güç kazanmaya başlamıştır. İşte bu noktada yapılacak şeyin, Kemalist devrimleri devam ettirmek olduğunu düşünmektedirler."[154]

---

arada nitelik değiştirmiş - artık kapitalist olmayan bir yola sevkedilemeyecek kadar burjuvalaşma yoluna girmiş – olabileceğine işaret ederim.) Cumhuriyetin ilk yıllarında TKP, Komüntern'in en çok ulusal bilinç gösteren seksiyonudur. Bunun sevabı ya da günahı, geniş ölçüde Şevket Süreyya Bey'indir. TKP içinde, Komüntern'in isteklerine uygun hareket ederek, onu ve arkadaşlarını alteden Dr. Şefik Hüsnü Değmer olmuştu. Mte Tunçay, *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir,* içinde haz. Halil İbrahim, Ankara: Arı Matbaası, 1977, s. 254.

[151] Eray Yılmaz, *Şevket Süreyya Aydemir: Tarih ve Devlet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 229077), s. 152.

[152] Şule Çiğdem Kaya, *Türkiye'de Ulusalcı Solun Tarihsel Kökenleri: 1932 – 1971*, (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 286539), s. 1.

[153] Kaya, *Türkiye'de ulusalcı*, s. 1.

[154] Kaya, *Türkiye'de ulusalcı*, s. 1.

Kadrocular ve özellikle Şevket Süreyya Aydemir ülke şartları ele alındığında ülkemizin Sovyetlerden çok başka şartlara sahip olduğunu düşünmekte bu nedenle bizim Sovyetler gibi olamayacağımızı savunmaktaydı. Benzer düşünce daha sonra "Yön ve MDD için SSCB'nin güdümünde gerçekleştirilecek sosyalist devrim, SSCB'nin diktasından başka bir şeye yol açmayacaktır ve ulusal özelliklerimiz kaybolacaktır"[155] şeklinde açığa çıkmıştır. Dimitar Şişmanov Kadrocular için devrimi milliyetçilik açısından yorumladıklarından, yurtsever aydınları Kemalizm'in bayrağı altında toplayabilmek için, Kemalizm'e, anti emperyalist ve antifaşist bir öz kazandırmaya çalışıyorlardı[156] ifadelerini kullanmıştır.

Özge Unsur'a göre Şefik Hüsnü'nün temsil ettiği çizgiye karşı, 1926'da Komintern'den bağımsız olmayı talep eden Vedat Nedim-Şevket Süreyya önderliğindeki Merkez Komitesi ve 1929 yılında ilk toplantısını düzenleyerek TKP merkez Komitesi'nden bağımsız davranan Nazım Hikmet muhalefeti olmak üzere iki muhalif hareket cereyan etmiştir.[157]

Şefik Hüsnü, 1929 yılında hapisten çıktıktan sonra cezası bitince yurtdışına gitmiş 1939 yılında geri dönmüştür. Aclan Sayılgan bu süre zarfında TKP'nin Komintern'in bir aleti haline geldiğini söyler ve bu dönemi romantik devir olarak isimlendirir.[158]

> *"1930'lu yıllarda Şefik Hüsnü'nün eski MK üyeleri Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın Kadro girişimleri ile Nazım Hikmet muhalefetini, yine Nazım Hikmet'in de ilişki içinde bulunduğu Sertel'lerin Resimli Ay ve Son Posta gibi girişimlerini değerlendirişi aynı yönde olmuştur. Bu hareketleri "küçük burjuva solu" başlığı altında değerlendiren Şefik Hüsnü, onları Avrupa'daki sosyal demokratlara - Komintern'in diliyle sosyal faşistlere- benzetmektedir."*[159]

Şevket Süreyya Aydemir, Şefik Hüsnü'nün eline fırsat geçse, Stalin gibi çok sert bir diktatör olacağına inanıyor, fakat onun yeteneklerini takdir ediyordu.[160] İ. Bilen ise Şefik Hüsnü'yü şu sözlerle tanımlamaktadır: "Şefik Hüsnü Değmer hiçbir zaman Marksist-Leninist olmamıştır. Bölücü idi,

[155] Kaya, *Türkiye'de ulusalcı*, ss. 1-2.
[156] Şimanov, *Türkiye*, s. 136.
[157] Unsur, *Şefik Hüsnü*, s. 147.
[158] Sayılgan, *Türkiye'de*, s. 210.
[159] Unsur, *Şefik Hüsnü*, s. 148.
[160] Mete Tunçay, *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir,* içinde haz. Halil İbrahim, Ankara: Arı Matbaası, 1977, s. 254.

oportünistti ve kariyeristti. Eline fırsat geçtikçe parti içinde zorbalık yapmıştır."[161]

Nazım Hikmet'in muhalefeti Vedat Nedim'in muhalefeti ile aynı görünmektedir. Zira burada da temel sorun Komintern ile olan görüş farklılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nazım'ın legal çalışma isteği, parti içinde ve Komintern'de rahatsızlığa yol açmış, 1930'da Rusya'dan dönerek partinin başına geçen Hasan Ali Ediz yayımladığı beyannameyle, Nazım Hikmet, Sarı Mustafa (Börklüce), Hüsamettin (Özüdoğru) Hamdi Şamilof'un (Alev) Komintern kararı ile TKP'den ihraç edildiklerini bildirmiştir.[162]

Ancak Nazım Hikmet kısa süre içerisinde tekrardan partiye dönüş yapacak ve görev alacaktı. Buradaki bölünmenin izleri 1946'da iki sosyalist parti çatışmasında bile devam edecektir.[163] Şevket Süreyya Aydemir Nazım Hikmet için: bir şiir ve heyecan adamıydı. Moskova'da biz okurduk. O sade şiir yazardı. Komünizmin teori ve sistemlerini bilmezdi[164] ifadelerini kullanmıştır ki Hikmet Kıvılcımlı da benzer söylemlerde[165] bulunmuştur.

Nihai olarak çok partili hayata geçişe kadar TKP faaliyetlerini yeraltından sürdürmeye devam ederken hükümet tarafından sürekli takip altında tutulmuş, yargılanmış tutuklanmış ve serbest bırakılmıştır. Bu süre zarfında çeşitli resmi ve gayrı resmi yayın faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır. Aclan Sayılgan, Şevket Süreyya ile yaptığı görüşmede kendine şunları aktardığını ifade etmiştir: günümüze kadar devam eden Komünizm geleneği Dr. Şefik Hüsnü'nün teşkilatıdır. Eğer bugün de böyle bir teşekkül varsa, Dr. Şefik Hüsnü zincirinin bir devamıdır."[166]

---

[161] Doğan Özgüden, *Mustafa Suphi ve Yoldaşları* İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004, s. 18.

[162] Sayılgan, *Türkiye'de*, ss. 218-225.

[163] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 77.

[164] Halil İbrahim Göktürk, *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir,* haz. Halil İbrahim Göktürk, Ankara: Arı Matbaası, 1977, s. 125.

[165] Tunçay, *Türkiye'de Sol Hareketler – II*, s. 78.

[166] Sagılgan, *Türkiye'de*, s. 112.

SONUÇ

Osmanlı öncesi ve erken dönem cumhuriyet yıllarında Türkiye'de sol hareketlerin devleti yönetme gücünü ele alacak kadar güçlü olmadığı görülmüştür. Dünya harbi öncesinde sol hareketlerin uluslararası konjonktürde kullanılabilecek bir gücü de yoktu. Ancak harp sonrasına geldiğimizde ise sol hareketlerin artık yönetimde olduğu bir güç "Sovyetler" vardı. Küresel dünya siyasetini etkileyen bu varoluş, Türkiye siyaseti için de belirleyici etkilere sahip oldu. Türkiye, eksenini Batı'dan Doğu'ya kaydırabileceğini Sovyetler ile pragmatik ilişkiler kurarak Batı'ya gösterdi. Bunun sonucunda Milli Mücadeleyi gerçekleştirirken hem Sovyetlerin desteğini aldı, hem de bağımsızlık yolunda gerek askeri gerekse siyasi başarılarıyla Batı'ya Türkiye Cumhuriyeti'ni kabul ettirmiş oldu.

Mustafa Kemal, siyaset sahnesine çıkmasından itibaren ortaya çıkan her siyasi hareketi ve yönelimi dikkatle takip etmiş; bir yandan Batı diğer yandan Doğu ile ilişkileri iç siyasi dengelerle sürdürmüştür. Bunun yanı sıra kendisine rakip olabileceğini düşündüğü her hareketi anında çeşitli yöntemlerle bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu hareketleri dış siyasette yaparken farklı dengeleri gözetmiş, içeride zaman zaman sol hareketlerin önünü açarak Sovyetler ile ilişkiler geliştirmiş, zaman zamanda sol hareketleri baskı altına alarak da Batı ile ilişkileri geliştirmiştir. İç siyasetteyse kendisine rakip olabilecekleri kimi zaman yanına çekmiş, kimi zaman baskı altına almış, kimi zaman da pasifize etmek gibi yolları kullanmıştır.

Mustafa Kemal, komünizme her zaman karşı olmuş yaşamı boyunca da mücadele etmiştir. Açıkçası komünizme karşı olan ve mücadele eden yalnızca Mustafa Kemal değildi. Cumhuriyet kadroları pozitivist bir düşünce dünyasına sahip olup ülkede milli bir burjuva sınıfının yaratılmasını hedeflemişlerdir. Bu hedef doğrultusunda müreffeh, toplumsal iş bölümünün bulunduğu, sınıfların olmadığı bir ülke hayal etmişlerdi. Dolayısıyla bu kadronun, zaten yeni ve dipte olan bir ülkeyi sınıf çatışmalarının içerisine sokacak bir düşüncenin peşinde gitmesi mümkün değildi. Ancak 1926 Viyana Konferansında Cumhuriyet Halk Partili idarecilerin (özellikle yerel

idarecilerin) sermaye sahipleriyle geliştirdiği ilişki biçimleri bize bu kadronun ciddi bir çelişkisini göstermektedir.

1926 Viyana Konferansı komünistlerin kendi aralarında kavgayı göstermesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Burada 1927 yılındaki ayrışmanın büyük emareleri gösterilmiştir. Komintern'in beklentileri ve ülke içinde parti Genel Sekreteri Vedat Nedim Tör'ün ülke şartları dolayısıyla yapamadığı faaliyetler nedeniyle Komintern tarafından neredeyse hain ilan edilmesi, 1927 tutuklamaları ve sonrası için önemli bir işaret fişeğidir.

Komünist hareketlerin bölünmesinde kuşkusuz ciddi bir baskının varlığı etkili olmuştur. Mustafa Kemal ve arkadaşları yönlerini Sovyetlerden çevirip tamamen Batıya dönmüşlerdi. Bu, ülkeye hem sermaye akışı hem de muasır medeniyetler seviyesi üzerine çıkılmasının hedeflenmesi maddeleriyle açıklanabilir bir durumdu. Dolayısıyla böyle bir ortamda sol hareketlere izin vermek çelişik bir durum olacaktı. Bu nedenle sürekli takibat altında olan komünistlerin vatana ihanet suçlaması ile karşı karşıya kalma ve tutuklanma ihtimalleri yüksekti. Zaten Takrir-i Sükûn ile her türlü siyasi faaliyet de yasaklanmıştı. Böyle bir ortamda siyasi faaliyet yapmak elbette çok güçtü.

Sınırlı bir zümre olduğunu gözlemlediğimiz üst tabakada herkes aşağı yukarı birbirini tanıyordu. Böylesi ortamda cumhuriyet kadrolarına geçiş çok zor olmasa gerekti. Bu geçişin ana nedenlerinden biri Komintern'in zaten az sayıda olan komünisti kışkırtması ve onları faaliyet yapamamalarından dolayı suçlamasıydı. Bu durum onları kaçırarak cumhuriyet kadrolarına itmişti. Elbette hadise yalnızca Komintern'in bu davranışı ile açıklanamazdı. Temelde Şevket Süreyya gibi isimler ülkenin kendi gerçekliğini gördüler. Herkesin yokluk çektiği, sınıf kavgalarının olmadığı, sermayenin bulunmadığı bir ülkede komünizmin ne kadar gerçekçi bir düşünce olduğunu sorguladılar. Nihayetinde her iki grubun da temel amacı aydınlık Türkiye idi. CHP'nin Altı Ok'u ekseninde komünistlerle aralarında çok fark da yoktu. Özellikle laiklik ve inkılapçılık hususunda düşünceler netti ve iki hareket de büyük oranda örtüşmekteydi. Komünistlerin bir kısmı milliyetçi geçmişe sahip olup, büyük kısmı da cumhuriyet yönetimini benimsemişti. Böyle olunca 1927 tutuklamaları sonrası aynı çizgiye gelmeleri zor olmadı. Bu

birliktelikle beraber yeni devletin bir ideolojisinin olmasını amaçlayarak *Kadro* dergisini kurmuşlardı. Böylece komünist formasyondan aldıkları ekonomik anlayışı ülke yönetiminde kullanabilir miyiz, kullanırsak nasıl kullanırız sorularına yanıt aramaya başladılar.

1927 Tevkifatı, komünistlerin aldığı cezalar dikkate alındığında devlet komünistlere el uzatmış, tutanlar cumhuriyet kadrolarında yer almış tutmayanlar da yer altından faaliyetlerini sürdürmüştür. Komünist hareketler açısından bakıldığında bu ayrışmanın etkilerinin günümüze kadar devam ettiği görülecektir. Solun içerisinde Komintern'e karşı özgün arayış çabaları ülke içerisinde karşılık bulacaktır. Komünistler bu ayrışmadan sonra Türkiye'de kimi zaman polis takibinden kimi zaman da parti içi kavgalardan dolayı hiçbir zaman büyük bir güç haline gelememiştir.

KAYNAKÇA

ADANIR, Fikret. «Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği.» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, düz. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, çeviren Mete Tunçay, 33-72. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

AHMAD, Feroz. «İttihatçılar ve Ermeniler.» *Türkler Ermeniler Kürtler 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında*, ed. Yavi Ersal, 89-100. İzmir: Yazıcı Yayınevi, 2001.

AHMAD, Feroz. «Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçik ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler".» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, düz. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, çev. Mete Tunçay, 13-32. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

AKBULUT, Erden. *Milli Azadlık Savaş Anıları.* düz: Erden Akbulut. İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2006.

AKBULUT, Erden, ve Mete TUNÇAY. *Erden Akbulut ve Mete Tunçay, İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926.* Cilt I. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2012.

—. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923).* İstanbul: Sosyal Tarih Yayınlar, 2007.

AKDERE, İlhan, ve Zeynep KARADENİZ. *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1.* İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1996.

ALKAN, Mehmet Ö. «Baha Tevfik ve İştirak'teki İmzasız Yazıları.» *Tarih ve Toplum* C. XIV, S. 83 (1990), ss. 7-8.

ANASTASSIADOU, Meropi. *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik.* Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

ARALOV, S.İ. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları.* çev. Hasan Ali Ediz. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

ASLAN, Yavuz. *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

ATALAY, Lemi. *Atatürk Dönemi Düşünürlerinin Gözüyle Kemalizm ve Türk İnkılâbı.* Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2014.

ATASOY, Emel Seyhan, ve Meral BAYÜLGEN. *Türkiye İştirakiyun Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi).* İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2008.

AYDIN, Mahir. «Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri.» *Osmanlı Araştırmaları*, S. 9 (1989), 209-234.

BEYDİLLİ, Kemal. «II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Mes'elesine Dair.» *Osmanlı Araştırmaları*, S. 9 (1989), 77-99.

ÇAVDAR, Tevfik. *Talât Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü.* İstanbul: İmge Yayınları, 2001.

—. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi.* Ankara: İmge Yayınları, 2008.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan. *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

DELİORMAN, Aştan. *Türklere Karşı Ermeni Komitecileri.* İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2011.

DEVELİOĞLU, Ferit. «Osmanlıca - Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü.» Ankara: Doğuş Matbaası, 1964.

DUMONT, Paul. «Yahudi-Sosyalist-Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu.» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, düz. Eric Jan Zurcher Mete Tunçay, çev. Mete Tunçay, 73-112. İstanbul: İletişim Yayınlar, 1995.

ERDEM, Hamit. *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*.* İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010.

—. *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi.* İstanbul: Sel Yayınları, 2012.

FINDIKOĞLU, Ziyauddin Fahri. *Sosyalizm.* Cilt I. İstanbul: Türk Kültür Yayın, 1976.

GÖKTÜRK, Halil İbrahim. *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir.* Düzenleyen: Halil İbrahim GÖKTÜRK. Ankara: Arı Matbaası, 1977.

GÖZTEPE, Özay. *Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi: Halkçılık, Laikçilik, Batıcılık, Milliyetçilik (1918-1938).* Yüksek Lisans Tezi, Antalya Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2008. Yüksek Öğrenim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 229296).

GÜLSUNAR, Emrah. *Jakobenizm ve Kemalizm Eleştirel Bir Karşılaştırma.* İstanbul: Yordam Kitap, 2015.

GÜZEL, M. Şehmus. *İşçi Tarihine Bakmak.* İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007.

HABLEMİTOĞLU, Necip. *Millî Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti.* İstanbul: Bir Harf Yayınları, 2006.

HARRİS, Goerge S. *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları.* çev. Enis Yedek. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1976.

HARTILL, Leonard Ramsden. *Bir Ermeni'nin Anılarında Azerbaycan Olayları (1918-1922).* çev. Sipahi Çataltepe. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1990.

HAUPT, George, ve Paul DUMONT. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler.* çev. Tuğrul Artunkal. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977.

HOŞGELDİ, Serkan. *Atatürk İlkeleri: Milliyetçilik.* Eskişehir: YÖK: Ulusal Tez Merkezi, 2008.

HÜSNÜ, Şefik. *Şefik Hüsnü Yaşamı Yazıları Yoldaşları.* düz. Hasan Basri Gürses. İstanbul: Sosyalist Yayınları, 1994.

HÜSNÜ, Şefik. «Yarınki Proleterya.» *Kurtuluş 1 Mayıs 1919 - Şubat 1920* içinde, düz. Rasih Nuri İleri, 95-100. İstanbul: TÜSTAV, 2007.

İLERİ, Rasih Nuri. *Atatürk ve Komünizm.* İstanbul: Anadolu Yayınları, 1970.

—. *Kurtuluş 1 Mayıs 1919-Şubat 1920.* düz. Rasih Nuri İleri. İstanbul: TÜSTAV, 2007.

JAURÊS, Jean. *Demokrasi, Barış, Sosyalizm.* çev. Asım Bezirci. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999.

JELAVICH, Barbara. *Balkan Tarihi: 20.Yüzyıl.* çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

KANDEMİR, Feridun. *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası.* İstanbul: Sinan Matbaası, tarih yok.

KANSU, Aykut. *1908 Devrimi.* çev. Ayda Erbal. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

KARPAT, Kemal. *Osmanlı Nüfusu.* Çeviren Bahar Tırnakçı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

KAYA, Şule Çiğdem. *Türkiye'de Ulusalcı Solun Tarihsel Kökenleri: 1932 – 1971.* Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 2011, Yüksek Öğrenim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 286539).

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret. *Bir Roman Gibi.* İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Yayını, 2002.

KEMAL, Namık. *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri: Bütün Makaleler 1.* Düz. İsmail Kara ve Nergiz Yılmaz Aydoğdu. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.

KERİMOĞLU, Hasan Taner. *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914.* İstanbul: Libra Yayınları, 2009.

KILIÇ, Aylin. *"Cumhuriyetçi Erdem" Kavramı Ekseninde Türkiye'de Tek Parti Dönemi Uygulamaları.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012. Yüksek Öğrenim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 328620).

KİP, M. Kazım. «Anılarım.» *Milli Azadlık Savaşı Anıları* içinde, düz. Erden Akbulut, 79-94. İstanbul: TÜSTAV, 2006.

KOÇ, Yıldırım. *Kemalist Devrim CHP ve İşçi Sınıfı (1919-1946).* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.

—. *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi.* Ankara: Epos Yayınları, 2010.

MARX, Karl, ve Frederich ENGELS. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri.* 3. çev. Muzaffer Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 1993.

Marx, MAGDLEINE. *1921 İstanbul - 1922 Ankara.* çev. Ahmet Şensılay. İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2007.

MİNASSİAN, Anahide Ter. «1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğun Rolü.» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* içinde, düz. Mete Tunçay ve Eric Jan Zurcher, çev. Mete Tunçay, 163-238. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

MINASSIAN, Anahide Ter. *Ermeni Kültürü ve Modernleşme.* Çeviren Sosi Dolanoğlu. İstanbul: Aras Yayınları, 2006.

NESİMİ, Abidin. *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler(1909-1949).* Cilt I. İstanbul: Promete Yayınları, 1979.

NOUTSOS, Panayot. «Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Oluşmasında ve Gelişmesinde Rum Topluluğunun Rolü: 1876-1925.» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* içinde, yazan Mete Tunçay ve Zurcher Eric Jan, çeviren Mete Tunçay, 113-132. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

ODABAŞI, İ. Arda. *Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık -Rasim Haşmet Bey-.* 2. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

ÖZDİKMENLİ ÇELİKOĞLU, İlkim. *"Pozitivist Cumhuriyet"te Seküler Ahlakın Gelişimive Sınırları:Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın Karşılaştırmalı İncelemesi.* Doktora Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir, 2013 Yüksek Öğrenim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 350853).

ÖZGEN, Mahmut İhsan. *TKP ve Organize Gençlik Hareketleri.* İstanbul: 14 Mayıs Vakfı Yayınları, 1982.

ÖZTÜRK, Osman. *Kemalizm, İdeoloji ve Hegemonya: Kuramsal Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, Yüksek Öğrenim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 355805).

ÖZTÜRK, Şaban. *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi.* İstanbul: Yar Yayınları, 2004.

PARLA, Taha. *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u.* 3. İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

—. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları.* 3. Cilt III. İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

—. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.* 6. Baskı, Düz. Füsun Üstel ve Sabir Yücesoy. İstanbul: Deniz Yayınları, 2009.

—. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.* 6. Baskı, Düz. Füsun Üstel ve Yücesoy Sabir. İstanbul: Deniz Yayınlar, 2009.

PLAGGENBORG, Stefan. *Tarihe Emretmek.* çev. Hulki Demirel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

SADİ, Kerim. *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

SAYILGAN, Aclan. *Sovyetlerde Eğitim ve Türk Öğrencileri.* Ankara: Mars Matbaası, 1967.

—. *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973).* İstanbul: Otağ Yayınları, 1976.

SHAW, Stanford J. «Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks.» *Osmanlı Araştırmaları*, no. 1 (1980): 191-205.

SOLAK, Mustafa. *Atatürk Döneminde Şükrü Kaya'nın Siyasi Hayatı (1923-1938).* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi

Enstitüsü, Ankara, 2010. Yüksek Öğrenim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 270140)

SÜLKER, Kemal. *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu.* İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.

—. *Türkiye Sendikacılık Tarihi.* İstanbul: Vakit Matbaası, 1955.

—. *Türkiye'de Grev Hakları ve Grevler.* 2. İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004.

ŞANDA, Hüseyin Avni. *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri.* İstanbul: Gözlem Yayınları, 1978.

ŞEKER, Şemseddin. *Sadık Bir Muhalif Yeni Osmanlılar'dan Menapirzade Nuri Bey* . İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.

ŞİŞMANOV, Dimitır. *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi.* Düzenleyen: A.R. Zaraloku. İstanbul: Belge Yayınları, 1978.

TAMER, Aytül. *İrade-i Milliye Ulusal Mücadelenin İlk Resmi Yayın Organı.* İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004.

TEKELİ, İlhan. *Tenzimat ve Batılılaşma.* Cilt VI, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* içinde, 1806-1807. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

TEVETOĞLU, Fethi. *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler.* Ankara: Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1967.

TÖKİN, Fürüzan Hüsrev. *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi.* İstanbul: Elif Yayınları, 1965.

TUĞSAVUL, Burhan, çev. *Mustafa Suphi ve Yoldaşları.* 4. İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004.

TUNAYA, Tarık Zafer. *Hürriyetin İlanı.* İstanbul: Baha Matbaası, 1959.

—. *Türkiye'de Siyasal Partiler.* Cilt I. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

—. *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

TUNÇAY, Mete. «1920'lerde Sol Hareket.» *1920-21'lerTürkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü.* İstanbul: TÜSTAV, 2005. 33-36.

—. *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler.* İstanbul: Belge Yayınları, 1982.

—. «Sorular Cevaplar Katkılar.» *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü.* İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2005. 39-40.

—. *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925).* İstanbul: BDS Yayınları, 1991.

—. *Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936).* İstanbul: BDS Yayınları, 1992.

TURGUT, Hulusi. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Hatıraları.* 19. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

UNSUR, Özge. *Şefik Hüsnü Değmer: Türkiye Sol Hareketi İçindeki Yeri ve Görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003. Yüksek Öğrenim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 127802).

URAS, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi.* İstanbul: Belge Yayınları, 1976.

UZER, Tahsin. *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.* Konya: Selçuk Yayınları, 1966.

YALIMOV, İbrahim. «1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Topluluğu ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi.» *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* içinde, düzenleyen: Eric Jan Zurcher Mete Tunçay, çeviren Mete Tunçay, 133-162. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

YAVİ, Ersal. *Türkler Ermeniler Kürtler 1856-1923 Emperyalizm Kıskacında* . İzmir: Yazıcı Yayınevi, 2001.

YILDIRIM, Kadir. *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922).* İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

YILDIZ, Aytaç. *Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967).* İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

YILDIZ, Necmiye. *1923–1930 Yılları Arası Türkiye'nin Devletçilik Politikası.* Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009. Yüksek Öğrenim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 240106).

YILMAZ, Eray. *Şevket Süreyya Aydemir: Tarih ve Devlet Anlayışı.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007. Yüksek Öğrenim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 229077).